



This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

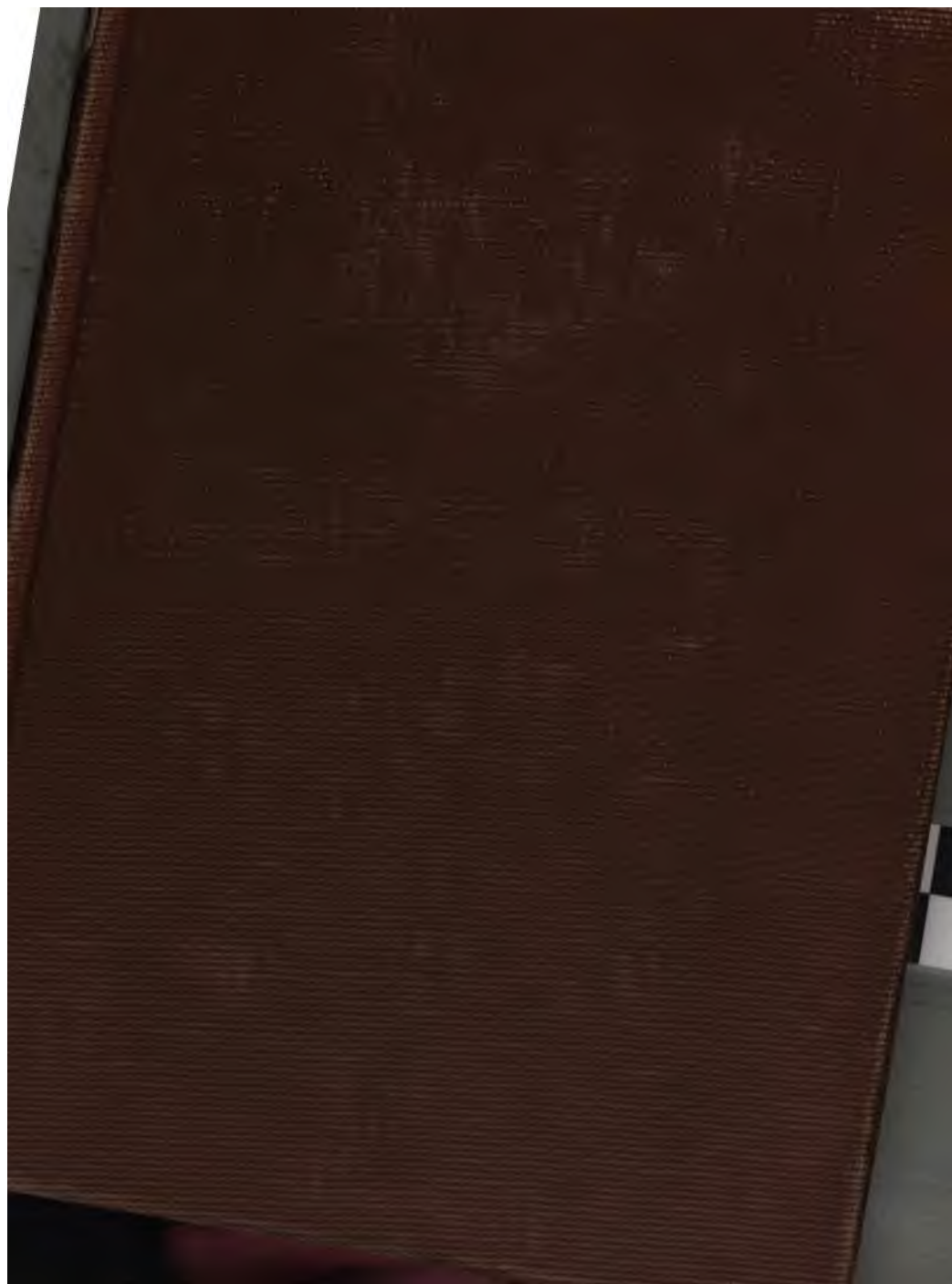
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>



LY 18. 476.10



Harvard College Library

FROM

*The Estate of
Prof. C. L. Smith*



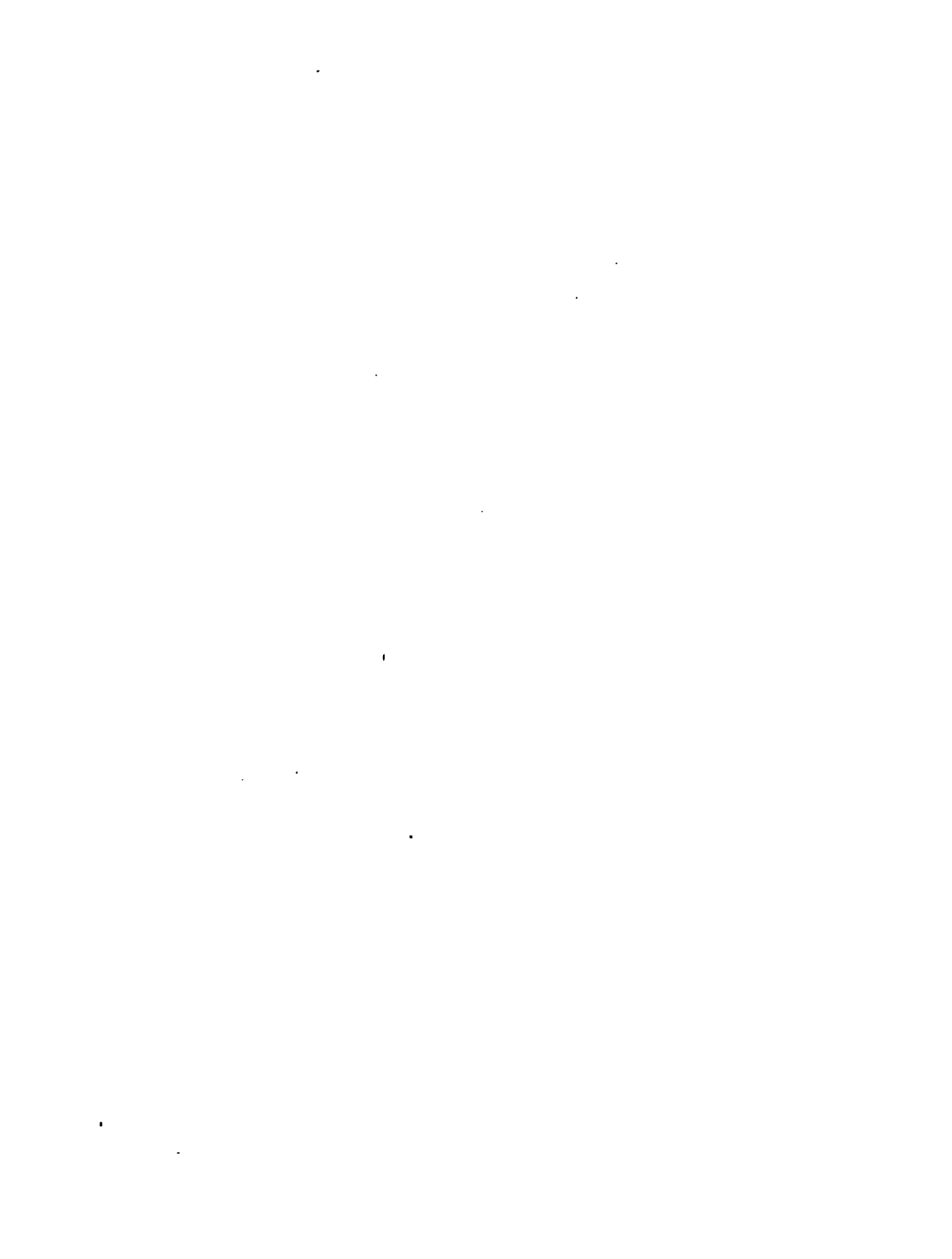
8. 476 10



Harvard College Library

FROM

*The Estate of
Prof. C. L. Smith*





This book is the property of the school, for use in recitation, and is

NOT to be taken from the classroom.

Intercollegiate Classical Series

THE AENEID OF VERGIL

BOOKS I-VI SELECTIONS VII-XII

TEXT EDITION

FOR USE WITH THE ANNOTATED EDITION BY

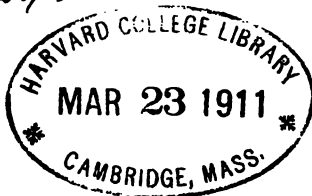
CHARLES KNAPP, Ph.D.

CHICAGO

SCOTT, FORESMAN AND COMPANY

1902

Ln-18.476.10



From the estate

of E. S. Allen

COPYRIGHT, 1901, BY
SCOTT, FORESMAN AND COMPANY

CONTENTS

	PAGE
BOOK I.	5
BOOK II.	27
BOOK III.	50
BOOK IV.	71
BOOK V.	91
BOOK VI.	116
BOOK VII.	143
BOOK VIII.	150
BOOK IX.	156
BOOK X.	169
BOOK XI.	185
BOOK XII.	192



P. VERGILI MARONIS

AENEIDOS

LIBER I

Arma virumque canō, Trōiāe quī primus ab ōris
Italiam fātō profugus Lāvīniāque venit
litora, multum ille et terris iactātus et altō
vī superūm saevae memōrem Iūnōnis ob iram,
multa quoque et bellō passus, dum conderet urbem
inferretque dēos Latiō, gēnus unde Latinūm
Albāni que patrēs atque altae moenia Rōmae.

5

Mūsa, mihi causās memora, quō nūmine laesō
quidve dolens rēgina deūm tot volvere cāsūs
insignem pietatē virum, tot adire labōrēs
impulxit. Tantaene animis caelestibus irae?

10

Urbs antiqua fuit (Tyrii tenuēre colōni),
Carthāgō, Italiam contrā Tiberinaque longē
ōstia, dives opum studiisque asperrima belli,
quam Iūnō fertur terris magis omnibus ūnam
posthabitā coluisse Samō; hīc illius arma,
hīc currus fuit; hōc rēgnum dea gentibus esse,
sī quā Fāta sinant, iam tum tenditque foveatque.
Prōgeniem sed enim Trōiānō ā sanguine dūci
audierat, Tyriās ōlim quae verteret arcēs;
hinc populum latē rēgem bellōque superbū
ventūrum excidiō Libyae; sic volvere Parcās.
Id metuēns veterisque memor Sāturnia belli,

15

20

25 prima quod ad Tróiam prô cārīs gesserat Argīs
 (necdum etiam causae irārū saevīque dolōrēs
 exciderant animō; manet altā mente repostum
 iūdicium Paridis sprētaeque iniūria fōrmae
 et genus invīsum et raptī Ganymēdis honōrēs)
 his accēnsa super iactātōs aequore tōtō
 30 Trōas, rēliquiās Danaum atque immitis Achilli,
 arcēbat longē Latiō, multōsque per annōs
 errābant actī Fātis maria omnia circum.
 Tantae mōlis erat Rōmānam condere gentem.

Vix ē cōspectū Siculae tellūris in altum
 35 vēla dabant laetī et spūmās salis aere ruēbant,
 cum Iūnō aeternum servāns sub pectore vulnus
 haec sēcum: 'Mēne inceptō dēsistere victam
 nec posse Italiā Teucrōrum āvertere rūgem?
 Quippe vetor Fātis. Pallasne exūrere classem
 40 Argīvum atque ipsōs potuit submergere pontō
 ūnius ob noxam et furiās Aiācis Oīlei?
 Ipsa Iovis rapidum iaculāta ē nūbibus ignem
 disiēcitque ratēs ēvertitque aequora ventis,
 illum expīrantem trānsfixō pectore flammās
 45 turbine corripuit scopulōque infixit acūtō;
 ast ego, quae dīvum incēdō rēgīna Iovisque
 et soror et coniūnx, ūnā cum gente tot annōs
 bella gerō. Et quisquam nūmen Iūnōnis adōrat
 praetereā aut supplex ārīs inpōnit honōrem?²¹
 50 Tālia flammātō sēcum dea corde volūtāns
 nimbōrum in patriam, loca fēta furentibus Austris,
 Aeoliam venit. Hīc vāstō rēx Aeolus antrō
 luctantis ventōs tempestātēsque sonōrās
 imperiō premit ac vinclīs et carcere frēnat.
 55 Illī indignantēs māgnō cum murmure montis
 circum claustra fremunt; celsā sedet Aeolus arce
 scēptra tenēns mollitque animōs et temperat irās;
 nī faciāt, maria ac terrās caelumque profundum

quippe ferant rapidi sæcum verrantque per aurās.
 Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
 hōc metuens, mōlemque et montis insuper altōs
 inposuit rēgemque dedit, quī foedere certō
 et premere et laxās sciret dare iussus habēnās.
 Ad quem tum Iūnō supplex his vōcibus ūsa est:

‘Aeole, namque tibi dīvum pater atque hominum rēx
 et mulcere dedit fluctūs et tollere ventō,
 gēns inimica mihi Tyrrhēnum nāvigat aequor
 Ilium in Italiam portans victōsque Penātis;
 incute vim ventis submersāsque obrue puppīs
 aut age diversōs et disice corpora pontō.
 Sunt mihi bis septem praestanti corpore nymphae,
 quarū quae fōrmā pulcherrima Dēiopēa,
 cōnubiō iungam stabili propriamque dicābō,
 omnis ut tecum meritis prō tālibus annōs
 exigat et pulchrā faciat tē prōle parentem.’

Aeolus haec contrā: ‘Tuus, ō rēgina, quid optēs,
 explōrāre labor; mihi iussa capessere fās est.
 Tū mihi quodcumque hōc rēgnī, tū scēptra Iovemque
 conciliās, tū dās epulis accumbere dīvum
 nimbōrumque facis tempestātumque potentem.’

Haec ubi dicta, cavum conversā cuspide montem
 impulit in latus, ac ventī velut agmine factō,
 quā data porta, ruunt et terrās turbine perflant.
 Incubūere mari, tōtumque ā sēdibus imīs
 ūnā Eurusque Notusque ruunt crēberque procellis
 Africus et vāstōs volvunt ad litora fluctūs;
 insequitur clāmorque virum stridorque rudentum.
 Eripiunt subitō nūbēs caelumque diemque
 Teucrorum ex oculis; pontō nox incubat ātra.
 Intonuere poli, et crēbris micat ignibus aethēr,
 praesentemque viris intentant omnia mortem.
 Extemplō Aencae solvuntur frīgore membra;
 ingemit et duplicis tendens ad sidera palmās

- tālia vōce refert: 'Ō terque quaterque beātī,
 95 quis ante ōra patrum Trōiae sub moenibus altīs
 contigit oppetere! ō Danaum fortissime gentis
 Tydīdē! mēne Īliacīs occumbere campīs
 nōn potuisse tuāque animam hanc effundere dextrā,
 saevus ubi Aeacidāe tēlō iacet Hector, ubi ingēns
 100 Sarpēdōn, ubi tot Simois correpta sub undīs
 scūta virum galeāsque et fortia corpora volvit?'
 Tālia iactantī stridēns Aquilōne procella
 vēlum adversa ferit fluctūsque ad sīdera tollit;
 franguntur rēmī; tum prōra āvertit et undīs
 105 dat latus; insequitur cumulō praeruptus aquae mōns.
 Hī summō in fluctū pendent, hīs undā dehīscēns
 terram inter fluctūs aperit; furit aestus harēnis.
 Trīs Notus abreptās in saxa latentia torquet
 (saxa vocant Itali mediīs quae in fluctibus Ārās,
 110 dorsum immāne marī summō), trīs Eurus ab altō
 in brevia et syrtīs urget (miserābile vīsū)
 inlīditque vadīs atque aggere cingit harēnae.
 Ūnam, quae Lyciōs fidumque vehēbat Orontēn,
 ipsius ante oculōs ingēns ā vertice pontus
 115 in puppim ferit; ~~excutitur~~ prōnusque magister
 volvitur in caput; ~~ast~~ illam ter fluctus ibīdem
 torquet agēns circum et rapidus vorat aequore vertex;
 appārent rārī nantēs in gurgite vāstō,
 arma virum tabulaeque et Trōia gaza per undās.
 120 Iam validam Īlioneī nāvem, iam fortis Achātae,
 et quā vectus Abās, et quā grandaevus Alētēs,
 vicit hiems; laxīs laterum compāgibus omnēs
 accipiunt inimīcum imbrem rīmisque fatiscunt.
 Intereā māgnō miscērī murmure pontum
 125 ēmissamque hiemem sēnsit Neptūnus et imīs
 stāgna refūsa vadīs graviter commōtus et altō
 prōspiciēns summā placidum caput extulit undā.
 Disiectam Aenēae tōtō videt aequore classem,

fluctibus oppressōs Trōas caelique ruīnā;
 nec latuēre doli frātre^m Iūnōnis et irae. 130
 Eurum ad sē Zephyrumque vocat, dehinc tālia fātur:
 ‘Tantane vōs generis tenuit fidūcia vestrī?
 Iam caelum terramque meō sine nūmine, ventī,
 miscēre et tantās audētis tollere mōlēs?
 quōs ego—! sed mōtōs praestat compōnere fluctūs. 135
 Post mihi nōn simīlī poenā commissa luētis.
 Mātūrāte fugam rēgīque haec dīcite vestrō:
 nōn illi imperium pelagī saevumque tridentem,
 sed mihi sorte datum. Tenet ille immānia saxa,
 vestrās, Eure, domōs; illā sē iacet in aulā 140
 Aeolus et clausō ventōrum carcere rēgnet.’
 Sic ait et dictō citius tumida aequora plācat
 collēctāsque fugat nūbēs sōlemque redūcit.
 Cŷmothoē simul et Tritōn adnīxus acūtō
 dētrūdunt nāvis scopulō; levat ipse tridentī 145
 et vāstās aperit syrtis et temperat aequor
 atque rotīs summās levibus perlābitur undās.
Ac velutī māgnō in populō cum saepe coorta est
 sēditio saevitque animīs ignōbile vulgus,
 iamque facēs et saxa volant—furor arma ministrat—, 150
 tum pietāte gravem ac meritīs sī forte virum quem
 cōnspe^xere, silent arrēctisque auribus adstant,
 —ille regit dictīs animōs et pectora mulcet—
 sic cūctus pelagī cecidit fragor, aequora postquam
 prōspiciēns genitor caelōque invectus apertō 155
 flectit equōs currūque volāns dat lōra secundō.
 Dēfessī Aeneadae, quae proxima litora, cursū
 contendunt petere et Libyae vertuntur ad ōrās.
 Est in sēcessū longō locus: insula portum
 efficit obiectū laterum, quibus omnis ab altō 160
 frangitur inque sinūs scindit sēsē unda reductōs.
 Hinc atque hinc vāstae rūpēs geminīque minantur
 in caelum scopulī quōrum sub vertice lātē

- aequora tūta silent; tum silvīs scaena coruscīs
 165 dēsper horrentīque ātrum nemus imminet umbrā.
 Fronte sub adversā scopulīs pendentibus antrum,
 intus aquae dulcēs vivōque sedīlia saxō,
 nymphārum domus. Hīc fessās nōn vincula nāvīs
 ✓ ūlla tenent, uncō nōn alligat ancora morsū.
 170 Hūc septem Aenēās collēctīs nāvibus omnī
 ex numerō subit, ac māgnō tellūris amōre
 ēgressī optātā potiuntur Trōes harēnā
 et sale tābentīs artūs in litore pōnunt.
 Ac primum silicī scintillam excūdit Achātēs
 175 suscēpitque ignem foliīs atque ārida circum
 nūtrimenta dedit rapuitque in fōmite flammam.
 Tum Cererem corruptam undīs Cereāliaque arma
 expediunt, fessī rērum, frūgēsque receptās
 et torrēre parant flammīs et frangere saxō.
 180 Aenēās scopulum intereā cōnscendit et omnem
 ✓ prōspectum lātē pelagō petit, Anthea sī quem
 iactātum ventō videat Phrygiāsque birēmīs,
 aut Capyn aut celsis in puppibus arma Caīci.
 Nāvem in cōnspectū nūllam, trīs litore cervōs
 185 ✓ prōspicit errantis; hōs tōta armenta secuntur
 ā tergō, et longum per vallis pāscitur agmen.
 Cōnstitit hīc arcumque manū celerisque sagittās
 corripuit, fidus quae tēla gerēbat Achātēs,
 190 ductōrēsque ipsōs primum capita alta ferentīs
 cornibus arboreīs sternit, tum vulgus, et omnem
 miscet agēns tēlis nemora inter frondea turbam
 nec prius absistit, quam septem ingentia victor
 corpora fundat humī et numerum cum nāvibus aequet.
 Hinc portum petit et sociōs partitur in omnīs.
 195 Vīna bonus quae deinde cadīs onerārat Acestēs
 litore Trīnaciō dederatque abeuntibus hērōs
 dividit et dictīs maerentia pectora mulcet:
 ‘Ō socii (neque enim ignārī sumus ante malōrum),

ō passī graviōra, dabit deus hīs quoque finem.

Vōs et Scyllaeam rabiem penitusque sonantis 200

accestis scopulōs, vōs et Cyclōpia saxa

expertī; revocāte animōs maestumque timōrem

mittite; forsā et haec ōlim meminisse iuvābit.

Per variōs cāsūs, per tot discriminā rerum

tendimus in Latium, sēdēs ubi Fāta quiētās 205

ostendunt; illic fās rēgna resurgere Trōiae.

Dūrāte et vōsmet rēbus servāte secundīs.

Tālia vōce refert cūrisque ingentibus aeger
spem vultū simulat, premit altum corde dolōrem.

✓ Illi sē praedae accingunt dapibusque futūrīs; 210

tergora dēripiunt costīs et vīscera nūdant,

pars in frūsta secant vērībusque trementia figunt,

lītore aēna locant aliī flammāsque ministrant.

✓ Tum viētū revocant virīs fūsīque per herbam 215

implentur veteris Bacchī pinguisque ferīnae.

Postquam exēpta famēs epulīs mēnsaeque remōtae,

āmissōs longō sociōs sermōne requīrunt

spemque metumque inter dubiī, seu vīvere crēdant

✓ sive extrēma patī nec iam exaudīre vocātōs.

Praecipuē pius Aenēās nunc ācris Orontī, 220

nunc Amycī cāsum gemit et crūdēlia sēcum

fāta Lycī fortēmque Gyan fortemque Cloanthum.

Et iam finis erat, cum Iuppiter aethere summō

dēspiciēns mare vēlivolum terrāsque iacentīs

litoraue et lātōs populōs, sic vertice caelī 225

cōstitit et Libyae dēfixit lūmina rēgnīs.

✓ Atque illum tālis iactantem pectore cūras

tristior et lacrimīs oculōs suffūsa nitentīs

adloquitur Venus: ‘Ō quī rēs hominumque deumque

aeternīs regis imperiīs et fulmine terrēs, 230

quid meus Aenēās in tē committere tantum,

quid Trōēs potuēre, quibus tot fūnera passīs

cūnctus ob Itāliam terrārum clauditur orbis?

- ✓ Certē hinc Rōmānōs ōlim volventibus annīs,
 235 ✓ hinc fore ductōrēs, revocatō ā sanguine Teucrī,
 quī mare, quī terrās omnī diciōne tenērent,
 pollicitus—quae tē, genitor, sententia vertit?
 Hōc equidem occāsum Trōiae tristisque ruīnās
 sōlābar, fātis contrāria fāta rependēns;
 240 nunc eadem fortūna virōs tot cāsibus āctōs
 insequitur. Quem dās finem, rēx māgne, labōrum?
 Antēnor potuit mediis elāpsus Achivīs
 Illyricōs penetrāre sinūs atque intima tūtus
 rēgna Liburnōrum et fontem superāre Timāvī,
 245 unde per ōra novem vāstō cum murmure montis
 it mare proruptum et pelagō premit arva sonantī.
 Hīc tamen ille urbem Patavī sēdēsque locāvit
 Teucrōrum et gentī nōmen dedit armaque fixit
 Trōia, nunc placidā compostus pāce quiescit;
 250 nōs, tua prōgeniēs, caelī quibus adnuis arcem,
 nāvibus (īnfandum!) āmissis ūniūs ob iram
 prōdimur atque Italis longē disiungimur ōris.
 Hīc pietātis honōs? sic nōs in scēptra repōnis?
 Ollī subridēns hominum sator atque deōrum
 255 vultū, quō caelum tempestātēsque serēnat,
 ōscula libāvit nātae, dehinc tālia fātur:
 ‘Parce metū, Cytherēa; manent immōta tuōrum
 fāta tibi; cernēs urbem et prōmissa Lavīnī
 moenia sublimemque ferēs ad sidera caeli
 260 māgnanimum Aenēā; neque mē sententia vertit.
 Hīc tibi (fābor enim, quādo haec tē cūra remordet,
 longius et volvēns Fātōrum arcāna movēbō)
 bellum ingēns geret Italiā populōsque ferōcis
 contundet mōrēsque viris et moenia pōnet,
 265 tertia dum Latiō rēgnantem viderit aestās
 ternaque trānsierint Rutulis hiberna subāctis.
 At puer Ascanius, cui nunc cognōmen Iūlō
 additur (Ilus erat, dum rēs stetit Ilia rēgnō),

trigintā māgnōs volvendīs mēnsibus orbīs
 imperiō explēbit rēgnumque ab sēde Lavīni 270
 trānsferet et longam multā vī mūniet Albam.
 Hīc iam ter centum tōtōs rēgnābitur annōs
 gente sub Hectoreā, dōnec rēgīna sacerdos
 Marte gravis geminam partū dabit Īlia prōlem.
 Inde lupae fulvō nūtrīcis tegmine laetus 275
 Rōmulus excipiet gentem et Māvortia condet
 moenia Rōmānōsque suō dē nōmine dīcet.
 Hīs ego nec mētās rērū nec tempora pōnō;
 imperium sine fine dedī. Quīn aspera Iūnō, ✓
 quae mare nunc terrāsque metū caelumque fatigat, 280
 cōnsilia in melius referet mēcumque fovēbit
 Rōmānōs, rērū dominōs, gentemque togātā.
 Sic placitum. Veniet lūstrīs lābentibus aetās,
 cum domus Assaracī Phthīam clārāsque Mycēnās
 servitiō premet ac victis dominābitur Argīs. 285
 Nāscētur pulchrā Trōiānus oriģine Caesar,
 imperium Ōceanō, fāmam quī terminet astrīs,
 Iūlius, ā māgnō dēmissum nōmen Iūlō.
 Hunc tū ōlim caelō spoliīs Orientis onustum
 accipiēs sēcūra; vocābitur hīc quoque vōtīs. 290
 Aspera tum positīs mītēscent saecula bellīs;
 cāna Fidēs et Vesta, Remō cum frātre Quirīnus
 iūra dabunt; dirae ferrō et compāgibus artis
 claudentur bellī portae; Furor impius intus
 saeva sedēns super arma et centum vinctus aēnīs 295
 post tergum nōdis fremet horridus ōre cruentō.
 Haec ait et Māiā genitum dēmittit ab altō,
 ut terrae utque novae pateant Carthāginis arcēs
 hospitīo Teucrīs, nē fātī nescia Dīdō
 finibus arcēret. Volat ille per āera māgnūm 300
 rēmigiō ālārū ac Libyae citus adstitit ōrīs,
 et iam iussa facit, pōnuntque ferōcia Poenī
 corda volente deō; in prīmīs rēgīna quiētum

accipit in Teucrōs animum mentemque benignam.

305 At pius Aenēās per noctem plūrima volvēns,
ut primum lūx alma data est, exīre locōsque
explōrāre novōs, quās ventō accesserit ōrās,
quī teneant (nam inculta vidēt), hominēsne feraene,
quaerere cōstituit sociīsque exācta referre.

310 Classem in convexō nemorum sub rūpe cavātā
arboribus clausam circum atque horrentibus umbrīs
occulit; ipse ūnō graditur comitātus Achātē
√ bīna manū lātō crispāns hastilia ferrō.

Cui māter mediā sēsē tulit obvia silvā
315 virginis ōs habitumque gerēns et virginis arma,
Spartānae vel quālis equōs Thrēissa fatigat
Harpalycē volucremque fugā praevertitur Hebrum,
namque umerīs dē mōre habilem suspenderat arcum
yēnātrix dederatque comam diffundere ventis,
320 √ nūda genū nōdōque sinūs collēcta fluentis.
Ac prior 'Heus,' inquit, 'iuvenēs, mōnstrāte, meārum
vidistis sī quam hīc errantem forte sorōrum
succinctam pharetrā et maculōsae tegmine lyncis
aut spūmantis apri cursum clāmōre prementem.'

325 Sic Venus, et Veneris contrā sic filius ōrsus:
'Nulla tuārum audīta mihi neque vīsa sorōrum,
ō—quam tē memorem, virgō? namque haud tibi vultus
mortālis, nec vōx hominem sonat; ō dea certē!
an Phoebī soror? an nymphārum sanguinis ūna?
330 √ Sīs fēlix nostrumque levēs, quaecumque, labōrem
et, quō sub caelō tandem, quibus orbis in ōrīs
iactēmur, doceās; ignārī hominumque locōrumque
errāmus ventō hūc vāstīs et fluctibus āctī;
multa tibi ante ārās nostrā cadet hostia dextrā.'

335 Tum Venus: 'Haud equidem tālī mē dignor honōre;
virginibus Tyriīs mōs est gestāre pharetram
purpureōque altē sūrās vincīre cothurnō.
Pūnica rēgna vidēs, Tyriōs et Agēnoris urbem,

sed finēs Libycī, genus intrāctābile bellō.

Imperium Dīdō Tyriā regit urbe profecta

340

germānum fugiēns. Longa est iniūria, longae
ambāgēs, sed summa sequar fastigia rērum.

Huic coniūnx Sychaeus erat, ditissimus agri
Phoenicum et māgnō miserae dīlētus amōre,
cui pater intāctam dederat primisque iugārat
ōminibus. Sed rēgna Tyrī germānus habēbat
Pygmalion, scelere ante aliōs immānior omnīs.

345

Quōs inter medius vēnit furor; ille Sychaeum
impius ante ārās atque aurī caecus amōre
clam ferrō incautum superat sēcūrus amōrum
germānae factumque diū cēlāvit et aegram
multa malus simulāns vānā spē lūsit amantem.

350

Ipsa sed in somnīs inhumātī vēnit imāgō
coniugis ōra modīs attollēns pallida mirīs;
crūdēlīs ārās traīectaque pectora ferrō
nūdāvit caecumque domūs scelus omne retēxit;
tum celerāre fugam patriāque excēdere suādet
auxiliumque viae veterēs tellūre reclūdit
thēsaurōs, ignōtum argentī pondus et aurī.

355

Hīs commōta fugam Dīdō sociōsque parābat.
Conveniunt, quibus aut odium crūdēle tyrannī
aut metus ācer erat; nāvis, quae forte parātae,
corripiunt onerantque aurō; portantur avārī
Pygmalionis opēs pelagō; dux fēmina factī.

360

Dēvēnēre locōs, ubi nunc ingentia cernēs
moenia surgentemque novae Carthāginis arcem,
mercātique solum, factī dē nōmine Byrsam,
taurīnō quantum possent circumdare tergō.

365

Sed vōs quī tandem quibus aut vēnistis ab ōrīs
quōve tenētis iter? Quāerenti tālibus ille
suspirāns imōque trahēns ā pectore vōcem:

370

‘Ō dea, sī primā repetēs ab orīgine pergam
et vacet annālīs nostrōrum audīre labōrum,

ante diem clausō compōnet Vesper Olympō.

- 375 Nōs Trōiā antiquā, sī vestrās forte per auris
Trōiae nōmen iit, diversa per aequora vectōs
forte suā Libycīs tempestās appulit ōris.
Sum pius Aenēās, raptōs quī ex hoste Penātis
classe vehō mēcum, fāmā super aethera nōtus;
380 ✓ Italiam quaerō patriam et genus ab Iove summō.
Bis dēnis Phrygium cōnscendī nāvibus aequor,
mātre deā mōnstrante viam, data fāta secūtus;
vix septem convulsae undis Eurōque supersunt;
ipse ignōtus, egēs Libyae dēserta peragrō,
385 Eurōpā atque Asiā pulsus.' Nec plūra querentem
passa Venus mediō sic interfāta dolōre est:
'Quisquis es, haud, crēdō, invīsus caelestibus aurās
vītālīs carpis, Tyriam quī advēneris urbem;
perge modo atque hinc tē rēginae ad limina perfer.
390 Namque tibi reducēs sociōs classemque relātam
✓ nūntiō et in tūtum versīs Aquilōnibus āctam,
nī frūstrā angurium vānī docuēre parentēs.
Aspice bis sēnōs laetantis agmine cyenōs,
aetheriā quōs lāpsa plagā Iovis āles apertō
395 turbābat caelō; nunc terrās ōrdine longō
aut capere aut captās iam dēspectāre videntur:
ut reducēs illi lūdunt stridentibus ālis
et coetū cīnxēre polum cantūsque dedēre,
haud aliter puppēsque tuae pūbēsque tuōrum
400 aut portum tenet aut plēnō subit ōstia vėlō.
Perge modo et, quā tē dūcit via, dirige gressum.'
- Dixit et āvertēns roseā cervīce refulsit,
ambrosiaeque comae dīvinum vertice odōrem
✓ spirāvēre; pedēs vestis dēfluxit ad imōs,
405 et vēra incessū patuit dea. Ille ubi mātrem
agnōvit, tāli fugientem est vōce secūtus:
'Quid nātum totiēns, crūdēlis tū quoque, falsīs
lūdis imāginibus? cur dextrae iungere dextram

nōn datur ac vērās audire et reddere vōcēs?
 Tālibus incūsat gressumque ad moenia tendit. 410
 At Venus obscurō gradientis āere saepsit
 et multō nebulae circum dea fūdit amietū,
 cernere nē quis eōs neu quis contingere posset
 mōlīrīve moram aut veniendī poscere causās.
 Ipsa Paphum sublimis abit sēdēsque revīsīt 415
 laeta suās, ubi templum illi centumque Sabaeō
 tūre calent ārae sertisque recentibus hālant.

Corripuēre viam intereā, quā sēmīta mōnstrat.

Iamque ascendēbant collem, quī plūrimus urbī
 imminet adversāsque aspectat dēsūper arcēs. 420
 Mirātur mōlem Aenēās, māgālia quondam, /
 mirātur portās strepitumque et strāta viārum.
 Instant ārdentēs Tyrii, pars dūcere mūrōs
 mōlīrīque arcem et manibus subvolvere saxa,
 pars optāre locum tēctō et conclūdere sulcō; 425
 iūra magistrātūsque legunt sānctumque senātum;
 hīc portūs aliī effodiunt, hīc alta theātri
 fundāmenta locant aliī immānisque columnās
 rūpibus excidunt, scaenīs decora alta futūrīs:
 quālis apēs aestāte novā per flōrea rūra 430
 exercet sub sōle labor, cum gentis adultōs
 ēdūcunt fētūs, aut cum liquētia mella
 stīpant et dulcī distendunt nectare cellās
 aut onera accipiunt venientum aut agmine factō
 ignāvum fūcōs pecus ā praesaepibus arcent; 435
 fervet opus, redolentque thymō frāgrantia mella.
 'Ō fortunātī, quōrum iam moenia surgunt!'
 Aenēās ait et fastīgia suspicit urbis.
 Infert sē saeptus nebulā (mīrābile dictū)
 per mediōs miscetque virīs neque cernitur ūllī. 440

Lūcus in urbe fuit mediā, laetissimus umbrae,
 quō prīmum iactātī undīs et turbine Poenī
 effōdēre locō signum, quod rēgia Iūnō

- mōnstrārat, caput ācris equī; sic nam fore bellō
 445 ēgregiam et facilem victū per saecula gentem.
 Hic templum Iūnōnī ingēns Sidōnia Dīdō
 condēbat, dōnīs opulentum et nūmine divae,
 ✓ aerea cui grādibus surgēbant limina nexaeque
 aere trabēs, foribus cardō stridēbat aēnīs.
 450 Hōc primum in lūcō nova rēs oblāta timōrem
 lēniit, hic primum Aenēās spērāre salūtem
 ✓ ausus et adflictis melius cōfidere rēbus.
 Namque sub ingentī lūstrat dum singula templō
 rēginam opperiēns, dum, quae fortūna sit urbī,
 455 artificumque manūs intrā sē operumque labōrem
 mirātur, videt Iliacās ex ōrdīne pūgnās
 bellaque iam fāmā tōtum vulgāta per orbem,
 Atridās Priamumque et saevum ambōbus Achillem.
 Cōstitit et lacrimāns 'Quis iam locus,' inquit, 'Achātē,
 460 quae regiō in terris nostrī nōn plēna labōris?
 Ēn Priamus! sunt hic etiam sua praemia laudī,
 sunt lacrimae rērum et mentem mortālīa tangunt.
 Solve metūs; feret haec aliquam tibi fāma salūtem.'
 Sic ait atque animum pictūrā pāscit inānī
 465 multa gemēns largōque ūmectat flūmine vultum.
 Namque vidēbat, utī bellantēs Pergama circum
 hāc fugerent Grāī, premeret Trōiāna inventūs,
 hāc Phryges, instāret currū cristātus Achillēs.
 Nec procul hinc Rhēsī niveīs tentōria vēlis
 470 agnōscit lacrimāns, primō quae prōdita somnō
 Tydīdēs multā vāstābat caede cruentus,
 ārdentisque āvertit equōs in castra, priusquam
 pābula gustāssent Trōīae Xanthumque bibissent.
 Parte aliā fugiēns āmissis Trōilus armīs,
 475 infēlix puer atque impār congressus Achillī,
 fertur equīs currūque haeret resupīnus inānī,
 lōra tenēns tamen; huic cervīxque comaequo trahuntur
 per terram, et versā pulvis inscribitur hastā.

Intereâ ad templum nōn' aequae Palladis ibant
crinibus Iliades passis peplumque ferēbant 480
suppliciter tristēs et tūnsae pectora palmis;
dīva solō fixōs oculōs āversa tenēbat.

Ter circum Iliacōs raptāverat Ilectora mūrōs
exanimumque aurō corpus vēndēbat Achillēs.
Tum vērō ingentem gemitum dat pectore ab imō, 485
ut spolia, ut currūs utque ipsum corpus amīcī
tendentemque manūs Priamum cōnspexit inermīs.
Sē quoque principibus permixtum agnōvit Achivīs
Ēōāsque aciēs et nigrī Memnonis arma.

Dūcit Amāzonidum lūnātis agmina peltīs 490
Penthesilēa furēns mediīsque in milibus ārdet,
aurea subnectēns exsertae cingula mammae,
bellātrix, audetque virīs concurrere virgō.

Haec dum Dardaniō Aenēae mīranda videntur,
dum stupet obtūtūque haeret dēfixus in ūnō, 495
rēgīna ad templum, fōrmā pulcherrima Didō,
incessit, māgnā iuvenum stipante catervā.
Quālis in Eurōtae rīpīs aut per iuga Cynthī
exercet Diāna chorōs, quam mille secūtae
hinc atque hinc glomerantur Orēades,—illa pharetram 500
fert umerō gradiēnsque deās superēminet omnīs;
Lātōnae tacitum pertemptant gaudia pectus,—
tālis erat Didō, tālem sē laeta ferēbat

per mediōs instāns operī rēgnīsque futūrīs.
Tum foribus dīvae, mediā testūdine templī, 505
saepta armīs soliōque altē subnīxa resēdit.

Iūra dabat lēgēsque virīs operumque labōrem
partibus aequābat iūstīs aut sorte trahēbat,
cum subitō Aenēās concursū accēdere māgnō
Anthēa Sergestumque videt fortemque Cloanthum 510
Teucrōrumque aliōs, āter quōs aequore turbō
dispulerat penitusque aliās āvexerat ōrās.
Obstipuit simul ipse, simul percussus Achātēs

- laetitiâque metûque; avidi coniungere dextrâs
 515 ârdēbant, sed rēs animōs incognita turbat.
 Dissimulant et nūbe cavā speculantur amicti,
 quae fortūna viris, classem quō litore linquant,
 quid veniant, cūctis nam lēcti nāvibus ibant
 ōrantēs veniam et templum clāmōre petēbant.
- 520 Postquam intrōgressi et cōram data cōpia fandī,
 māximus Ilioneus placidō sic pectore coepit:
 ‘Ō rēgīna, novam cui condere Iuppiter urbem
 iūstitiâque dedit gentis frēnāre superbās,
 Trōes tē miserī, ventis maria omnia vecti,
 525 ōrāmus: prohibē infandōs ā nāvibus ignis,
 parce piō generi et propius rēs aspice nostrās.
 Nōn nōs aut ferrō Libycōs populāre Penātis
 vēnimus, aut raptās ad litora vertere praedās;
 nōn ea vīs animō nec tanta superbia victis.
- 530 Est locus (Hesperiam Grāi cognōmine dicunt),
 terra antiq̄ua, potēns armis atque ūbere glaebae;
 Oenōtri coluēre viri; nunc fāma minōrēs
 Itāliam dixisse ducis dē nōmine gentem.
 Hic cursus fuit,
- 535 cum subitō adsurgēns fluctū nimbōsus Oriōn
 in vada caeca tulit, penitusque procācibus Austris
 perque undās superante salō perque invia saxa
 dispulit; hūc pauci vestris adnāvimus ōris.
 Quod genus hōc hominum? quaeve hunc tam barbara mōrem
- 540 permittit patria? hospitio prohibēmur harēnae;
 bella cient primāque vetant cōsistere terrā.
 Sī genus hūmānum et mortālia temnitis arma,
 at spērāte deōs memorēs fandī atque nefandī.
 Rēx erat Aenēās nōbis, quō iūstior alter
- 545 nec pietāte fuit nec bellō māior et armis.
 Quem sī Fāta virum servant, sī vescitur aurā
 aetheriā neque adhūc crūdēlibus occubat umbris,
 v nōn metus, officiō nec tē certāsse priōrem

paeniteat. Sunt et Siculis regiōnibus urbēs
 arvaque, Trōiānōque ā sanguine clārus Acestēs. 550
 Quassātam ventis liceat subducere classem
 et silvis aptāre trabēs et stringere rēmōs,
 sī datur Italiā sociis et rēge receptō
 tendere, ut Italiā laetī Latiumque petāmus,
 sīn absūmpta salūs et tē, pater optime Teucrum, 555
 pontus habet Libyae nec spēs iam restat Iūli,
 at freta Sīcaniae saltem sēdēsque parātās,
 vnde hūc advectī, rēgemque petāmus Acestē.
 Tālibus Ilioneus; cūctī simul ōre fremēbant
 Dardanidae. 560

Tum breviter Didō vultum dēmissa profātur:
 ‘Solvite corde metum, Teucrī, sēclūdite cūrās.
 Rēs dūra et rēgnī novitās mē tālia cōgunt
 mōliri et lātē finis cūstōde tuērī.
 Quis genus Aeneadam, quis Trōiae nesciat urbem 565
 virtūtēsque virōsque aut tantī incendia bellī?
 Nōn obtūnsa adeō gestāmus pectora Poenī,
 nec tam āversus equōs Tyriā Sōl iungit ab urbe.
 Seu vōs Hesperiam māgnam Sāturniaque arva
 sive Erycis finis rēgemque optātis Acestē, 570
 auxiliō tūtōs dīmīttam opibusque iuvābō.
 Vultis et hīs mēcum pariter cōsīdere rēgnīs?
 urbem quam statuō, vestra est; subducite nāvis;
 Trōs Tyriusque mihī nullō discrimine agētur.
 Atque utinam rēx ipse Notō compulsus eōdem 575
 adforet Aenēās! eqūidem per litora certōs
 dīmīttam et Libyae lūstrāre extrēma iubēbō,
 sī quibus ēiectus silvis aut urbibus errat.’

Hīs animum arrēctī dictis et fortis Achātēs
 et pater Aenēās iam dūdum ērumpere nūbem 580
 ardēbant. Prior Aenēān compellat Achātēs:
 ‘Nāte deā, quae nunc animō sententia surgit?
 omnia tūta vidēs, classem sociōsque receptōs.

- Ūnus abest, mediō in fluctū quem vīdimus ipsi
 585 submersum; dictīs respondēt cētera māt̄ris.
 Vix ea fātus erat, cum circumfūsa repente
 scindit sē nūbēs et in aethera pūrgat apertum.
 Restitit Aenēās clārāque in lūce refulsit
 ōs umerōsque deō similis; namque ipsa decōram
 590 caesariem nātō genetrīx lūmenque iuventae
 purpureum et laetōs oculis adflārat honōrēs,
 quāle manūs addunt ebori decus, aut ubi flāvō
 argentum Pariusve lapis circumdatur aurō.
 Tum sic rēginam adloquitur cūctis̄que repente
 595 inprōvisus ait: 'Cōram, quem quaeritis, adsum,
 Trōius Aenēās, Libycis ēreptus ab undis.
 Ō sōla infandōs Trōiae miserāta labōrēs,
 quae nōs, rēliquiās Danaum, terraeque marisque
 omnibus exhaustōs iam cāsibus, omnium egēnōs,
 600 urbe, domō sociās, grātēs persolvere dignās
 nōn opis est nostrae, Dīdō, nec quidquid ubique est
 gentis Dardaniae, māgnū quae sparsa per orbem.
 Dī tibi, sī qua piōs respectant nūmina, sī quid
 ūsq̄am iūstitia est et mēns sibi cōns̄cia rēcti,
 605 praemia digna ferant. Quae tē tam laeta tulērunt
 saecula? Quī tantī tālem genuēre parentēs?
 In freta dum fluvii current, dum montibus umbrae
~~lūstrābunt~~ convexa, polus dum sīdera pāscet,
 semper honōs nōmenque tuum laudēsque manēbunt,
 610 quae me cumque vocant terrae.' Sic fātus amicum
 Ilionēā petit dextrā laevāque Serestum,
 post aliōs, fortemque Gyan fortemque Cloanthum.
 Obstipuit primō aspectū Sīdōnia Dīdō,
 cāsū deinde viri tantō, et sic ōre locūta est:
 615 'Quis tē, nāte deā, per tanta perīcula cāsus
 insequitur? Quae vīs immānibus applicat ōrīs?
 Tūne ille Aenēās, quem Dardaniō Anchīsae
 alma Venus Phrygiū genuit Simoentis ad undam?

Atque equidem Teucrum memini Sidōna venire
finibus expulsum patriis, nova rēgna petentem
auxiliō Bēli; genitor tum Bēlus opīmam
vāstābat Cyprum et victor diciōne tenēbat.
Tempore iam ex illō cāsus mihi cognitus urbis
Trōiānae nōmenque tuum rēgēsque Pelasgi.
Ipse hostis Teucrōs insignī laude ferēbat
sēque ortum antiquā Teucrōrum ab stirpe volēbat.
Quārē agite, ō tēctis, iuvenēs, succēdite nostris.
Mē quoque per multōs similis fortūna labōrēs
iactātā hāc dēmum voluit cōsistere terrā;
nōn ignāra malī miseris succurrere discō.
Sic memorat; simul Aenēan in rēgia dūcit
tēcta, simul divum templis indicit honōrem.
Nec minus intereā sociis ad litora mittit
vīginti taurōs, māgnōrum horrentia centum
terga suum, pinguis centum cum mātribus agnōs,
mūnera laetitiamque dii.

620

625

630

635

At domus interior rēgālī splendida lūxū
instruitur, mediisque parant convivia tēctis:
arte labōrātae vestēs ostrōque superbō,
ingēns argentum mēnsis caelātaque in aurō
fortia facta patrum, seriēs longissima rērum
per tot ducta virōs antiquae ab origine gentis.

640

Aenēas (neque enim patrius cōsistere mentem
passus amor) rapidum ad nāvis praemittit Achātēn,
Ascaniō ferat haec ipsumque ad moenia dūcat;
omnis in Ascaniō cārī stat cūra parentis.
Mūnera praetereā Iliacis ērepta ruīnīs
ferre iubet, pallam signīs aurōque rigentem
et circumtextum croceō vėlāmen acanthō,
vōrnātūs Argivae Helenae, quōs illa Mycēnis,
Pergama cum peterēt inconcessōsque hymenaeōs,
extulerat, māttris Lēdae mirābile dōnum;
praetereā scēptrum, Ilionē quod gesserat ōlim,

645

650

māxima nātārum Priamī, collōque monile
 655 bācātum et duplicem gemmīs aurōque corōnam.
 Haec celerāns iter ad nāvis tendēbat Achātēs.

At Cytherēa novās artīs, nova pectore versat
 cōnsilia, ut faciem mūtātus et ōra Cupidō
 prō dulcī Ascaniō veniat dōnīsque furentem
 660 incendat rēgīnam atque ossibus implicet ignem:
 quippe domum timet ambiguam Tyriōsque bilinguīs;
 ūrit atrōx Iūnō, et sub noctem cūra recursat.
 Ergō hīs āligerum dictīs adfātur Amōrem:
 'Nāte, meae vīrēs, mea māgna potentia sōlus,
 665 nāte, patris summī quī tēla Typhōia temnis,
 ad tē cōfugiō et supplex tua nūmina poscō.
 Frāter ut Aenēās pelagō tuus omnia circum
 litora iactētūr odiīs Iūnōnis inīquae,
 nōta tibi, et nostrō doluistī saepe dolōre.
 670 Hunc Phoenissa tenet Didō blandisque morātur
 vōcibus, et vereor, quō sē Iūnōnia vertant
 hospitā; haud tantō cessābit cardine rērum.
 Quōcircā capere ante dolīs et cingere flammā
 rēgīnam meditor, nē quō sē nūmine mūtēt,
 675 sed māgnō Aenēae mēcum teneātur amōre.
 Quā facere id possīs, nostram nunc accipe mentem.
 Rēgius accitū cārī genitōris ad urbem
 Sīdoniam puer ire parat, mea māxima cūra,
 dōna ferēs pelagō et flammīs restantia Trōiaē.
 680 Hunc ego sōpītum somnō super alta Cythēra
 aut super Idalium sacrātā sēde recondam,
 nē quā scīre dolōs mediusve occurrere possit.
 Tū faciem illius noctem nōn amplius ūnam
 falle dolō et nōtōs puerī puer indue vultus,
 685 ut, cum tē gremiō accipiet laetissima Didō
 rēgālīs inter mēnsās laticemque Lyaeum,
 cum dabit amplexūs atque ōscula dulcia figet,
 occultum inspirēs ignem fallāsque venēnō.'

Pāret Amor dictis cārae genetrīcis et alās
exuit et gressū gaudēns incēdit Iūli.

690

At Venus Ascaniō placidam per membra quietem
inrigat et fōtum gremiō dea tollit in altōs
Idaliae lūcōs, ubi mollis amāracus illum
flōribus et dulcī adspirāns complectitur umbrā.

695

Iamque ibat dictō pārēns et dōna Cupidō
rēgia portābat Tyriīs duce laetus Achātē.

Cum venit, aulaeis iam sē rēgina superbīs
aureā composuit spondā mediamque locāvit;

iam pater Aenēās et iam Trōiāna inventūs
conveniunt, strātōque super discumbitur ostrō.

700

Dant manibus famuli lymphās Cereremque canistrīs
expediunt tōnsisque ferunt mantēlia villis.

Quinquāgintā intus famulae, quibus ordine longam
cūra penum struere et flammis adolēre Penātis;

705

centum aliae totidemque parēs aetāte ministri,
quī dapibus mēnsās onerent et pōcula pōnant.

Nec nōn et Tyrii per limina laeta frequentēs
convēnere toris iussī discumbere pētīs.

Mirantur dōna Aenēae, mirantur Iūlum
flagrantisque deī vultūs simulātaque verba

710

pallamque et pētum croceō vėlāmen acanthō.✓

Praecipuē infēlix, pesti dēvōta futūrae,

explēri mentem nequit ardēscitque tuendō

Phoenissa et pariter puerō dōnisque movētur.

715

Ille ubi complexū Aenēae collōque pependit

et māgnū falsi implēvit genitōris amōrem,

rēginam petit. Haec oculis, haec pectore tōtō

haeret et interdum gremiō foveat, inscia Didō,

insīdat quantus miserae deus. At memor ille

mātris Acīdaliae paulātīm abolēre Sychaeum

720

incipit et vivō temptat praevertere amōre

iam pridem residēs animōs dēsuētaque corda.

Postquam prima quiēs epulis mēnsaeque remōtae,

- cratērās māgnōs statuunt et vīna corōnant.
 725 Fit strepitus tēctīs, vōcemque per ampla volūtant
 ātria; dēpendent lychnī laqueāribus aureīs
 incēnsī, et noctem flammis fūnālia vincunt.
 Hīc rēgīna gravem gemmīs aurōque poposcit
 implēvitque merō pateram, quam Bēlus et omnēs
 730 ā Bēlō solitī; tum facta silentia tēctīs:
 ‘Iuppiter, hospitibus nam tē dare iūra locuntur,
 hunc laetum Tyriisque diem Trōiāque profectīs
 vesse velīs nostrōsque hūius meminisse minōrēs.
 Adsit laetitiae Bacchus dator et bona Iūnō;
 735 et vōs ō coetum, Tyrii, celebrāte faventēs.’
 Dixit et in mēnsam laticum libāvit honōrem
 primaque libātō summō tenus attigit ōre;
 tum Bitiae dedit increpitāns; ille inpiger hausit
 spūmantem pateram et plēnō sē prōluit aurō;
 740 post aliī procerēs. Citharā crīnītus Iōpās
 personat aurātā, docuit quem māximus Atlās.
 Hīc canit errantem lūnam sōlisque labōrēs,
 unde hominum genus et pecudēs, unde imber et ignēs,
 Arctūrum pluviasque Hyadas geminōsque Triōnēs,
 745 quid tantum Ōceanō properent sē tingere sōlēs
 hibernī, vel quae tardīs mora noctibus obstet.
 Ingeminant plausū Tyrii, Trōesque secuntur.
 Nec nōn et variō noctem sermōne trahēbat
 infēlix Dīdō longumque bibēbat amōrem
 750 multa super Priamō rogitāns, super Hectore multa,
 nunc, quibus Aurōrae vēnisset filius armīs,
 nunc, quālēs Diomēdis equī, nunc, quantus Achillēs.
 ‘Immō age et ā primā dīc, hospes, origine nōbīs
 insidiās,’ inquit, ‘Danaum cāsūsque tuōrum
 755 errōrēsque tuōs; nam tē iam septima portat
 omnibus errantem terris et fluctibus aestās.’

LIBER II

Conticuere omnēs intentique ōra tenēbant.
 Inde torō pater Aenēās sic ōrsus ab altō:
 Infandum, rēgīna, iubēs renovāre dolōrem,
 Trōiānās ut opēs et lāmentābile rēgnum
 ēruerint Danaī, quaeque ipse miserrima vidi 5
 et quōrum pars māgna fui. Quis tālia fandō
 Myrmidonum Dolopumve aut dūri miles Ulixī
 temperet ā lacrimīs? et iam nox ūmida caelō
 praecipitat, suādentque cadentia sīdera somnōs.
 Sed sī tantus amor cāsūs cognōscere nostrōs 10
 et breviter Trōiae suprēmum audīre labōrem,
 quamquam animus meminisse horret lūctūque refūgit,
 incipiam. Frāctī bellō Fātisque repulsi
 ductōrēs Danaum tot iam lābentibus annīs
 instar montis estq^{ue} divīnā Palladis arte 15
 aedificant sectāque intexunt abiete costās;
 vōtum prō reditū simulant; ea fāma vagātur.
 Hūc dēlēcta virum sortītī corpora fūrtim
 inclūdunt caecō laterī penitusque cavernās
 ingentīs utrumque armātō milite complent. 20
 Est in cōspectū Tenedos, nōtissima fāmā
 insula, dīves opum, Priamī dum rēgna manēbant,
 nunc tantum sinus et statīō male fīda carīnis;
 hūc sē prōvectī dēsertō in litore condunt.
 Nōs abiisse ratī et ventō petiisse Mycēnās. 25
 Ergō omnis longō solvit sē Teucria lūctū:
 panduntur portae; iuvat ire et Dōrica castra
 dēsertōsque vidēre locōs litusque relictum.
 Hīc Dolopum manus, hīc saevus tendēbat Achillēs;
 classibus hīc locus; hīc aciē certāre solēbant. 30
 Pars stupet innūptae dōnum exitiāle Minervae

et mōlem mīrantur equī; prīmusque Thymoetēs
dūcī intrā mūrōs hortātur et arce locārī,
sive dolō seu iam Trōiae sic fāta ferēbant.

35 At Capys et quōrum melior sententia menti
aut pelagō Danaum insidiās suspectaque dōna
praecipitāre iubent subiectisque ūrere flammīs
aut terebrāre cavās uterī et temptāre latebrās.
Scinditur incertum studia in contrāria vulgus.

40 Prīmus ibi ante omnīs māgnā comitante catervā
Lāocoōn ārdēns summā dēcurrit ab arce
et procul: 'Ō miserī, quae tanta insānia, cīvēs?
Crēditis āvectōs hostis aut ūlla putātis
dōna carēre dolīs Danaum? sic nōtus Ulixēs?

45 Aut hōc inclūsī lignō occultantur Achivī,
aut haec in nostrōs fabricāta est māchina mūrōs
inspectūra domōs ventūraque dēs super urbī,
aut aliquis latet error; equō nē crēdite, Teucrī.
Quidquid id est, timeō Danaōs et dōna ferentīs.'

50 Sic fātus validīs ingentem vīribus hastam
in latus inque ferī curvam compāgibus alvum
contorsit. Stetit illa tremēns, uterōque recussō
insonuēre cavae gemitumque dedēre cavernae.

Et sī fāta deum, sī mēns nōn laeva fuisset,
55 impulerat ferrō Argolicās foedāre latebrās,
Trōiaque nunc stāret, Priamīque arx alta manērēs.

Ecce manūs invenem intereā post terga revinctum
pāstōrēs māgnō ad rēgem clāmōre trahēbant
Dardanidae, quī sē ignōtum venientibus ultrō,
60 hōc ipsum ut strueret Trōiamque aperīret Achivīs,
obtulerat, fidēs animī atque in utrumque parātus,
seu versāre dolōs seu certae occumbere mortī.

Undique vīsendi studiō Trōiāna iuventūs
circumfūsa ruit, certantque inlūdere captō.
65 Accipe nunc Danaum insidiās et crimine ab ūnō
disce omnīs.

Namque ut cōspectū in mediō turbātus inermis
 cōstitit atque oculis Phrygia agmina circumspexit,
 ‘Heu, quae nunc tellūs,’ inquit, ‘quae me aequora possunt
 accipere? aut quid iam miserō mihi dēnique restat, 70
 cui neque apud Danaōs ūsquam locus, et super ipsī
 Dardanidae infēnsī poenās cum sanguine poscunt?’
 quō gemitū conversī animī compressus et omnis
 impetus. Hortāmur fārī, quō sanguine crētus
 quidve ferat; memoret, quae sit fidūcia captō. 75
 Ille haec dēpositā tandem formidine fātur:

‘Cūncta equidem tibi, rēx, fuerit quodcumque, fatēbor
 vēra,’ inquit, ‘neque mē Argolicā de gente negābō;
 hōc primum; nec, si miserum Fortūna Sinōnem
 finxit, vānum etiam mendācemque improba finget. 80
 Fandō aliquod si forte tuās pervēnit ad auris
 Bēlīdae nōmen Palamēdis et incluta fāmā
 glōria, quem falsā sub prōditione Pelasgī
 insontem infandō indiciō, quia bella vetābat,
 dēmīsere necī, nunc cassum lūmine lūgent, 85
 illī mē comitem et cōsanguinitāte propincum
 pauper in arma pater primis hūc misit ab annis.
 Dum stābat rēgnō incolumis rēgumque vigēbat
 conciliis, et nōs aliquod nōmenque decusque
 gessimus; invidiā postquam pellācis Ulixī 90
 (haud ignōta loquor) superīs concessit ab ōrīs,
 adflictus vītā in tenebris lūctūque trahēbam
 et cāsū insontis mēcum indignābar amici.
 Nec tacui dēmēns et mē, fors si qua tulisset,
 si patriōs umquam remeāssem victor ad Argōs, 95
 prōmisi ultōrem et verbis odia aspera mōvī.
 Hinc mihi prima malī lābēs, hinc semper Ulixēs
 criminibus terrēre novis, hinc spargere vōcēs
 in vulgum ambiguās et quaerere cōscius arma.
 Nec requiēvit enim, dōnec, Calchante ministrō,— 100
 sed quid ego haec autem nēquiquam ingrāta revolvō

quidve moror, si omnis uno ordine habētis Achivōs
idque audire sat est? iam dudum sūmite poenās;
hōc Ithacus velit et magnō mercentur Atridae.'

105 Tum vērō ardēmus scītārī et quaerere causās,
ignārī scelerum tantōrum artisque Pelasgae.
Prōsequitur pavitāns et fictō pectore fātur:

'Saepe fugam Danaī Trōiā cupiēre relictā
mōliri et longō fessī discēdere bellō

110 (fēcissentque utinam!), saepe illōs aspera ponti
interclūsit hiems et terruit Auster euntis; ✓
praecipuē, cum iam hīc trabibus contextus acernīs
stāret ecus, tōtō sonuērunt aethere nimbi.

Suspēnsī Eurypylum scītantem ōrācula Phoebi
115 mittimus, isque adytis haec trīstia dicta reportat:

"Sanguine plācāstis ventōs et virgine caesā,
cum primum Īliacās, Danaī, vēnistis ad ōrās;
sanguine quaerendī reditūs, animāque litandum
Argolicā." Vulgī quae vōx ut vēnit ad aurīs,

120 obstipuēre animī, gelidusque per īma cucūrrit
ossa tremor, cui fāta parent, quem poscat Apollō.
Hīc Ithacus vātem magnō Calchanta tumultū
prōtrahit in mediōs; quae sint ea nūmina divum
flāgitat. Et mihi iam multī crūdēle canēbant

125 artificis scelus et tacitī ventūra vidēbant.

Bis quīnōs silet ille diēs tēctusque recūsāt
prōdere vōce suā quemquam aut oppōnere mortī.
Vix tandem magnīs Ithaci clāmōribus āctus
compositō rumpit vōcem et mē dēstīnat ārae.

130 Adsēnsēre omnēs et, quae sibi quisque timēbat,
ūnius in miserī exitium conversa tulēre.

Iamque diēs infanda aderat; mihi sacra parārī
et salsae frūgēs et circum tempora vittae.

Ēripui, fateor, lētō mē et vincula rūpi

135 limōsōque lacū per noctem obscūrus in ulvā
dēlitui, dum vēla darent, si forte dedissent.

Nec mihi iam patriam antiquam spēs ūlla videndī
 nec dulcīs nātōs exoptātumque parentem,
 quōs illī fors et poenās ob nostra reposcent
 effugia et culpam hanc miserōrum morte piābunt. 140
 Quod tē per superōs et cōnscia nūmina vēri,
 pēr sī qua est quae restat adhūc mortālībus ūsq̄uam
 intemerāta fidēs, ōrō, miserēre labōrum
 tantōrum, miserēre animī nōn digna ferentis.'

His lacrimīs vitā damus et miserēscimus ultrō. 145
 Ipse virō prīmus manicās atque arta levārī
 vincla iubet Priamus dictisque ita fātur amicis:
 'Quisquis es, āmissōs hinc iam oblīvīscere Grāiōs;
 noster eris, mihique haec ēdissere vēra rogantī:
 quō mōlem hanc immānis equī statuēre? quis auctor? 150
 quidve petunt? quae rēligiō aut quae māchina bellī?'
 dīxerat. Ille dolīs instrūctus et arte Pelasgā
 sustulit exūtās vinclīs ad sīdera palmās:
 'Vōs, aeternī ignēs, et nōn violābile vestrum
 testor nūmen,' ait, 'vōs, ārae ēnsēsque nefandī, 155
 quōs fūgī, vittaeque deum, quās hostia gessi:
 fās mihi Grāiōrum sacrāta resolvere iūra,
 fās ōdisse virōs atque omnia ferre sub aurās,
 sī qua tegunt, teneor patriae nec lēgibus ūllīs.
 Tū modo prōmissīs maneās servātaque servēs 160
 Trōia fidem, sī vēra feram, sī māgna rependam.
 Omnis spēs Danaum et coeptī fidūcia bellī
 Palladis auxiliis semper stetit. Impius ex quō
 Tydīdēs sed enim scelerumque inventor Ulixēs
 fātāle adgressī sacrātō āvellere templō 165
 Palladium, caesis summae cūstōdībus arcīs,
 corripuēre sacram effigiem manibusque cruentīs
 virgineās ausī dīvae contingere vittās,
 ex illō fluere ac retrō sublāpsa referri
 spēs Danaum, frāctae virēs, āversa deae mēns. 170
 Nec dubiīs ea sīgna dedit Trītōnia mōnstrīs.

- Vix positum castris simulâcrum: ârsere coru-
 lûminibus flammae arrêctis, salsusque per artûs
 sûdor iit, terque ipsa solô (mirâbile dictû)
 175 êmicuit parmamque ferêns hastamque trementem.
 Extemplô temptanda fugâ caput aequora Calchâs
 nec posse Argolicis exscindi Pergama têlis,
 ômina nî repetant Argis nûmenque redûcant,
 quod pelagô et curvis sêcum âvexêre carinîs.
 180 Et nunc quod patriâs ventô petiêre Mycênâs,
 arma deôsque parant comitês pelagôque remênsô
 inprôvisi aderunt; ita digêrit ômina Calchâs.
 Hanc prô Palladiô moniti, prô nûmine laesô
 effigiem statuêre, nefâs quae tristè piâret.
 185 Hanc tamen inmênsam Calchâs attollere môle
 rôboribus textis caelôque êducere iussit,
 nê recipi portis aut duci in moenia posset
 neu populum antiqûâ sub rêligiône tuêri,
 nam si vestra manus violâsset dôna Minervae,
 190 tum mâgnum exitium (quod di prius ômen in ipsum
 convertant!) Priamî imperiô Phrygibusque futûrum;
 sin manibus vestris vestram ascendisset in urbem,
 ultrô Asiam mâgnô Pelopêa ad moenia bellô
 ventûram, et nostrôs ea fâta manêre nepôtês.
 195 Tâlibus insidiis periûrique arte Sinônîs
 crêdita rês, captique dolis lacrimisque coâctis,
 quôs neque Tÿdidês nec Lârissaeus Achillês,
 nôn annî domuêre decem, nôn mille carinae.
 Hic aliud mâius miseris multôque tremendum
 200 obicitur magis atque inprôvida pectora turbat.
 Lâocoôn ductus Neptûnô sorte sacerdos
 sollemnîs taurum ingentem mactâbat ad ârâs.
 Ecce autem geminî â Tenedô tranquilla per alta
 (horrêscô referêns) inmênsis orbibus anguês
 205 incumbunt pelagô pariterque ad litora tendunt,
 pectora quôrum inter fluctûs arrêcta iubaeque

sanguineae superant undās, pars cētera pontum
 pōne legit sinuatque inmēsa volūmine terga.
 Fit sonitus spūmante salō, iamque arva tenēbant
 ārdētisque oculōs suffecti sanguine et igni 210
 sībila lambēbant linguis vibrantibus ōra.
 Diffugimus visū *exsanguēs*. Illi agmine certō
 Lāocoōnta petunt, et primum parva duōrum
 corpora nātōrum serpēns amplexus uterque
 implicat et miserōs mōrsū dēpāscitur artūs; 215
 post ipsum auxiliō subeuntem et tēla ferentem
 corripiunt spirīsque ligant ingentibus et iam
 bis medium amplexi, bis collō squāmea circum
 terga datī superant capite et cervicibus altis.
 Ille simul manibus tendit divellere nōdōs 220
 perfūsus saniē vittās ātrōque venēnō,
 clāmōrēs simul horrendōs ad sīdera tollit,
 quālis mūgītus, fūgit cum saucius āram
 taurus et incertam excussit cervice secūrim.
 At geminī lāpsū dēlūbra ad summa dracōnēs 225
 diffugiunt saevaeque petunt Trītōnidis arcem
 sub pedibusque deae clipeique sub orbe teguntur.
 Tum vērō tremefacta novus per pectora cūctīs
 insinuat pavor, et scelus expendisse merentem
 Lāocoōnta ferunt, sacrum quī cuspide rōbur 230
 laeserit et tergō scelerātam intorserit hastam.
 Dūcendum ad sēdēs simulācrum ōrandaque dīvae
 nūmina conclāmant.
 Dividimus mūrōs et moenia pandimus urbis.
 Accingunt omnēs opēri pedibusque rotārum 235
 subiciunt lāpsūs et stuppea vincula collō
 intendunt. Scandit fātālis māchina mūrōs
 fēta armīs. Pueri circum innūptaeque puellae
 sacra canunt fūnemque manū contingere gaudent;
 illa subit mediaeque mināns inlābitur urbi. 240
 Ō patria, ō dīvum domus Īlium et incluta bellō

- moenia Dardanidum! quater ipsō in limine portae
 substitit, atque uterō sonitum quater arma dedēre;
 instāmus tamen inmemorēs caecique furōre
 245 et mōnstrum infēlix sacrātā sistimus arce.
 Tunc etiam fātis aperit Cassandra futuris
 ōra deī iussū nōn umquam crēdita Teucrīs;
 nōs dēlūbra deum miserī, quibus ultimus esset
 ille diēs, fēstā vēlāmus fronde per urbem.
- 250 Vertitur intereā caelum, et ruit Ōceanō nox
 involvēns umbrā māgnā terramque polumque
 Myrmidonumque dolōs; fūsi per moenia Teucrī
 conticuēre; sopor fessōs complectitur artūs.
 Et iam Argīva phalanx instrūctis nāvibus ibat
 255 ā Tenedō tacitae per amīca silentia lūnae
 lītora nōta petēns, flammās cum rēgia puppis
 extulerat fātisque deum dēfēsus inīquīs
 inclūsōs uterō Danaōs et pinea fūrtim
 laxat claustra Sinōn. Illōs patefactus ad aurās
 260 reddit ecus, laetique cavō sē rōbore prōmunt
 Thessandrus Sthenelusque ducēs et dirus Ulixēs
 dēmissum lāpsi per fūnem Acamāsque Thoāsque
 Pēlidēsque Neoptolemus prīmusque Machāon
 et Menelāus et ipse doli fabricātor Epēos.
- 265 Invādunt urbem somnō vinōque sepultam;
 caeduntur vigilēs, portisque patentibus omnīs
 accipiunt sociōs atque agmina cōnschia iungunt.
- Tempus erat, quō prīma quīēs mortālibus aegrīs
 incipit et dōnō divum grātissima serpit.
- 270 In somnīs ecce ante oculōs maestissimū Hector
 vīsus adesse mihī largōsque effundere flētūs,
 raptātus bigīs, ut quondam, āterque cruentō
 pulvere perque pedēs trāiectus lōra tumentīs,
 —ei mihī, quālis erat, quantum mūtātūs ab illō
 275 Hectore, quī redit exuviās indūtus Achilli
 vel Danaum Phrygiōs iaculātus pūppibus ignis—,

sq̄alēntē^m barbā et concrētōs sanguine crīnīs
 vulneraque illa gerēns, quae circum plūrima mūrōs
 accēpit patriōs! ultrō flēns ipse vidēbar
 compellāre virum et maestās exprōmere vōcēs: 280

‘Ō lūx Dardaniae, spēs ō fidissima Teucrum,
 quae tantae tenuēre morae? quibus, Hector, ab ōrīs
 exspectāte venīs? ut tē post multa tuōrum
 fūnera, post variōs hominumque urbisque labōrēs
 dēfessī aspicimus! quae causa indigna serēnōs 285
 foedāvit vultūs? aut cur haec vulnera cernō?’

Ille nihil nec mē quaerentē vāna morātur,
 sed graviter gemitūs imō dē pectore dūcēns
 ‘Heu fuge, nāte deā, tēque hīs,’ ait, ‘ēripe flammīs:
 hostis habet mūrōs; ruit altō ā culmine Trōia. 290

Sat patriae Priamōque datum; sī Pergama dextrā
 dēfendī possent, etiam hāc dēfēnsa fuissent.
 Sacra suōsque tibi commendat Trōia Penātīs:
 hōs cape fātōrum comitēs, hīs moenia quaere,
 māgna pererrātō statuēs quae dēnique pontō.’ 295
 Sic ait et manibus vittās Vestamque potentē
 aeternumque adytīs effert penetrālibus ignem.

Diversō intereā miscentur moenia lūctū,
 et magis atque magis, quamquam sēcrēta parentis
 Anchīsae domus arboribusque obtēcta recessit, 300
 clārēscunt sonitūs, armōrumque ingruit horror.

Excutor somnō et summī fastigia tēctī
 ascēnsū superō atque arrētīs auribus adstō,
 in segetem velutī cum flamma furentibus Austrīs
 incidit aut rapidus montānō flūmine torrēns 305
 sternit agrōs, sternit sata laeta boumque labōrēs
 praecipitēsque trahit silvās; stupet īncius altō
 accipiēns sonitum saxī dē vertice pāstor.

Tum vērō manifestā fidēs Danaumque patēscunt
 īnsidiae. Iam Dēiphobī dedit ampla ruīnam 310
 Vulcānō superante domus, iam proximus ardet

Ūcalegôn, Sigĕa igni freta lâta relūcent.
 Exoritur clāmorque virum clangorque tubārum.
 Arma âmēns capiō; nec sat ratiōnis in armīs,
 315 sed glomerāre manum bellō et concurrere in arcem
 cum sociis ārdent animī; furor iraque mentem
 praecipitant, pulchrumque morī succurrit in armīs.

Ecce autem tēlis Panthūs ēlāpsus Achivum,
 Panthūs Ōthryadēs, arcis Phoebique sacerdos,
 320 sacra manū victōsque deōs parvumque nepōtem
 ipse trahit cursūque âmēns ad līmina tendit.
 ‘Quō rēs summa locō, Panthū? quam prēndimus arcem?’
 Vix ea fātus eram, gemitū cum tālia reddit:
 ‘Vēnit summa diēs et inēluctābile tempus
 325 Dardaniae. Fuimus Trōes, fuit Īlium et ingēns
 glōria Teucrōrum; ferus omnia Iuppiter Argōs
 trānstulit; incēnsā Danaī dominantur in urbe.
 Arduus armātōs mediīs in moenibus adstāns
 fundit ecus, victorque Sinōn incendia miscet
 330 insultāns. Portis aliī bipatentibus adsunt,
 mīlia quot māgnīs umquam vērēre Mycēnīs;
 obsēdere illi tēlis angusta viārum
 oppositis; stat ferri aciēs mūcrōne coruscō
 stricta, parāta necī; vix primī proelia temptant
 335 portārum vigilēs et caecō Marte resistunt.’
 Tālibus Ōthryadae dictis et nūmine divum
 in flammās et in arma feror, quō trīstis Erīnys,
 quō fremitus vocat et sublātus ad aethera clāmor.
 Addunt sē sociōs Rīpheus et māximus armīs
 340 Ēpytus oblātī per lūnam Hypanisque Dymāsque
 et laterī adglomerant nostrō iuvenisque Coroeus
 Mygdonidēs; illīs ad Trōiam forte diēbus
 vērerat insānō Cassandrae incēnsus amōre
 et gener auxilium Priamō Phrygibusque ferēbat,
 345 infēlix, quī nōn spōnsae praecepta furentis
 audierit.

Quōs ubi cōnfertōs audēre in proelia vidī,
 incipiō super hīs: 'Iuvenēs, fortissima frūstrā
 pectora, sī vōbīs audentem extrēma cupidō
 certa sequī (quae sit rēbus fortūna, vidētis; 350
 excessēre omnēs adytīs ārisque relictīs
 dī, quibus imperium hōc steterat; succurritis urbi
 incēnsae)—moriāmur et in media arma ruāmus.
 Ūna salūs victīs nūllam spērāre salutem.'
 Sic animīs iuvenum furor additus. Inde lupī ceu 355
 raptōrēs ātrā in nebulā, quōs improba ventris
 exēgit caecōs rabiēs catulique relictī
 faucibus exspectant siccīs, per tēla, per hostīs
 vādimus haud dubiam in mortem mediaeque tenēmus
 urbis iter; nox ātra cavā circumvolat umbrā. 360
 Quis clādem illius noctis, quis fūnera fandō
 explicet aut possit lacrimīs aequāre labōrēs?
 Urbs antiqua ruit multōs domināta per annōs;
 plūrima perque viās sternuntur inertia passim
 corpora perque domōs et rēligiōsa deōrum 365
 līmina; nec sōlī poenās dant sanguine Teucrī;
 quondam etiam victīs redit in praecordia virtūs,
 victōrēsque cadunt Danaī; crūdēlis ubique
 lūctus, ubique pavōr, et plūrima mortis imāgō.

Primus sē Danaum māgnā comitante catervā 370
 Androgeōs offert nōbīs socia agmina crēdēns
 inscius atque ultrō verbīs compellat amicīs:
 'Festīnāte, viri. Nam quae tam sēra morātur
 sēgnitiēs? aliī rapiunt incēnsa feruntque
 Pergama; vōs celsīs nunc primum ā nāvibus itis?' 375
 Dixit et extemplō (neque enim respōnsa dabantur
 fīda satis) sēnsit mediōs delāpsus in hostīs.
 Obstipuit retrōque pedem cum vōce repressit,
 imprōvīsum asprīs velutī quī sentibus anguem
 pressit humī nitēns trepidusque repente refūgit 380
 attollentem irās et caerula colla tumentem;

haud secus Androgeōs visū tremefactus abibat.
 Inruimus dēnsis et circumfundimur armīs
 ignārōsque locī passim et formidine captōs
 385 sternimus; adspirat primō fortūna labōri.
 Atque hīc successū exsultāns animisque Coroebus
 ‘Ō sociī, quā prima,’ inquit, ‘fortūna salūtis
 mōnstrat iter quāque ostendit sē dextra, sequāmur;
 mūtēmus clipeōs Danaumque insīgnia nobīs
 390 aptēmus. Dolus an virtūs, quis in hoste requīrat?
 arma dabunt ipsī.’ Sic fātus deinde comantem
 Androgeī galeam clipeique insīgne decōrum
 induitur laterique Argivum accommodat ēnsem.
 Hōc Ripheus, hōc ipse Dymās omnisque iuventūs
 395 laeta facit; spoliis sē quisque recentibus armat.
 Vādimus inmīxtī Danaīs haud nūmine nostrō
 multaque per caecam congressī proelia noctem
 cōnserimus, multōs Danaum dēmittimus Orcō;
 diffugiunt aliī ad nāvīs et lītora cursū
 400 fīda petunt, pars ingentem formidine turpī
 scandunt rūsus ecum et nōtā conduntur in alvō.

Heu nihil invītīs fās quemquam fidere dīvīs!
 Ecce trahēbātur passīs Priamēia virgō
 crīnibus ā templō Cassandra adytisque Minervae
 405 ad caelum tendēns ārdentia lūmina frūstrā,
 lūmina, nam tenerās arcēbant vincula palmās.
 Nōn tulit hanc speciem furiātā mente Coroebus
 et sēsē medium iniēcit peritūrus in agmen;
 cōnsequimur cūctī et dēnsis incurrimus armīs.
 410 Hīc prīmum ex altō dēlūbrī culmine tēlis
 nostrōrum obruimūr, oriturque miserrima caedēs
 armōrum faciē et Grāiārū errōre iubārū;
 tum Danaī gemitū atque ēreptae virginis irā
 undique collēctī invādunt, ācerrimus Aīax
 415 et geminī Atrīdae Dolopumque exercitus omnis,
 adversī ruptō ceu quondam turbine ventī

cōnfligunt, Zephyrusque Notusque et laetus Eōis
 Eurus equis; stridunt silvae, saevitque tridentī
 spūmeus atque imō Nēreus ciet aequora fundō.
 Illī etiam, si quōs obscurā nocte per umbram 430
 fūdimus insidiīs tōtāque agitāvimus urbe,
 appārent; primī clipeōs mentītaque tēla
 agnōscunt atque ōra sonō discordia sīgnant.
 Illicet obruimur numerō, primusque Coroebus
 Pēnelei dextrā dīvae armipotentis ad āram 435
 prōcumbit; cadit et Rīpheus, iūstissimus ūnus
 quī fuit in Teucrīs et servantissimus aequī
 (dīs aliter vīsum); pereunt Hypanisque Dymāsque
 cōnfixī ā sociīs, nec tē tua plūrima, Panthū,
 lābentem pietās nec Apollinis īnfula tēxit. 440
 Īliacī cīnerēs et flamma extrēma meōrum,
 testor in occāsū vestrō nec tēla nec ūllās
 vitāvisse vicēs Danaum et sī Fāta fuissent
 ut caderem meruisse manū. Divellimur inde,
 Īphitus et Peliās mēcum, quōrum Īphitus aevō 445
 iam gravior, Peliās et vulnere tardus Ulixī;
 prōtinus ad sēdēs Priamī clāmōre vocātī.
 Hīc vērō ingentem pūgnam, ceu cētera nūquam
 bella forent, nūllī tōtā morerentur in urbe,
 sic Martem indomitum Danaōsque ad tēcta ruentīs 440
 cernimus obsessumque āctā testūdine līmen.
 Haerent parietibus scālae, postisque sub ipsōs
 nītuntur gradibus clipeōsque ad tēla sinistrīs
 prōtēctī obiciunt, prēnsant fastigia dextrīs.
 Dardanidae contrā turrīs ac tōta domōrum 445
 culmina convellunt (hīs sē, quandō ultima cernunt,
 extrēmā iam in morte parant dēfendere tēlīs)
 aurātāsque trabēs, veterum decora illa parentum,
 dēvolvunt; aliī strictīs mūcrōnibus imās
 obsēdēre forēs; hās servant agmine dēnsō. 450
 Īnstaūrātī animī rēgis succurrere tēctīs

auxiliôque levâre virôs vimque addere victis.

Lîmen erat caecaeque forës et pervius ûsus
tëctôrum inter sê Priamî postësque relictî
455 â tergô, infêlîx quâ sê, dum rēgna manēbant,
saepius Andromachê ferre incommitâta solēbat
ad socerôs et avô puerum Astyanacta trahēbat.
Ēvādô ad summî fastigia culminis, unde
têla manū miserî iactābant inrita Teucrî.
460 Turrim in praecipitî stantem summisque sub astra
ēductam tēctis, unde omnis Trôia vidērî
et Danaum solitae nāvës et Achāica castra,
adgressî ferrô circum, quâ summa labantîs
iunctūrās tabulâta dabant, convellimus altis
465 sēdibus impulimusque; ea lâpsa repente ruīnam
cum sonitū trahit et Danaum super agmina lâtô
incidit. Ast aliî subeunt, nec saxa nec ūllum
têlôrum intereâ cessat genus.

Vëstibulum ante ipsum primôque in lîmine Pyrrhus
470 exsultat tēlis et lûce coruscus aēnâ,
quālis ubi in lûcem coluber mala grâmina pāstus,
frigida sub terrâ tumidum quem brūma tegēbat,
nunc positîs novus exuviîs nitidusque iuventâ
lûbrica convolvit sublâtô pectore terga
475 arduus ad sôlem et linguîs micat ôre trisulcîs.
Ūnâ ingēns Periphās et equôrum agitâtor Achilles,
armiger Automedôn, ūnâ omnis Scÿria pūbës
succēdunt tēctô et flammās ad culmina iactant.
Ipse inter primôs correptâ dūra bipennî
480 lîmina perrumpit postisque â cardine vellit
aerātôs; iamque excîsâ trabe fîrma cavāvit
rôbora et ingentem lâtô dedit ôre fenestram.
Appāret domus intus et âtria longa patēscunt,
appārent Priamî et veterum penetrâlia rēgum,
485 armātôsque vident stantis in lîmine primô.

At domus interior gemitū miserôque tumultū

miscētur, penitusque cavae plangōribus aedēs
 fēmineis ululant; ferit aurea sīdera clāmor.
 Tum pavidae tēctis mātres ingentibus errant
 amplexaeque tenent postis atque ōscula figunt. 490
 Instat vī patriā Pyrrhus; nec claustra nec ipsi
 cūstōdēs sufferre valent; labat ariete crēbrō
 iānuā, et ēmōtī prōcumbunt cardine postēs.
 Fit via vī; rumpunt aditūs primōsque trucidant
 inmissi Danaī et lātē loca milite complent: 495
 nōn sic, aggeribus ruptis cum spūmeus amnis
 exiit oppositāsque ēvicit gurgite mōlēs,
 fertur in arva furēns cumulō campōsque per omnīs
 cum stabulīs armenta trahit. Vidī ipse furem
 caede Neoptolemum geminōsque in limine Atridās, 500
 vidī Hecubam centumque nurūs Priamumque per ārās
 sanguine foedantem, quōs ipse sacrāverat, ignis.
 Quīnquāgintā illi thalamī, spēs tanta nepōtum,
 barbaricō postēs aurō spoliisque superbī,
 prōcubuēre; tenent Danaī, quā dēficit ignis. 505
 Forsitan et Priamī fuerint quae fāta requirās.
 Urbis utī captae cāsum convulsaque vīdit
 limina tēctōrum et medium in penetrālibus hostem,
 arma diū senior dēsuēta trementibus aevō
 circumdat nēquīquam umeris et inūtile ferrum 510
 cingitur ac dēnsōs fertur moritūrus in hostis.
 Aedibus in mediis nūdōque sub aetheris axe
 ingēns āra fuit iūxtāque veterrima laurus
 incumbēns ārae atque umbrā complexa Penātis.
 Hic Hecuba et nātae nēquīquam altāria circum, 515
 praecipitēs ātrā ceu tempestāte columbae,
 condēnsae et divum amplexae simulācra sedēbant.
 Ipsum autem sūmptis Priamum iuvenālibus armīs
 ut vīdit, 'Quae mēns tam dira, miserrime coniūnx,
 impulit hīs cingī tēlis? aut quō ruis?' inquit. 520
 'Nōn tāli auxiliō nec dēfēnsōribus istīs

- tempus eget, nōn, si ipse meus nunc adforet Hector.
 Hūc tandem concēde; haec āra tuēbitur omnis,
 aut moriēre simul.' Sic ōre effāta recēpit
 525 ad sēsē et sacrā longaevum in sēde locāvit.
 Ecce autem elāpsus Pyrrhī dē caede Politēs,
 ūnus nātōrum Priamī, per tēla, per hostis
 porticibus longis fugit et vacua ātria lūstrat
 sancius. Illum ardēns infestō vulnere Pyrrhus
 530 insequitur, iam iamque manū tenet et premit hastā.
 Ut tandem ante oculōs ēvāsit et ōra parentum,
 concidit ac multō vītā cum sanguine fūdīt.
 Hīc Priamus, quamquam in mediā iam morte tenētur,
 nōn tamen abstinuit nec vōci iraeque pepercit.
 535 'At tibi prō scelere,' exclāmat, 'prō tālibus ausis
 dī, si qua est caelō pietās, quae tālia cūret,
 persolvant grātēs dignās et praemia reddant
 dēbita, quī nātī cōram mē cernere lētum
 fēcistī et patriōs foedāstī fūnere vultūs.
 540 At nōn ille, satum quō tē mentiris, Achillēs
 tālis in hoste fuit Priamō, sed iūra fidemque
 supplicis ērubuit corpusque exsanguē sepulcrō
 reddidit Hectoreum mēque in mea rēgna remisit.'
 Sic fātus senior tēlumque inbelle sine ictū
 545 coniēcīt, raucō quod prōtinus aere repulsum
 et summō clipeī nēquiquam umbōne pependit.
 Cui Pyrrhus: 'Referēs ergō haec et nūntius ibis
 Pēlīdae genitōrī; illi mea tristia facta
 dēgeneremque Neoptolemum nārrāre mementō;
 550 nunc morere.' Hōc dicēns altāria ad ipsa trementem
 trāxit et in multō lāpsantem sanguine nātī
 implicuitque comam laevā dextrāque coruscum
 extulit ac laterī capulō tenus abdidit ēnsem.
 Haec finis Priamī fātōrum, hīc exitus illum
 555 sorte tulit Trōiam incēnsam et prōlāpsa videntem
 Pergama, tot quondam populis terrisque superbum

rēgnātōrem Asiae. Iacet ingēns litore truncus,
 āvulsumque umeris caput, et sine nōmine corpus.

At mē tum primum saevus circumstetit horror.

Obstipui; subiit cārī genitōris imāgō, 560

ut rēgem aequaeuum crūdēlī vulnere vīdī

vitam exhālantem; subiit dēserta Creūsa

et direpta domūs et parvī cāsus Iūli.

Respiciō et quae sit mē circum cōpia lūstrō.

Dēseruēre omnēs dēfessī et corpora saltū 565

ad terram mīsere aut ignibus aegra dedēre.

Iamque adeō super ūnus eram, cum limina Vestae

servantem et tacitam sēcrētā in sēde latentem

Tyndarida aspiciō; dant clāra incendia lūcem

errantī passimque oculōs per cūncta ferentī. 570

Illa sibi infēstōs ēversa ob Pergama Teucrōs

et poenās Danaum et dēserti coniugis irās

praemetuēns, Trōiae et patriae commūnis Erinys,

abdiderat sēsē atque ārīs invīsa sedēbat.

Exārsēre ignēs animō; subit ira cadentem 575

ulcisci patriam et scelerātās sūmere poenās.

‘Scilicet haec Spartam incolumis patriāsque Mycēnās

aspiciet partōque ibit rēgīna triumphō

coniugiumque domumque, patrēs nātōsque vidēbit,

Īliādūm tūrbā et Phrygiēs cōmitātā mīnīstris? 580

occiderit ferrō Priamus? Trōia ārserit ignī?

Dardanīum totiēns sūdārit sanguine litus?

Nōn ita, namque etsī nūllum memorābile nōmen

fēmineā in poenā est nec habet victōria laudem,

extīnxisse nefās tamen et sūmpsisse merentīs 585

laudābor poenās, animumque explēsse iuvābit

ultrīcis flammae et cinerēs satiāsse meōrum.’

Tālia iactābam et furiātā mente ferēbar,

cum mihi sē, nōn ante oculis tam clāra, videndam

obtulit et pūrā per noctem in lūce refulsit 590

alma parēns, cōnfessa deam quālisque vidēri

- caelicolis et quanta solet, dextrâque prehensum
 continuit roseoque haec insuper addidit ore:
 'Nâte, quis indomitâs tantus dolor excitat irâs?
 595 Quid furis? aut quonam nostrî tibi cûra recessit?
 Nôn prius aspiciēs, ubi fessum aetâte parentem
 liqueris Anchisēn, superet coniūnxne Creûsa
 Ascaniusque puer? quos omnēs undique Grâiae
 circum errant aciēs et, nî mea cûra resistat,
 600 iam flammae tulerint inimicus et hauserit ensis.
 Nôn tibi Tyndaridis faciēs invîsa Lacaenae
 culpâtusve Paris, dîvum inclēmentia, dîvum
 hâs ēvertit opēs sternitque ā culmine Trōiam.
 Aspice (namque omnem, quae nunc obducta tuentî
 605 mortâlis hebetat visûs tibi et ūmida circum
 cāligat, nūbem ēripiam; tū nē qua parentis
 iussa timē neu praeceptis pārēre recūsā):
 hîc, ubi disiectâs mōlēs āvulsaque saxîs
 saxa vidēs mixtōque undantem pulvere fūmum,
 610 Neptūnus mūrōs māgnōque ēmōta tridentî
 fūndāmenta quatit tōtāmqe ā sēdibus urbem
 ēruit; hîc Iūnō Scaeās saevissima portās
 prîma tenet sociumque furēns ā nāvibus agmen
 ferrō accincta vocat.
 615 Iam summâs arcēs Trîtōnia (respice) Pallas
 insēdit nimbō effulgēns et Gorgone saeva;
 ipse pater Danaîs animōs vîrisque secundâs
 sufficit, ipse deōs in Dardana suscitât arma.
 Ēripe, nâte, fugam finemque inpōne labōrî.
 620 Nûsquam aberō et tūtum patriō tē limine sistam.'
 Dixerat et spissis noctis sē condidit umbrîs.
 Appārent dirae faciēs inimicaque Trōiae
 nūmina māgna deum.

- Tum vērō omne mihî visum cōnsidere in ignis
 625 Īlium et ex imō verti Neptūnia Trōia,
 ac velutî summîs antiquam in montibus ornum

cum ferrō accīsam crēbrisque bipennibus instant
 ēruere agricolae certātīm; illa ūsque minātur
 et tremefacta comam concussō vertice nūtat,
 vulneribus dōnec paulātīm ēvicta suprēmum 636
 congemuit trāxitque iugīs āvulsa ruīnam.
 Dēscendō ac dūcente deō flammam inter et hostīs
 expeditor; dant tēla locum, flammaeque recēdunt.

Atque ubi iam patriae perventum ad līmina sēdis
 antiquāsque domōs, genitor, quem tollere in altōs 638
 optābam primum montīs primumque petēbam,
 abnegat excīsā vītā prōdūcere Trōiā
 exsiliumque patī. 'Vōs ō, quibus integer aevi
 sanguis,' ait, 'solidaeque suō stant rōbore vīrēs,
 vōs agitāte fugam. 640

Mē sī caelicolae voluissent dūcere vītā,
 hās mihi servāssent sēdēs. Satis ūna superque
 vīdimus excidia et captae superāvimus urbī.
 Sīc, ō sīc positum adfātī discēdite corpus.
 Ipse manū mortem inveniam; miserēbitur hostis 645
 exuviāsque petet. Facilis iactūra sepulcrī.

Iam pridem invīsus divīs et inūtilis annōs
 dēmoror, ex quō mē dīvum pater atque hominum rēx
 fulminis adflāvit ventīs et contigit ignī.'
 Tālia perstābat memorāns fixusque manēbat. 650

Nōs contrā effūsī lacrimīs, coniūnxque Creūsa
 Ascaniusque omnisque domus, nē vertere sēcūm
 cūcta pater fātōque urgētī incumbere vellet.
 Abnegat inceptōque et sēdibus haeret in isdem.
 Rūrsus in arma feror mortemque miserrimus optō, 655
 nam quod cōsiliū aut quae iam fortūna dabātur?

'Mēne efferre pedem, genitor, tē posse relictō
 spērāstī, tantumque nefās patriō excidit ōre?
 Sī nihil ex tantā superīs placet urbe relinqui
 et sedet hōc animō peritūraeque addere Trōiae 660
 tēque tuōsque iuvat, patet istī iānuā lētō,

- iamque aderit multō Priamī dē sanguine Pyrrhus,
 gnātum ante ōra patris, patrem quī obruncat ad ārās.
 Hōc erat, alma parēns, quod mē per tēla, per ignīs
 665 ēripis, ut mediis hostem in penetrālibus utque
 Ascanium patremque meum iūxtāque Creūsam
 alterum in alterius mactātōs sanguine cernam?
 Arma, virī, ferte arma; vocat lūx ultima victōs.
 Reddite mē Danaīs, sinite instaurāta revīsam
 670 proelia. Numquam omnēs hodiē moriēmur inultī.’
 Hinc ferrō accingor rūsus clipeōque sinistram
 insertābam aptāns mēque extrā tēcta ferēbam.
 Ecce autem complexa pedēs in limine coniūnx
 haerēbat parvumque patrī tendēbat Iūlum:
 675 ‘Sī peritūrus abīs, et nōs rape in omnia tēcum;
 sīn aliquam expertus sūmptis spem pōnis in armīs,
 hanc primum tūtāre domum. Cui parvus Iūlus,
 cui pater et coniūnx quondam tua dicta relinquer?’
 Tālia vōciferāns gemitū tēctum omne replēbat,
 680 cum subitum dictūque oritur mirābile mōnstrum.
 Namque manūs inter maestōrumque ōra parentum
 ecce levis summō dē vertice vīsus Iūli
 fundere lūmen apex tāctūque innoxia mollis
 lambere flamma comās et circum tempora pāscī.
 685 Nōs pavidī trepidāre metū crīnemque flagrantem
 excutere et sānctōs restinguere fontibus ignīs.
 At pater Anchīsēs oculōs ad sīdera laetus
 extulit et caelō palmās cum vōce tetendit:
 ‘Iuppiter omnipotēns, precibus sī flecteris ūllis,
 690 aspice nōs hōc tantum et, sī pietāte merēmur,
 dā deinde auxilium, pater, atque haec ōmina fīrmā.’
 Vix ea fātus erat senior, subitōque fragōre
 intonuit laevum, et dē caelō lāpsa per umbrās
 stella facem dūcēns multā cum lūce cucurrit.
 695 Illam summa super lābentem culmina tēctī
 signantemque viās clāram sē condere silvā

cernimus Idaeā; tum longō līmite sulcus
dat lūcem, et lātē circum loca sulphure fūmant.

Hīc vērō victus genitor sē tollit ad aurās
adfāturque deōs et sānctum sīdus adōrat:

700

‘Iam iam nūlla mora est; sequor et quā dūcitis adsum.
Dī patrii, servāte domum, servāte nepōtem;
vestrum hōc augurium, vestrōque in nūmine Trōia est.
Cēdo equidem nec, nāte, tibi comes ire recūsō.’

Dīxerat ille, et iam per moenia clārior īgnis
audītur, propiusque aestūs incendia volvunt.

705

‘Ergō age, cāre pater, cervicī inpōnere nostrae,
ipse subibō umerīs, nec mē labor iste gravābit.

Quō rēs cumque cadent, ūnum et commūne perīclum,
ūna salūs ambōbus erit. Mihi parvus Iūlus
sit comes, et longē servet vestīgia coniūnx.

710

Vōs, famulī, quae dicam, animīs advertite vestris.
Est urbe ēgressīs tumultus tomplumque vetustum
dēsertae Cereris iūxtāque antīqua cupressus
rēligiōne patrum multōs servāta per annōs;

715

hanc ex diversō sēdem veniēmus in ūnam.
Tū, genitor, cape sacra manū patriōsque Penātīs;
mē bellō ē tantō dīgressum et caede recentī
attrēctāre nefās, dōnec mē flūmine vivō
abluerō.’

720

Haec fātus lātōs umerōs subiectaque colla
veste super fulvīque īsternor pelle leōnis
succēdōque onerī; dextrae sē parvus Iūlus
implicuit sequiturque patrem nōn passibus aequīs;
pōne subit coniūnx. Ferimur per opāca locōrum,
et mē, quem dūdum nōn ūlla iniecta movēbant
tēla neque adversō glomerāti ex agmine Grāī,
nunc omnēs terrent aurae, sonus excitat omnis
suspēsum et pariter comitīque onerīque timentem.
Iamque propinquābam portīs omnemque vidēbar
ēvāsisse viam, subitō cum crēber ad aurīs

725

730

vīsus adesse pedum sonitus genitorque per umbram
prōspiciēns 'Nāte,' exclāmat, 'fuge, nāte; propinquant;
ārdentis clipeōs atque aera micantia cernō.'

- 735 Hic mihi nesciō quod trepidō male nūmen amīcum
cōfūsam ēripuit mentem. Namque āvia cursū
dum sequor et nōtā excēdō regiōne viārum,
heu! miserō coniūnx Fātō est ērepta Creūsa.
Substitit errāvitne viā seu lassa resēdit,
740 incertum; nec post oculis est reddita nostris,
nec prius āmissam respexī animumve reflexī,
quam tumultum antiquae Cereris sēdemque sacrātam
vēnimus; hīc dēmum collēctis omnibus ūna
dēfuit et comitēs nātumque virumque fefellit.
745 Quem nōn incūsāvi āmēns hominumque deōrumque
aut quid in ēversā vidī crūdēlius urbe?
Ascanium Anchīsēnque patrem Teucrōsque Penātis
commendō sociis et curvā valle recondō;
ipse urbem repetō et cingor fulgentibus armīs;
750 stat cāsūs renovāre omnis omnemque revertī
per Trōiam et rūsus caput obiectāre periclis.
Prīncipiō mūrōs obscūraque limina portae,
quā gressum extuleram, repetō et vestigia retrō
observāta sequor per noctem et lūmine lūstrō;
755 horror ubique animō, simul ipsa silentia terrent.
Inde domum, sī forte pedem, sī forte tulisset,
mē referō. Inruerant Danaī et tēctum omne tenēbant.
Illicet ignis edāx summa ad fastigia ventō
volvitur; exsuperant flammae, furit aestus ad aurās.
760 Prōcēdō et Priamī sēdēs arcemque revīsō.
Et iam porticibus vacuīs Iūnōnis asylō
cūstōdēs lēctī Phoenīx et dīrus Ulixēs
praedam adservābant; hūc undique Trōia gaza
incēnsis ērepta adytis, mēnsaeque deōrum
765 crātēresque aurō solidī, captivaeque vestis
congeritur; puerī et pavidāe longō ōrdine mātēs

stant circum.

Ausus quā etiam vōcēs iactāre per umbram
implēvi clāmōre viās maestusque Creūsam
nēquiquam ingemināns iterumque iterumque vocāvī. 770

Quaerentī et tēctis urbis sine fine furentī
infēlix simulācrum atque ipsius umbra Creūsae
vīsa mihi ante oculōs et nōtā māior imāgō.

Obstipui, steteruntque comae, et vōx faucibus haesit.
Tum sic adfārī et cūrās his dēmere dictis: 775

‘Quid tantum insānō iuvat indulgēre dolōri,
ō dulcis coniūnx? nōn haec sine nūmine dīvum
ēveniunt, nec tē comitem hinc portāre Creūsam
fās aut ille sinit superi rēgnātor Olympi.

Longa tibi exsilia, et vāstum maris aequor arandum, 780
et terram Hesperiam veniēs, ubi Lȳdius arva
inter opīma virum lēni fluit agmine Thybris.

Illic rēs laetae rēgnūque et rēgia coniūnx
parta tibi; lacrimās dilēctae pelle Creūsae.

Nōn ego Myrmidonum sēdēs Dolopumve superbās 785
aspiciam aut Grāis servitum mātibus ibō,
Dardanis et dīvae Veneris nurus,

sed mē māgna deum genetrix his dētinēt ōris.

Iamque valē et nāti servā commūnis amōrem.’

Haec ubi dicta dedit, lacrimantem et multa volentem 790
dicere dēseruit tenuisque recessit in aurās.

Ter conātus ibi collō dare bracchia circum;
ter frūstrā comprēnsa manūs effūgit imāgō
par levibus ventis volucrīque similima somnō.

Sic dēmum sociōs cōnsūptā nocte revīsō. 795

Atque hīc ingentem comitum adfluxisse novōrum
inveniō admirāns numerum, mātresque virōsque,
collēctam exsiliō pūbem, miserābile vulgus.

Undique convēnēre animis opibusque parātī,
in quāscumque velim pelagō dēducere terrās. 800

Iamque iugis summae surgēbat Lūcifer Idae

dūcēbatque diem, Danaïque obsessa tenēbant
līmina portārum, nec spēs opis ūlla dabātur;
cessi et sublātō montis genitōre petīvi.

LIBER III

Postquam rēs Asiae Priamīque ēvertere gentem
inmeritam vīsum superis ceciditque superbum
Īlium et omnis humō fūmat Neptūnia Trōia,
diversa exsilia et dēsertās quaerere terrās
5 auguriis agimur dīvum classemque sub ipsā
Antandrō et Phrygiae mōlīmur montibus Īdae
incertī, quō Fāta ferant, ubi sistere dētur,
contrahimusque virōs. Vix prīma incēperat aestās
et pater Anchīsēs dare Fātis vēla iubēbat,
10 lītora cum patriae lacrimāns portūsque relinqū
et campōs, ubi Trōia fuit. Feror exsul in altum
cum sociis nātōque, Penātibus et māgnis dīs.

Terra procul vāstis colitur Māvortia campis
(Thrāces arant) ācri quondam rēgnāta Lycurgō,
15 hospitium anticum Trōiae sociique Penātēs,
dum fortūna fuit. Feror hūc et lītore curvō
moenia prīma locō Fātis ingressus inīquīs
Aeneadāsque meō nōmen dē nōmine fingō.

Sacra Diōnaeae mātři dīvisque ferēbam
20 auspiciibus coeptōrum operum superōque nitentem
caelicolum rēgī mactābam in lītore taurum.
Forte fuit iūxtā tumulus, quō cornea summō
virgulta et dēnsīs hastilibus horrida myrtus.
Accessi viridemque ab humō convellere silvam
25 cōnātus, rāmīs tegerem ut frondentibus ārās,
horrendum et dictū videō mīrābile mōnstrum,

nam, quae prima solō ruptis rādīcībꝫ arbōs
vellitur, huic atrō licuntur sanguine guttae
et terram tābō maculant. Mihi frigidus horror
membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis. 30

Rūrsus et alterius lentum convellere vīmen
insequor et causās penitus temptāre latentis;
āter et alterius sequitur dē cortice sanguis.
Multa movēns animō nymphās venerābar agrestis
Grādīvumque patrem, Geticis quī praesidet arvis, 35
rite secundārent vīsūs ōmenque levārent.

Tertia sed postquam māiōre hastilia nīsū
adgredior genibusque adversae obluctor harēnae,
(ēloquar an sileam?) gemitus lacrimābilis imō
auditur tumultō, et vōx reddita fertur ad auris: 40

‘Quid miserum, Aenēā, lacerās? iam parce sepultō,
parce piās scelerāre manūs. Nōn mē tibi Trōia
externum tulit aut cruor hīc dē stīpite mānat.
Heu! fuge crūdēlis terrās, fuge litus avārum;
nam Polydōrus ego. Hīc cōnfixum ferrea tēxit 45
tēlōrum seges et iaculis incrēvit acūtīs.’

Tum vērō ancipitī mentem formidine pressus
obstupī, steteruntque comae, et vōx faucibus haesit.

Hunc Polydōrum aurī quondam cum pondere māgnō
infēlīx Priamus fūrtim mandārat alendum 50
Thrēiciō rēgī, cum iam diffideret armīs
Dardaniae cingīque urbem obsidiōne vidēret.

Ille, ut opēs frāctae Teucrum et fortūna recessit,
rēs Agamemnoniās victrīciaque arma secūtus
fās omne abrumpit, Polydōrum obtruncat et aurō 55
vī potitur. Quid nōn mortālīa pectora cōgis,

aurī sacra famēs! Postquam pavor ossa reliquit,
dēlēctōs populī ad procerēs prīmumque parentem
mōnstra deum referō et, quae sit sententia, poscō.
Omnibus idem animus, scelerātā excēdere terrā, 60
linquī pollūtum hospitium et dare classibus Austrōs.

Ergo instauramus Polydoro funus et ingens
 aggeritur tumulo tellus; stant Manibus arae
 caeruleis maestae vittis atraque cupressō
 65 et circum Iliades crinem de more solutae;
 inferimus tepido spumantia cymbia lacte
 sanguinis et sacri pateras animamque sepulcro
 condimus et magnā supremum voce ciemus.

Inde, ubi prima fides pelago placataque venti
 70 dant maria et lenis crepitans vocat Auster in altum,
 deducunt socii navis et litora complent.
 Provehimur portū, terraeque urbēque recedunt.
 Sacra mari colitur mediō grātissima tellus
 Nereidum matri et Neptūnō Aegaeō,
 75 quam pius Arcitenens oras et litora circum
 errantem Myconō ē celsā Gyarōque revinxit
 immotamque colī dedit et contemnere ventos.
 Hūc feror, haec fessos tūto placidissima portū
 accipit. Egressi venerāmur Apollinis urbem.
 80 Rex Anius, rex idem hominum Phoebique sacerdos,
 vittis et sacrā redimitus tempora laurō
 occurrit. Veterem Anchisen agnoscit amicum;
 iungimus hospitio dextrās et tecta subimus.

Templa dei saxo venerabar structa vetusto:
 85 'Dā propriam, Thymbraee, domum, dā moenia fessis
 et genus et mansuram urbem; servā altera Troiae
 Pergama, reliquias Danaum atque immittis Achilli.
 Quem sequimur? quove ire iubēs, ubi ponere sedēs?
 Dā, pater, augurium atque animis inlabere nostris.'
 90 Vix ea fatus eram: tremere omnia visa repente,
 liminaque laurusque dei, totusque moveri
 mons circum et mugire adytis cortina reclusis.
 Summissi petimus terram, et vox fertur ad auris:
 'Dardanidae duri, quae vos a stirpe parentum
 95 prima tulit tellus, eadem vos ubere laeto
 accipiet reducēs. Antiquam exquirite matrem.

Hic domus Aenēae cūctis dominābitur ōris
 et nātī nātōrum et quī nāscuntur ab illis.
 Haec Phoebus, mixtōque ingēns exorta tumultū
 laetitia, et cūctī, quae sint ea moenia, quaerunt, 100
 quō Phoebus vocet errantis iubeatque revertī.
 Tum genitor veterum volvēns monumenta virōrum
 ‘Audīte, ō procerēs,’ ait, ‘et spēs discite vestrās
 Crēta Iovis māgnī mediō iacet īnsula pontō,
 mōns Idaeus ubi et gentis cūnābula nostrae. 105
 Centum urbēs habitant māgnās, ūberrima rēgna,
 māximus unde pater, sī rite audita recorder,
 Teucus Rhoetēas primum est advectus ad ōrās
 optāvitque locum rēgnō. Nōndum Īlium et arcēs
 Pergameae steterant; habitābant vallibus imīs. 110
 Hinc māter cultrix Cybelae Corybantiaque aera
 Īdaeumque nemūs, hinc fida silentia sacris
 et iunctī currum dominae subiēre leōnēs.
 Ergō agite et, dīvum dūcunt quā iussa, sequāmur;
 plācēmus ventōs et Gnōsia rēgna petāmus. 115
 Nec longō distant cursū; modo Iuppiter adsit,
 tertia lūx classem Crētaeis sistet in ōris.’
 Sic fātus meritōs ārīs mactāvit honōrēs,
 taurum Neptūnō, taurum tibi, pulcher Apollō,
 nigram Hiemī pecudem, Zephyrīs fēlicibus albam. 120
 Fāma volat pulsum rēgnis cessisse paternis
 Idomenēa ducem dēsertaque litora Crētae,
 hoste vacāre domōs sēdēsque adstāre relictās.
 Linquimus Ortygiae portūs pelagōque volāmus
 bacchātamque iugīs Naxon viridemque Donysam, 125
 Ōlearon niveamque Paron sparsāsque per aequor
 Cycladas et crēbrīs legimus freta concita terrīs.
 Nauticus exoritur variō certāmine clāmor;
 hortantur sociī, ‘Crētā proavōsque petāmus.’
 Prōsequitur surgēns ā puppi ventus euntis 130
 et tandem antiquis Cūrētum adlābimur ōris,

Ergo avidus muros optatae molior urbis
Pergameamque voco et laetam cognomine gentem
hortor amare focos arcemque attollere tectis.

- 135 Iamque ferē siccō subductae litore puppēs,
cōnubiis arvisque novis operata inventūs,
iūra domosque dabam, subito cum tībida membris
corruptō caeli trāctū miserandaque venit
arboribusque satisque luēs et lētifer annus.
140 Linquēbant dulcis animās aut aegra trahēbant
corpora; tum sterilis exūrere Sīrius agrōs;
ārēbant herbae, et victum seges aegra negābat.
Rūsus ad ōrāclum Ortygiae Phoebumque remēnsō
hortātur pater ire mari veniamque precārī,
145 quam fessis finem rēbus ferat, unde laborum
temptāre auxilium iubeat, quō vertere cursūs.

- Nox erat, et terris animālia somnus habēbat;
effigiēs sacrae divum Phrygiique Penātēs,
quōs mēcum ā Trōiā mediisque ex ignibus urbis
150 extuleram, vīsī ante oculōs adstāre iacentis
in somnis multō manifesti lūmine, quā sē
plēna per insertās fundēbat lūna fenestrās,
tum sic adfārī et cūrās hīs dēmere dictis:
‘Quod tibi dēlātō Ortygiam dictūrus Apollō est,
155 hīc canit et tua nōs ēn ultrō ad līmina mittit.
Nōs tē Dardaniā incēnsā tuaque arma secūtī,
nōs tumidum sub tē permēnsī classibus aequor
idem ventūrōs tollēmus in astra nepōtēs
imperiumque urbī dabimus; tū moenia māgnis
160 māgna parā longumque fugae nē linque labōrem.
Mūtandae sēdēs; nōn haec tibi litora suāsīt
Dēlius aut Crētae iussit cōnsīdere Apollō.
Est locus (Hesperiam Grāī cognōmine dicunt),
terra antiqua, potēns armīs atque ūbere glaebae;
165 Oenōtrī coluēre virī; nunc fāma minōrēs
Itāliam dīxisse ducis dē nōmine gentem.

Hae nōbīs propriae sēdēs, hinc Dardanus ortus
 Iāsiusque pater, genus ā quō prīncipe nostrum.
 Surge age et haec laetus longaevō dicta parentī
 haud dubitanda refer; Corythum terrāsque requīrat 170
 Ausoniās. Dictaea negat tibi Iuppiter arva.
 Talibus attonitus vīsīs et vōce deōrum
 (nec sopor illud erat, sed cōram agnōscere vultūs
 vėlātāsque comās praesentiaque ōra vidēbar;
 tum gelidus tōtō mānābat corpore sūdor) 175
 corripiō ē strātīs corpus tendōque supīnās
 ad caelum cum vōce manūs et mūnera libō
 intemerāta focīs. Perfectō laetus honōre
 Anchīsēn faciō certum remque ōrdine pandō.
 Agnōvit prōlem ambiguam geminōsque parentēs 180
 sēque novō veterum dēceptum errōre locōrum.
 Tum memorat: 'Nāte, Iliacīs exercite fātīs,
 sōla mihi tālis cāsūs Cassandra canēbat;
 nunc repetō haec generī portendere dēbita nostrō
 et saepe Hesperiam, saepe Ītala rēgna vocāre. 185
 Sed quis ad Hesperiae ventūrōs litora Teucrōs
 crēderet? aut quem tum vātēs Cassandra movēret?
 Cēdāmus Phoebō et monitī meliōra sequāmur.'
 Sic ait, et cūctī dictō pārēmus ovantēs.
 Hanc quoque dēserimus sēdem paucīsque relīctīs 190
 vēla damus vāstumque cavā trabe currimus aequor.
 Postquam altum tenuēre ratēs nec iam amplius ūllae
 appārent terrae, caelum undique et undique pontus,
 tum mihi caeruleus suprā caput adstitit imber
 noctem hiememque ferēns, et inhorruit unda tenebrīs. 195
 Continuō ventī volvunt mare, māgnaque surgunt
 aequora; dispersi iactāmur gurgite vāstō.
 Involvēre diem nimbi, et nox ūmida caelum
 abstulit; ingeminant abruptīs nūbibus ignēs.
 Excutimur cursū et caecīs errāmus in undīs. 200
 Ipse diem noctemque negat discernere caelō

- nec meminisse viae mediā Palinūrus in undā.
 Trīs adeō incertōs caecā cāligine sōlēs
 errāmus pelagō, totidem sine sīdere noctēs;
 205 quārtō terra diē primum sē attollere tandem
 vīsa, aperīre procul montīs ac volvere fūmum.
 Vēla cadunt, rēmīs insurgimus; haud mora, nautae
 adnīxī torquent spūmās et caerula verrunt.
 Servātum ex undīs Strophadum mē litora primum
 210 accipiunt. Strophades Grāiō stant nōmine dictae
 insulae Ioniō in māgnō, quās dira Celaenō
 Harpyiaeque colunt aliae, Phīnēia postquam
 clausa domus mēnsūsque metū liquēre priōrēs.
 Tristius haud illis mōnstrum, nec saevior ūlla
 215 pestis et ira deum Stygiis sēsē extulit undīs.
 Virginei volucrum vultūs, foedissima ventris
 prōluviēs, uncaeque manūs, et pallida semper
 ōra famē.
 Hūc ubi delāti portūs intrāvimus, ecce
 220 laeta boum passim campīs armenta vidēmus
 caprigenumque pecus nūllō cūstōde per herbās.
 Inruimus ferrō et divōs ipsumque vocāmus
 in partem praedamque Iovem; tum litore curvō
 exstruimusque torōs dapibusque epulāmur opīmīs.
 225 At subitae horrificō lāpsū dē montibus adsunt
 Harpyiae et māgnīs quatiunt clangōribus ālās
 diripiuntque dapēs contactūque omnia foedant
 immundō; tum vōx taetrum dira inter odōrem.
 Rūrsum in sēcessū longō sub rūpe cavātā
 230 arboribus clausā circum atque horrentibus umbrīs
 instruimus mēnsās ārīsque repōnimus ignem;
 rūrsum ex diversō caeli caecisque latebrīs
 turba sonāns praedam pedibus circumvolat uncīs,
 polluit ōre dapēs. Sociīs tunc arma capessant
 235 edicō et dirā bellum cum gente gerendum.
 Haud secus ac iussī faciunt tēctōsque per herbam

dispōnunt ēnsēs et scūta latentia condunt.
 Ergō ubi dēlāpsae sonitum per curva dedere
 lītora, dat signum speculā Mīsēnus ab altā
 aere cavō; invādunt sociī et nova proelia temptant, 240
 obscēnās pelagī ferrō foedāre volucrēs,
 sed neque vim plūmis ūllam nec vulnera tergō
 accipiunt celerique fugā sub sīdera lāpsae
 sēmēsam praedam et vestigia foeda relincunt.
 Ūna in praecelsā cōnsēdit rūpe Celaenō, 245
 infēlix vātēs, rumpitque hanc pectore vōcem:
 ‘Bellum etiam prō caede boum strātisque iuencīs,
 Lāomedontiadae, bellumne inferre parātis
 et patriō Harpyiās insontīs pellere rēgnō?
 Accipite ergō animīs atque haec mea figite dicta, 250
 quae Phoebo pater omnipotēns, mihi Phoebus Apollō
 praedixit, vōbīs Furiārum ego māxima pandō.
 Ītaliā cursū petitis ventisque vocātis
 ībitis Ītaliā, portūsque intrāre licēbit:
 sed nōn ante datam cingētis moenibus urbem, 255
 quam vōs dīra famēs nostraeque iniūria caedis
 ambēsās subigat mālīs absūmere mēnsās.’
 Dixit et in silvā pinnīs ablāta refūgit.
 At sociīs subitā gelidus formīdine sanguis
 dēriguit; cecidēre animī, nec iam amplius armīs, 260
 sed vōtīs precibusque iubent exposcere pācem,
 sive deae seu sint dirae obscēnaeque volucrēs,
 et pater Anchīsēs passīs dē lītore palmīs
 nūmina māgna vocat meritōsque indicit honōrēs:
 ‘Dī, prohibēte minās, dī, tālem āvertite cāsum 265
 et placidī servāte piōs!’ Tum lītore fūnem
 dēripere excussōsque iubet laxāre rudētīs.
 Tendunt vēla Notī; fugimus spūmantibus undīs,
 quā cursum ventusque gubernātorque vocābat.
 Iam mediō appāret fluctū nemorōsa Zacynthos 270
 Dūlichiumque Samēque et Nēritos ardua saxīs;

- effugimus scopulōs Ithacae, Lāertia rēgna,
 et terram altricem saevi exsecrāmur Ulixī;
 mox et Leucātae nimbōsa cacūmina montis
 275 et formidātus nautis aperitur Apollō.
 Hunc petimus fessi et parvae succēdimus urbī;
 ancora dē prōrā iacitur, stant litore puppēs.
 Ergō inspērātā tandem tellūre potitī
 lūstrāmurque Iovī vōtisque incendimus ārās
 280 Actiaque Iliacis celebrāmus litora lūdis.
 Exercent patriās oleō lābente palaestrās
 nūdātī socii; iuvat ēvāsisse tot urbēs
 Argolicās mediōsque fugam tenuisse per hostis.
 Intereā māgnū sōl circumvolvitur annū,
 285 et glaciālis hiems Aquilōnibus asperat undās;
 aere cavō clipeum, māgnī gestāmen Abantis,
 postibus adversis figō et rem carmine signō:
 'AENEAS HAEC DE DANAIS VICTORIBUS ARMA.'
 Linquere tum portūs iubeō et cōnsidere trānstris;
 290 certātīm socii feriunt mare et aequora verrunt.
 Prōtinus āeriās Phaeācum abscondimus arcēs
 litoraue Ēpiri legimus portūque subimus
 Chāoniō et celsam Būthrōtī accēdimus urbem.
 Hic incēdibilis rērum fāma occupat auris,
 295 Priamidē Helenū Grāiās rēgnāre per urbēs
 coniugiō Aeacidae Pyrrhī scēptrisque potitū
 et patriō Andromachē iterum cessisse maritō.
 Obstipui, mirōque incēsum pectus amōre
 compellāre virum et cāsūs cognōscere tantōs.
 300 Prōgredior portū classis et litora linqūens,
 sollemnīs cum forte dapēs et tristia dōna
 ante urbem in lūcō falsi Simoentis ad undam
 libābat cinerī Andromachē Mānisque vocābat
 Hectoreum ad tumulum, viridī quem caespite inānem
 305 et geminās, causam lacrimīs, sacrāverat ārās.
 Ut mē cōnspexit venientem et Trōia circum

arma amens vidit, magnis exterrita monstris
 deriguit visum in medio, calor ossa reliquit:
 labitur et longo vix tandem tempore fatur;
 'Verane te facies, verus mihi nuntius adfers, 810
 nata dea? vivisne? aut si lux alma recessit,
 Hector ubi est?' Dixit lacrimasque effudit et omnem
 implavit clamore locum. Vix pauca furenti
 subiciō et raris turbatus vocibus hisco:
 'Vivo equidem vitamque extrema per omnia ducō; 815
 ne dubita; nam vera vides.
 Heu! quis te casus deiectam coniuge tanto
 excipit, aut quae digna satis fortuna revisit?
 Hectoris Andromache Pyrrhin conubia servas?
 Deiecit vultum et demissa voce locuta est: 820
 'O felix una ante alias Priameia virgo,
 hostilem ad tumulum Troiae sub moenibus altis
 iussa mori, quae sortitus non pertulit ullus
 nec victoris eri tetigit captiva cubile!
 Nos patriam incensa diversa per aequora vectae 825
 stirpis Achillae fastus iuvenemque superbum
 servitio enixae tulimus; qui deinde secutus
 Ledaeam Hermionen Lacedaemoniosque hynemaeos
 me famulo famulamque Heleno transmisit habendam.
 Ast illum ereptae magnō inflammatus amore 830
 coniugis et scelerum furiis agitatus Orestes
 excipit incautum patriasque obtruncat ad aras.
 Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
 pars Heleno, qui Chaonios cognomine campos
 Chaoniamque omnem Troianō a Chaeone dixit 835
 Pergamaque Iliacamque iugis hanc addidit arcem.
 Sed tibi qui cursum venti, quae Fata dedere?
 aut quisnam ignarum nostris deus appulit oris?
 Quid puer Ascanius? superatne et vescitur aurā?
 quem tibi iam Troia 840
 Ecqua tamen puerō est amissae cura parentis?

- Ecquid in antiquam virtutem animosque virilis
 et pater Aenēas et avunculus excitat Hector?
 Tālia fundēbat lacrimāns longosque ciēbat
 345 incassum flētūs, cum sēsē ā moenibus hērōs
 Priamidēs multis Helenus comitantibus adfert,
 agnōscitque suōs laetusque ad limina dūcit
 et multum lacrimās verba inter singula fundit.
 Prōcēdō et parvam Trōiam simulātaque māgnīs
 350 Pergama et ārentem Xanthī cognōmine rīvum
 agnōscō Scaeaēque amplector limina portae.
 Nec nōn et Teucrī sociā simul urbe fruuntur.
 Illōs porticibus rēx accipiēbat in amplīs;
 aulāi mediō libābant pōcula Bacchī
 355 inpositīs aurō dapibus paterāsque tenēbant.
 Iamque diēs alterque diēs prōcessit, et aurae
 vēla vocant, tumidōque inflātur carbasus Austrō.
 His vātem adgredior dictīs ac tālia quaesō:
 ‘Trōiugena, interpres divum, quī nūmina Phoebī,
 360 quī tripodas, Clariī laurūs, quī sīdera sentīs
 et volucrum linguās et praepetis ōmina pinnae,
 fāre age (namque omnem cursum mihi prōspera dixit
 religiō, et cūctī suāsērunt nūmine divī
 Itāliam petere et terrās temptāre repostās;
 365 sōla novum dictūque nefās Harpyia Celaenō
 prōdigium canit et tristīs dēnūntiat irās
 obscēnamque famem): quae prīma perīcula vitō
 quidve sequēns tantōs possim superāre labōrēs?’
 Hīc Helenus caesis primum dē mōre iuvencīs
 370 exōrat pācem divum vittāsque resolvit
 sacrātī capitis mēque ad tua limina, Phoebe,
 ipse manū multō suspēsum nūmine dūcit,
 atque haec deinde canit divinō ex ōre sacerdos:
 ‘Nāte deā, nam tē māiōribus ire per altum
 375 auspiciīs manifestā fidēs (sic fāta deum rēx
 sortītūr volvitque vicēs, is vertitur ōrdō),

pauca tibi ē multis, quō tūtior hospita lūstrēs
 aequora et Ausoniō possis cōsīdere portū,
 expediam dictis; prohibent nam cētera Parcae
 scīre Helenum, fārīque vetat Sātūrnīa Iūnō. 380
 Prīncipiō Itāliam, quam tū iam rēre propinquam
 vicīnōsque, ignāre, parās invādere portūs,
 longa procul longīs via dīvidit invia terrīs.
 Ante et Trīnacrīā lentandus rēmus in undā
 et salis Ausonii lūstrandum nāvibus aequor 385
 infērīque lacūs Aeaeaeque īnsula Cīrcae,
 quam tūtā possis urbem compōnere terrā.
 Signa tibi dīcam, tū condita mente tenētō.
 Cum tibi sollicitō sēcrēti ad flūminis undam
 lītoreīs ingēns inventa sub ilīcibus sūs 390
 trīgintā capitum fētūs ēnīxa iacēbit
 alba, solō recubāns, albī circum ūbera nātī,
 is locus urbis erit, requiēs ea certa labōrum.
 Nec tū mēnsārum morsūs horrēsce futūrōs;
 Fāta viam invenient, aderitque vocātus Apollō. 395
 Hās antem terrās Italīque hanc lītoris ōram,
 proxima quae nostrī perfunditur aequoris aestū,
 effuge; cūcta malīs habitantur moenia Grāīs.
 Hīc et Nārycii posuērunt moenia Locri
 et Sallentīnōs obsēdit milite campōs 400
 Lyctius Idomeneus, hīc illa ducis Meliboeī
 parva Philoctētae subnīxa Petēlia mūrō.
 Quīn, ubi trānsmīssae steterint trāns aequora classēs
 et positīs ārīs iam vōta in lītore solvēs,
 purpureō vēlāre comās adopertus amictū, 405
 nē qua inter sāctōs ignīs in honōre deōrum
 hostilis faciēs occurrat et ōmina turbet.
 Hunc sociī mōrem sacrōrum, hunc ipse tenētō;
 hāc castī maneant in rēligiōne nepōtēs.
 Ast, ubi digressum Siculae tē admōverit ōrae 410
 ventus et angustī rārēscent claustra Pelōrī,

- laeva tibi tellūs et longō laeva petantur
 aequora circuitū; dextrum fuge litus et undās.
 Haec loca vī quondam et vāstā convulsa ruīnā
 415 (tantum aevi longinqua valet mūtāre vetustās)
 dissiluisse ferunt, cum prōtinus utraque tellūs
 ūna foret; vēnit mediō vī pontus et undīs
 Hesperium Siculō latus abscidit arvaeque et urbēs
 litore diductās angustō interluit aestū.
 420 Dextrum Scylla latus, laevum implācāta Charybdis
 obsidet atque imō barathrī ter gurgite vāstōs
 sorbet in abruptum fluctūs rūsusque sub aurās
 ērigit alternōs et sidera verberat undā.
 At Scyllam caecīs cohibet spēlunca latebrīs
 425 ōra exsertantem et nāvīs in saxa trahentem.
 Prīma hominis faciēs et pulchrō pectore virgō
 pūbe tenus, postrēma immānī corpore pistrīx
 delphīnum caudās uterō commissa lupōrum.
 Praestat Trinacriī mētās lūstrāre Pachynī
 430 cessantem longōs et circumflectere cursūs,
 quam semel infōrmem vāstō vīdisse sub antrō
 Scyllam et caeruleīs canibus resonantia saxa.
 Praetereā, sī qua est Helenō prūdentia vātī,
 sī qua fidēs, animus sī vērīs implet Apollō,
 435 ūnum illud tibi, nāte deā, prōque omnibus ūnum
 praedicam et repetēns iterumque iterumque monēbō:
 Iūnōnis māgnae prīmum prece nūmen adōrā,
 Iūnōnī cane vōta libēns dominamque potentem
 supplicibus superā dōnīs; sic dēnique victor
 440 Trīnaciā finīs Italōs mittēre relictā.
 Hūc ubi delātus Cūmaeam accesseris urbem
 divīnōsque lacūs et Aversa sonantia silvīs,
 insānam vātem aspiciēs, quae rūpe sub imā
 fāta canit foliisque notās et nōmina mandat.
 445 Quaecumque in foliīs dēscripsit carmina virgō,
 dīgerit in numerum atque antrō sēclūsa relinquit;

illa manent immōta locis neque ab ordine cēdunt;
 vērū eadem, versō tenuis cum cardine ventus
 impulit et tenerās turbāvit iānuā frondēs,
 numquam deinde cavō volitantia prēdere saxō 450
 nec revocāre sitūs aut iungere carmina cūrat;
 incōsultī abeunt sēdemque ōdēre Sibyllae.
 Hīc tibi nē qua morae fuerint dispendia tantī,
 quamvis increpitent socii et vī cursus in altum
 vēla vocet possisque sinūs implēre secundōs, 455
 quīn adeās vātem precibusque ōrācula poscās
 ipsa canat vōcemque volēns atque ōra resolvat.
 Illa tibi Itāliae populōs ventūraque bella
 et quō quemque modō fugiāsque ferāsque labōrem,
 expedit cursūsque dabit venerāta secundōs. 460
 Haec sunt quae nostrā liceat tē vōce monērī.
 Vāde age et ingentem factis fer ad aethera Trōiam.’

Quae postquam vātēs sic ōre effātus amicō est,
 dōna dehinc aurō graviā sectōque elephantō
 imperat ad nāvis ferri stipatque carinīs 465
 ingēns argentum Dōdōnaeōsque lebētas,
 lōricam cōsertam hāmīs aurōque trīlicem
 et cōnum insignis galeae cristāsque comantis,
 arma Neoptolemī. Sunt et sua dōna parentī.
 Addit equōs additque ducēs; 470
 rēmigium supplet, sociōs simul instruit armīs.

Intereā classem vëlīs aptāre iubēbat
 Anchīsēs, fieret ventō mora nē qua ferentī.
 Quem Phoebi interpretēs multō compellat honōre:
 ‘Coniugiō, Anchīsē, Veneris dignāte superbō, 475
 cūra deum, bis Pergameis ērepte ruinīs,
 ecce tibi Ausoniae tellūs; hanc arripe vëlīs.
 Et tamen hanc pelagō praeterlābāre necesse est;
 Ausoniae pars illa procul, quam pandit Apollō.
 Vāde,’ ait, ‘ō fēlix nātī pietāte. Quid ultrā 480
 prōvehor et fandō surgentis dēmoror Austrōs?’

- Nec minus Andromachē digressū maesta suprēmō
 fert pictūrātās aurī subtēmine vestēs
 et Phrygiam Ascaniō chlamydem nec cēdit honōre
 485 textilibusque onerat dōnīs ac tālia fātur:
 ‘Accipe et haec, manuum tibi quae monumenta meārum
 sint, puer, et longum Andromachae testentur amōrem,
 coniugis Hectoreae. Cape dōna extrēma tuōrum,
 ō mihi sōla mei super Astyanactis imāgō.
 490 Sic oculōs, sic ille manūs, sic ōra ferēbat
 et nunc aequālī tēcum pūbēsceret aevō.’
 Hōs ego digrediēns lacrimīs adfābar obortīs:
 ‘Vivite felicēs, quibus est fortūna perācta
 iam sua; nōs alia ex aliīs in fāta vocāmur.
 495 Vōbīs parta quiēs, nūllum maris aequor arandum,
 arva neque Ansoniae semper cēdentia retrō
 quaerenda. Effigiem Xanthī Trōiamque vidētis,
 quam vestrae fēcere manūs meliōribus, optō,
 auspiciīs et quae fuerit minus obvia Grāis.
 500 Si quandō Thybrim vicīnaque Hybridis arva
 intrārō gentīque meae data moenia cernam,
 cognātās urbēs ōlim populōsque propinquōs
 Ēpīrō, Hesperīā, quibus idem Dardanus auctor
 atque idem cāsūs, ūnam faciēmus utramque
 505 Trōiam animīs; maneat nostrōs ea cūra nepōtēs.’
 Prōvehimur pelagō vicīna Ceraunia iūxtā,
 unde iter Ītaliā cursusque brevissimus undīs.
 Sōl ruit intereā, et montēs umbrantur opacī.
 Sternimur optātae gremiō tellūris ad undam
 510 sortītī rēmōs passimque in litore siccō
 corpora cūrāmus; fessōs sopor inrigat artūs.
 Necdum orbem medium Nox Hōrīs ācta subībat:
 haud sēgnis strātō surgit Palinūrus et omnīs
 explōrat ventōs atque auribus āera captat;
 515 sīdera cūncta notat tacitō lābentia caelō,
 Aretūrum pluviāsque Hyadas geminōsque Triōnēs,

armātumque aurō circumspicit Ōrīōna.

Postquam cūcta videt caelō cōstāre serēnō,
dat clārum ē puppi signum; nōs castra movēmus
temptāmusque viam et vēlōrum pandimus ālās.

520

Iamque rubescēbat stellis Aurōra fugātis,
cum procul obscurōs collis humilemque vidēmus
Italiam. Italiam primus conclāmat Achātēs,
Italiam laetō socii clāmōre salūtant.

Tum pater Anchīsēs māgnū crātēra corōnā
induit implēvitque merō dīvōsque vocāvit
stāns celsā in puppi:

525

‘Dī maris et terrae tempestātumque potentēs,
ferte viam ventō facilem et spīrāte secundi!’

Crēbrēscunt optātae aurae, portusque patēscit
iam propior, templumque appāret in arce Minervae.
Vēla legunt socii et prōrās ad litora torquent.

530

Portus ab Eurōō fluctū curvātus in arcum;
obiectae salsā spūmant aspargine cautēs;
ipse latet; geminō dēmittunt braccia mūrō
turriti scopuli, refugitque ab litore templum.

535

Quattuor hīc, primum ōmen, equōs in grāmīne vīdī
tōdentis campum lātē, candōre nivālī.

Et pater Anchīsēs: ‘Bellum, ō terra hospita, portās;
bellō armantur equi, bellum haec armenta minantur.

540

Sed tamen idem ōlim currū succēdere suētī
quadrupedēs et frēna iugō concordia ferre;
spēs et pūcis,’ ait. Tum nūmina sāncta precāmur
Palladis armisonae, quae prima accēpit ovantīs,
et capita ante ārās Phrygiō vēlāmur amictū
praeceptisque Helenī, dederat quae māxima, rīte
Iūnōnī Argivae iussōs adolēmus honōrēs.

545

Haud mora, continuō perfectis ōrdine vōtis
cornua vēlātārū obvertimus antemnārū
Grāiūgenūque domōs suspectaque linquimus arva.
Hinc sinus Herculei, sī vēra est fāma, Tarenti

550

- cernitur; attollit sē dīva Lacīnia contrā
 Caulōnisque arcēs et nāvifragum Scylacēnum.
 Tum procul ē fluctū Trīnacia cernitur Aetna,
 555 et gemitum ingentem pelagī pulsātaque saxa
 audīmus longē frāctāsque ad litora vōcēs,
 exsultantque vada, atque aestū miscentur harēnae.
 Et pater Anchīsēs: 'Nīmīrum haec illa Charybdis;
 hōs Helenus scopulōs, haec saxa horrenda canēbat.
 560 Ēripite, ō sociī, pariterque insurgite rēmīs.'
 Haud minus ac iussī faciunt prīmusque rudentem
 contorsit laevās prōram Palinūrus ad undās;
 laevam cūcta cohors rēmīs ventisque petīvit.
 Tollimur in caelum curvātō gurgite et idem
 565 subductā ad Mānīs Imōs dēsēdimus undā;
 ter scopulī clāmōrem inter cava saxa dedere,
 ter spūmam ēlisam et rōrantia vidimus astra.
 Intereā fossōs ventus cum sōle reliquit,
 ignārique viae Cyclōpum adlābimur ōris.
- 570 Portus ab accessū ventōrum immōtus et ingēns
 ipse; sed horrificīs iūxtā tonat Aetna ruīnīs
 interdumque ātram prōrumpit ad aethera nūbem
 turbine fūmantem piceō et candente favillā
 attollitque globōs flammārum et sīdera lambit,
 575 interdum scopulōs āvulsaque viscera montis
 ērigit ērūctāns liquefactaque saxa sub aurās
 cum gemitū glomerat fundōque exaestuat imō.
 Fāma est Enceladī sēmiūstum fulmine corpus
 urgērī mōle hāc ingentemque insuper Aetnam
 580 inpositam ruptīs flammam exspirāre camīnīs
 et fessum quotiēns mūtet latus intremere omnem
 murmure Trīnacriam et caelum subtexere fūmō.
 Noctem illam tēctī silvīs immānia mōnstra
 perferimus nec quae sonitum det causa vidēmus,
 585 nam neque erant astrōrum ignēs nec lūcidus aethrā
 sīdereā polus, obscurō sed nūbila caelō,

et lūnam in nimbō nox intempesta tenēbat.

Postera iamque diēs primō surgebat Eōō,
 ūmentemque Aurōra polō dimōverat umbram,
 cum subitō ē silvis maciē cōnfecta suprēmā 590
 ignōtī nova fōrma viri miserandaque cultū
 prōcēdit supplexque manūs ad litora tendit.
 Respicimus. Dira inluviēs, inmissaque barba,
 cōnsertum tegumen spīnis; at cētera Grāius
 et quondam patriis ad Trōiam missus in armīs. 595
 Isque ubi Dardaniōs habitūs et Trōia vīdit
 arma procul, paulum aspectū conterritus haesit
 continuitque gradum; mox sēsē ad litora praeceps
 cum flētū precibusque tulit: 'Per sīdera testor,
 per superōs atque hōc caelī spirābile lūmen, 600
 tollite mē, Teucrī, quāscumque abdūcite terrās;
 hōc sat erit. Sciō mē Danaīs ē classibus ūnum
 et bellō Īliacōs fateor petiisse Penātis:
 prō quō, sī sceleris tanta est iniūria nostrī,
 spargite mē in fluctūs vāstōque immergite pontō;
 sī pereō, hominum manibus periisse iuvābit.'
 Dīxerat et genua amplexus genibusque volūtāns
 haerēbat. Quī sit fārī, quō sanguine crētus,
 hortāmur, quae deinde agitet fortūna, fatērī.
 Ipse pater dextram Anchīsēs hand multa morātus 610
 dat iuvenī atque animum praesentī pīgnore fīrmat.
 Ille haec dēpositā tandem formīdine fātur:
 'Sum patriā ex Ithacā, comes infēlicis Ulixī,
 nōmine Achaemenidēs, Trōiam genitōre Adamastō
 paupere (mānsissetque utinam fortūna!) profectus. 615
 Hīc mē, dum trepidī crūdēlia līmina lincunt,
 inmemorēs sociī vāstō Cyclōpis in antrō
 dēseruēre. Domus saniē dapibusque cruentis,
 intus opāca, ingēns. Ipse arduus altaque pulsat
 sīdera (dī tālem terris āvertite pestem!) 620
 nec visū facilis nec dictū adfābilis ūlli;

- visceribus miserorum et sanguine vescitur atrō.
 Vidī egomet, duo dē numerō cum corpora nostrō
 prēnsa manū magnā mediō resupīnus in antrō
 625 frangeret ad saxum saniōque aspersa natārent
 līmina: vidī atrō cum membra fluentia tābō
 manderet et tepidī tremarent sub dentibus artūs;
 haud inpūne quidem, nec tālia passus Ulixēs
 oblitusve suī est Ithacus discrimine tantō.
 630 Nam simul explētus dapibus vīnōque sepultus
 cervicem inflexam posuit iacuitque per antrum
 inmēsus saniem ēructāns et frūsta cruentō
 per somnum commixta merō, nōs magna precātī
 nūmina sortītique vicēs ūnā undique circum
 635 fundimur et tēlō lūmen terebrāmus acūtō
 ingēns, quod torvā solum sub fronte latēbat
 Argolicī clipeī aut Phoebēae lampadis instar,
 et tandem laetī sociōrum ulciscimur umbrās.
 Sed fugite, ō miserī, fugite atque ab litore fūnem
 640 rumpite,
 nam, quālis quantusque cavō Polyphēmus in antrō
 lānigerās claudit pecudēs atque ūbera pressat,
 centum aliī curva haec habitant ad litora vulgō
 infandī Cyclōpes et altīs montibus errant.
 645 Tertia iam lūnae sē cornua lūmine complent,
 cum vitam in silvīs inter dēserta ferārum
 lustra domōsque trahō vāstōsque ab rūpe Cyclōpas
 prōspiciō sonitumque pedum vōcemque tremēscō;
 vīctum infēlicem, bācās lapidōsaque corna,
 650 dant rāmī, et vulsis pāscunt rādīcibus herbae.
 Omnia conlūstrāns hanc primum ad litora classem
 prōspexī venientem. Huic mē, quaecumque fuisset,
 addīxī; satis est gentem effūgissee nefandam.
 Vōs animam hanc potius quōcumque absūmite lētō.’
 655 Vix ea fātus erat, summō cum monte vidēmus
 ipsum inter pecudēs vāstā sē mōle moventem

păstōrem Polyphēmum et litora nōta petentem, [tum.
mōnstrum horrendum, infōrme, ingēns, cui lūmen adēmp-
Trunca manū pinus regit et vestigia firmat;
lānigeræ comitantur ovēs; ea sōla voluptās 660
sōlāmenque malī.

Postquam altōs tetigit fluctūs et ad aequora vēnit,
lūminis effossī fluidum lavit inde cruōrem
dentibus infrendēns gemitū graditurque per aequor
iam medium, necdum fluctus latera ardua tīnxit. 665

Nōs procul inde fugam trepidī celerāre receptō
supplice sic meritō tacitīque incidere fūnem
verrimus et prōnī certantibus aequora rēmīs.
Sēnsit et ad sonitum vōcis vestigia torsit,
vērū ubi nūlla datur dextrā adfectāre potestās 670

nec potis Ioniōs fluctūs aequāre sequendō,
clāmōrem inmēnsū tollit, quō pontus et omnēs
contremuēre undae penitusque exterrita tellūs
Italīae curvisque inmūgiit Aetna cavernīs.

At genus ē silvīs Cyclōpum et montibus altīs 675
excitum ruit ad portūs et litora complent.

Cernimus adstantis nēquiquam lūmine torvō
Aetnaeōs frātrēs caelō capita alta ferentīs,
concilium horrendum, quālēs cum vertice celsō
āeriae quercūs aut cōniferae cyparissī 680

cōnstitērunt, silva alta Iovis lūcusve Diānae.
Praecipitēs metus ācer agit quōcumque rudentīs
excutere et ventīs intendere vēla secundīs.

Contrā iussa monent Helenī Scyllam atque Charybdim
inter, utramque viam lētī discrimine parvō, 685
nī teneant cursūs; certum est dare lintea retrō.

Ecce autem Boreās angustā ab sēde Pelōrī
missus adest; vivō praetervēhor ōstia saxō
Pantagīae Megarōsque sinūs Thapsūmque iacentem.
Tālīa mōnstrābat relegēns errāta retrōrūsus 690
litora Achaemenidēs, comes infēlicis Ulixī.

Sicaniō praetenta sinū iacet insula contrā
 Plēmyrium undōsum; nōmen dixēre priōrēs
 Ortygiam. Alphēum fāma est hūc, Ēlidis amnem,
 695 occultās ēgisse viās subter mare, quī nunc
 ōre, Arethūsa, tuō Siculīs cōfunditur undīs.
 Iussī nūmina māgna locī venerāmur, et inde
 exsuperō praepingue solum stāgnantis Helōrī.
 Hinc altās cautēs prōiectaque saxa Pachyñī
 700 rādimus, et Fātis numquam concessa movērī
 appāret Camarīna procul campīque Gelōī
 immānisque Gelā fluvīi cognōmine dicta.
 Arduus inde Acragās ostentat maxima longē
 moenia, māgnanimum quondam generātor equōrum,
 705 tēque datīs linqū ventīs, palmōsa Selīnus,
 et vada dūra legō saxīs Lilybēia caecīs.
 Hinc Drepanī mē portus et inlaetābilis ōra
 accipit. Hic pelagī tot tempestātibus āctus
 heu genitōrem, omnis cūrae cāsūsque levāmen,
 710 āmittō Anchīsēn; hīc mē, pater optime, fessum
 dēseris, heu tantīs nēquiquam ērepte periculis!
 Nec vātēs Helenus, cum multa horrenda monēret,
 hōs mihi praedixit lūctūs, nōn dira Celaenō.
 Hīc labor extrēmus, longārum haec mēta viārum;
 715 hīc mē digressum vestrīs deus appulit ōrīs.
 Sīc pater Aenēas intentīs omnibus ūnus
 fāta renārrābat divum cursūsque docēbat.
 Conticuit tandem factōque hīc fine quiēvit.

LIBER IV

At rēgina gravi iam dūdum saucia cūrā
 vulnus alit vēnīs et caecō carpitur ignī.
 Multa virī virtūs animō multusque recursat
 gentis honōs; haerent infixī pectore vultūs
 verbaque, nec placidam membrīs dat cūra quiētem. 5
 Postera Phoebēā lūstrābat lampade terrās
 ūmentemque Aurōra polō dīmōverat umbram,
 cum sic ūnanimam adloquitur male sāna sorōrem:
 ‘Anna soror, quae mē suspēnsam insomnia terrent!
 Quis novus hic nostrīs successit sēdibus hospes, 10
 quem sēsē ōre ferēns, quam fortī pectore et armīs!
 Crēdō equidem, nec vāna fidēs, genus esse deōrum.
 Dēgenerēs animōs timor arguit. Heu, quibus ille
 iactātus fātis! quae bella exhausta canēbat!
 Sī mihi nōn animō fixum immōtumque sedēret, 15
 nē cui mē vinclō vellem sociāre iugālī,
 postquam primus amor dēceptam morte fefellit,
 sī nōn pertaesum thalamī taedaeque fuisset,
 huic ūnī forsān potuī succumbere culpaē,
 Anna, fatēbor enim, miserī post fāta Sychaeī 20
 coniugis et sparsōs frāternā caede Penātīs,
 sōlus hic inflexit sēnsūs animumque labantem
 impulit. Agnōscō veteris vestigia flammae.
 Sed mihi vel tellūs optem prius īma dehīscat
 vel pater omnipotēns adigat mē fulmine ad umbrās, 25
 pallentīs umbrās Erebi noctemque profundam,
 ante, pudor, quam tē violō aut tua iūra resolvō.
 Ille meōs, primus quī mē sibi iunxit, amōrēs
 abstulit: ille habeat sēcum servetque sepulcrō.’
 Sic effāta sinum acrimīs implēvit obortīs. 30

- Anna refert: 'Ō lūce magis dīlēcta sorōrī,
 sōlane perpētūa maerēns carpēre iuventā
 nec dulcīs nātōs Veneris nec praemia nōris?
 id cinerem aut Mānīs crēdis cūrāre sepultōs?
 35 Estō, aegram nūlli quondam flexēre marītī,
 nōn Libyae, nōn ante Tyrō, dēspectus Iarbās
 ductōrēsque aliī, quōs Āfrica terra triumphīs
 dīves alit: placitōne etiam pūgnābis amōrī?
 nec venit in mentem, quōrum cōnsēderis arvis?
 40 Hinc Gaetūlae urbēs, genus insuperābile bellō,
 et Numidae infrēnī cingunt et inhospita Syrtis,
 hinc dēserta sitī regiō lātēque furentēs
 Barcaeī. Quid bella Tyrō surgentia dicam
 germānique minās?
 45 Dis equidem auspiciibus reor et Iūnōne secundā
 hunc cursum Īliacās ventō tenuisse carinās.
 Quam tū urbem, soror, hanc cernēs, quae surgere rēgna
 coniugiō tāli! Teucrum comitantibus armīs
 Pūnica sē quantīs attollet glōria rēbus!
 50 Tū modo posce deōs veniam sacrisque litātīs
 indulgē hospitīō causāsque innecte morandī,
 dum pelagō dēsaevit hiems et aquōsus Oriōn
 quassātaeque ratēs, dum nōn trāctābile caelum.'
- His dictīs incēsum animum inflammāvit amōre
 55 spemque dedit dubiae menti solvitque pudōrem.
 Prīncipiō dēlūbra adeunt pācemque per ārās
 exquirunt; mactant lēctās dē mōre bidentīs
 lēgiferae Cererī Phoebōque patrique Lyaeō,
 Iūnōnī ante omnis, cui vincla iugālia cūrāe;
 60 ipsa tenēns dextrā pateram pulcherrima Dīdō
 candentis vaccae media inter cornua fundit
 aut ante ōra deum pinguīs spatiātur ad ārās
 instauratque diem dōnis pecudumque reclūsīs
 pectoribūs inhiāns spirantia cōnsulit exta.
 65 Heu vātum ignārae mentēs! quid vōta furentem,

quid dēlūbra iuvant? est mollis flamma medullās
intereā, et tacitum vivit sub pectore vulnus.

Ūritur infelix Didō tōtāque vagātur
urbe furēns, quālis coniectā cerva sagittā,
quam procul incantam nemora inter Crēsia fixit
pāstor agēns tēlis liquitque volātile ferrum
nescius; illa fugā silvās saltūsque peragrat
Dictaeōs; haeret lateri lētālis harundō.

70

Nunc media Aenēān sēcum per moenia dūcit
Sidoniāsque ostentat opēs urbemque parātam
incipit effārī mediāque in vōce resistit;
nunc eadem lābente diē convivia quaerit
Īliacōsque iterum dēmēns audire labōrēs
exposcit pendetque iterum nārrantis ab ōre.

75

Post, ubi digressi lūmenque obscūra vicissim
lūna premit suādentque cadentia sīdera somnōs,
sōla domō maeret vacuā strātisque relictis
incubat. Illum absēns absentem auditque videtque
aut gremiō Ascanium genitōris imāgine capta
dētinet, infandum sī fallere possit amōrem.
Nōn coeptae adsurgunt turrēs, nōn arma inventūs
exercet portūsve aut prōpūgnācula bellō
tūta parant; pendent opera interrupta minaeque
mūrōrum ingentēs aequātaque māchina caelō.

80

85

Quam simul ac tālī persēnsit peste tenērī
cāra Iovis coniūnx nec fāmam obstāre furōrī,
tālībus adgreditur Venerem Sāturnia dictis:
‘Ēgregiam vērō laudem et spolia ampla refertis
tūque puerque tuus; māgnū et memorābile nūmen,
ūna dolō dīvum sī fēmina victa duōrum est.
Nec mē adeō fallit veritam tē moenia nostra
suspectās habuisse domōs Carthāginis altae.
Sed quis erit modus, aut quō nunc certāmine tantō?
Quīn potius pācem aeternam pactōsque hymenaeōs
exercēmus? Habēs, tōtā quod mente petistī:

90

95

100

ardet amāns Didō trāxitque per ossa furōrem.
 Commūnem hunc ergō populum paribusque regāmus
 auspiciis; liceat Phrygiō servīre marītō
 dōtālisque tuae Tyriōs permittere dextrae.'

- 105 Ollī (sēnsit enim simulātā mente locūtā,
 quō rēgnū Italīae Libycās āverteret ōrās)
 sic contrā est ingressa Venus: 'Quis tālia dēmēns
 abnuat aut tēcū mālīt contendere bellō?
 sī modo, quod memorās, factum fortūna sequātur.
 110 Sed Fātis incerta feror, sī Iuppiter ūnam
 esse velit Tyrii urbem Trōiāque profectis
 miscērīve probet populōs aut foedera iungī.
 Tū coniūnx; tibi fās animum temptāre precandō.
 Perge, sequar.' Tum sic excēpit rēgia Iūnō:
 115 'Mēcū erit iste labor. Nunc, quā ratiōne quod īstat
 cōnfieri possit, paucis, adverte, docēbō.
 Vēnātū Aenēās ūnāque miserrima Didō
 in nemus ire parant, ubi primōs crāstinus ortūs
 extulerit Titān radiisque retēxerit orbem.
 120 Hīs ego nigrantem commixtā grandine nimbū,
 dum trepidant ālae saltūsque indāgine cingunt,
 dēsūper īfundam et tonitrū caelum omne ciēbō.
 Diffugient comitēs et nocte tegentur opācā;
 spēluncam Didō dux et Trōiānus eandem
 125 dēvenient. Aderō, et, tua sī mihi certa voluntās,
 cōnubiō iungam stabili propriamque dicābō;
 hīc Hymenaeus erit.' Nōn adversāta petentī
 adnuīt atque dolis risit Cytherēa reptis.

- Ōceanum intereā surgēns Aurōra reliquit.
 130 It portis iubare exortō dēlēcta iuventūs;
 rētia rāra, plagae, lātō vēnābula ferrō
 Massylīque ruunt equitēs et odōra canum vīs.
 Rēginam thalamō cunctantem ad limina primī
 Poenōrum exspectant, ostrōque insignis et aurō
 135 stat sonipēs ac frēna ferōx spūmantia mandit.

Tandem prōgreditur mǎgnā stīpante catervā
 Sidoniam pictō chlamydem circumdata limbō;
 cui pharetra ex aurō, crīnēs nōdantur in aurum,
 aurea purpuream subnectit fībula vestem.
 Nec nōn et Phrygīī comitēs et laetus Iūlus 140
 incēdunt; ipse ante aliōs pulcherrimus omnīs
 infert sē socium Aenēās atque agmina iungit.
 Quālis ubi hibernam Lyciam Xanthīque fluenta
 dēserit ac Dēlum māternam invisit Apollō
 instauratque chorōs mixtique altāria circum 145
 Crētesque Dryopesque fremunt pictīque Agathyrī,
 ipse iugīs Cynthī graditur mollique fluentem
 fronde premit crīnem fingēns atque implicat aurō,
 tēla sonant umerīs, haud illō sēgnior ibat
 Aenēās, tantum ēgregiō decus ēnitet ōre. 150
 Postquam altōs ventum in montīs atque invia lustra,
 ecce ferae saxī dēiectae vertice caprae
 dēcurrēre iugīs; aliā dē parte patentīs
 trāsmittunt cursū campōs atque agmina cervī
 pulverulenta fugā glomerant montīsque relincunt. 155
 At puer Ascanius mediīs in vallibus ācī
 gaudet equō iamque hōs cursū, iam praeterit illōs
 spūmantemque darī pecora inter inertia vōtīs
 optat aprum aut fulvum dēscendere monte leōnem.
 Intereā mǎgnō miscērī murmure caelum 160
 incipit; insequitur commixtā grandine nimbus:
 et Tyrīī comitēs passim et Trōiāna iuventūs
 Dardaniusque nepōs Veneris dīversa per agrōs
 tēcta metū petiēre; ruunt dē montibus amnēs.
 Spēluncam Dīdō dux et Trōiānus eandem 165
 dēveniunt. Prīma et Tellūs et prōnuba Iūnō
 dant sīgnum; fulsēre ignēs et cōnsciūs aethēr
 cōnubiīs, summōque ululārunt vertice nymphae.
 Ille diēs primus lētī primusque malōrum
 causa fuit; neque enim speciē fāmāve movētur 170

nec iam furtivum Dīdō meditātur amōrem;
coniugium vocat; hōc praetēxit nōmine culpam.

- Extēplō Libyae māgnās it Fāma per urbēs,
Fāma, malum quā nōn aliud vėlōcius ūllum.
- 175 Mōbilitāte viget vīrisque acquirit eundō;
parva metū primō, mox sēsē attollit in aurās
ingrediturque solō et caput inter nūbila condit.
Illam Terra parēns irā inritāta deōrum
extrēmam, ut perhibent, Coeō Enceladōque sorōrem
- 180 prōgenuit pedibus celerem et pernīcibus ālis, [mae,
mōnstrum horrendum, ingēns, cui, quot sunt corpore plū-
tot vigilēs oculi subter (mīrābile dictū),
tot linguae, totidem ōra sonant, tot subrigit aurīs.
Nocte volat caelī mediō terraeque per umbram
- 185 stridēns nec dulcī dēclīnat lūmina somnō;
lūce sedet cūstōs aut summī culmine tēctī
turribus aut altīs et māgnās territat urbēs
tam fictī prāvique tenāx quam nūntia vērī.
Haec tum multiplicī populōs sermōne replēbat
- 190 gaudēns et pariter facta atque infecta canēbat,
vēnisse Aenēān Trōiānō sanguine crētum,
cui sē pulchra virō dignētur iungere Dīdō;
nunc hiemem inter sē lūxū, quam longa, fovēre
rēgnōrum inmemorēs turpique cupidine captōs.
- 195 Haec passim dea foeda virum diffundit in ōra.
Prōtinus ad rēgem cursūs dētorquet Iarbān
incenditque animum dictīs atque aggerat irās.

- Hic Hammōne satus raptā Garamantide nymphā
templa Iovī centum lātīs immānia rēgnis,
- 200 centum ārās posuit vigilemque sacrāverat ignem,
excubiās dīvum aeternās; pecudumque cruōre
pingue solum, et variīs flōrentia limina sertīs.
Isque amēns animī et rūmōre accēnsus amārō
dicitur ante ārās media inter nūmina dīvum
- 205 multa Iovem manibus supplex ōrāsse supinīs;

'Iuppiter omnipotēns, cui nunc Maurūsia pīctīs
 gēns epulāta torīs Lēnaeum libat honōrem,
 aspicias haec? an tē, genitor, cum fulmina torquēs,
 nēquiquam horrēmus, caecīque in nūbibus ignēs
 terrificant animōs et inānia murmura miscent? 210
 Fēmina, quae nostrīs errāns in finibus urbem
 exiguam pretiō posuit, cui litus arandum
 cuique locī lēgēs dedimus, cōnūbia nostra
 reppulit ac dominum Aenēān in rēgna recēpit.
 Et nunc ille Paris cum sēmivirō comitātū 215
 Maconiā mentum mitrā crīnemque madentem
 subnexus raptō potitur, nōs mūnera templīs
 quippe tuīs ferimus fāmamque fovēmus inānem.'

Tālibus ōrantem dictīs ārāsque tenentem
 audiit omnipotēns oculōsque ad moeniā torsit 220
 rēgia et oblitōs fāmae meliōris amantīs.
 Tum sic Mercurium adloquitūr ac tālia mandat:
 'Vāde age, nāte, vocā zephyrōs et lābere pinnīs
 Dardaniumque ducem, Tyriā Carthāgine quī nunc
 exspectat Fātisque datās nōn respicit urbēs, 225
 adloquere et celerīs dēfer mea dicta per aurās.
 Nōn illum nōbīs genetrīx pulcherrima tālem
 prōmīsīt Grāiūmque ideō bis vindicat armīs,
 sed fore, quī gravidam imperiīs bellōque frementem
 Italiā regeret, genus altō ā sanguine Tencerī 230
 prōderet ac tōtum sub lēgēs mitteret orbem.
 Sī nūllā accendit tantārum glōria rērum
 nec super ipse suā mōlītur laude labōrem,
 Ascaniōne pater Rōmānās invidet arcēs?
 Quid struit aut quā spē inimicā in gente morātur 235
 nec prōlem Ausoniam et Lāvīnia respicit arva?
 Nāviget! haec summa est, hīc nostrī nūntius estō.'

Dixerat. Ille patris māgnī pārēre parābat
 imperiō et primum pedibus tālāria nectit
 aurea, quae sublimem ālīs sive aequora suprà 240

seu terram rapidō pariter cum flāmine portant.
 Tum virgam capit; hāc animās ille ēvocat Orcō
 pallentīs, aliās sub Tartara tristia mittit,
 dat somnōs adimitque et lūmina morte resīgnat.

- 245 Illā frētus agit ventōs et turbida trānat
 nūbila. Iamque volāns apicem et latera ardua cernit
 Atlantis dūri, caelum quī vertice fulcit,
 Atlantis, cīnetum adsiduē cui nūbibus ātrīs
 pīniferum caput et ventō pulsātur et imbrī;
 250 nix umerōs infūsa tegit; tum flūmina mentō
 praecipitant senis, et glaciē riget horrida barba.
 Hic primum paribus nītēns Cyllēnius ālis
 cōnstitit; hinc tōtō praeceps sē corpore ad undās
 mīsīt avī similis, quae circum litora, circum
 255 piscōsōs scopulōs humilis volat aequora iūxtā.
 Haud aliter terrās inter caelumque volābat
 litus harēnōsum ad Libyae ventōsque secābat
 maternō veniēns ab avō Cyllēnia prōlēs.
 Ut primum ālātis tetigit māgālia plantīs,
 260 Aenēān fundantem arcēs ac tēcta novantem
 cōnspicit. Atque illī stellātus iaspide fulvā
 ēnsis erat, Tyriōque ardēbat mūrīce laena
 dēmissa ex umerīs, dives quae mūnera Dīdō
 fēcerat et tenuī tēlās discrēverat aurō.
 265 Continuō invādit: ‘Tū nunc Carthāginis altae
 fundāmenta locās pulchramque uxōrius urbem
 extruis heu rēgnī rērumque oblīte tuārum?
 Ipse deum tibi mē clārō dēmittit Olymp
 rēgnātor, caelum et terrās quī nūmine torquet,
 270 ipse haec ferre iubet celerīs mandāta per aurās:
 quid struis aut quā spē Libycīs teris ōtia terrīs?
 Sī tē nūlla movet tantārum glōria rērum
 nec super ipse tuā mōlīris laude labōrem,
 Ascanium surgentem et spēs hērēdis Iūli
 275 respice, cui rēgnum Ītaliae Rōmānaque tellūs

dēbentur.' Tālī Cyllēnius ore locūtus
mōrtālīs vīsūs mediō sermōne reliquit
et procul in tenuem ex oculis ēvānuit auram.

At vērō Aenēās aspectū obmūtuit amēns,
arrēctaeque horrōre comae, et vōx faucibus haesit. 280

Ārdet abire fugā dulcisque relinquere terrās
attonitus tantō monitū imperiōque deōrum.
Heu quid agat? quō nunc rēginam ambire furentem
audeat adfātū? quae prīma exōrdia sūmat?
atque animum nunc hūc celerem, nunc dividit illūc 285
in partisque rapit variās perque omnia versat.

Haec alternanti potior sententia vīsa est:
Mnēsthea Sergestumque vocat fortemque Serestum,
classem aptent tacitī sociōsque ad litora cōgant,
arma parent et, quae rēbus sit causa novandīs, 290
dissimulent; sēsē intereā, quandō optima Didō
nesciat et tantōs rumpī nōn spēret amōrēs,
temptātūrum aditūs et, quae mollissima fandī
tempora, quis rēbus dexter modus. Ōcius omnēs
imperiō laetī pārent et iussa facessunt. 295

At rēgina dolōs (quis fallere possit amantem?)
praesēnsit mōtūsque excēpit prīma futūrōs,
omnia tūta timēns; eadem impia Fāma furentī
dētulit, armārī classem cursumque parārī.

Saevit inops animī tōtamque incēnsa per urbem 300
bacchātur, quālis commōtis excita sacrīs

Thyas, ubi auditō stimulant trietērica Bacchō
orgia nocturnusque vocat clāmōre Cithaerōn.

Tandem hīs Aenēān compellat vōcibus ultrō:
'Dissimulāre etiam spērāstī, perfide, tantum 305

posse nefās tacitusque meā dēcēdere terrā?
nec tē noster amor nec tē data dextera quondam
nec moritūra tenet crūdēlī fūnere Didō?

Quīn etiam hibernō mōliris sidere classem
et mediīs properās Aquilōnibus ire per altum, 310

- crūdēlis? Quid? Sī nōn arva aliēna domōsque
 ignōtās peterēs et Trōia antiqua manēret,
 Trōia per undōsum peterētur classibus aequor?
 Mēne fugis? Per ego hās lacrimās dextramque tuam tē
 315 (quandō aliud mihi iam miserae nihil ipsa reliquī),
 per cōnūbia nostra, per inceptōs hymenaeōs,
 sī bene quid dē tē meruī fuit aut tibi quicquam
 dulce meum, miserēre domūs lābentis et istam,
 ōrō, sī quis adhūc precibus locus, exue mentem.
 320 Tē propter Libycae gentēs Nomadumque tyrannī
 ōdēre, infēnsī Tyrii; tē propter eundem
 exstinctus pudor et, quā solā sīdera adibam,
 fāma prior. Cui mē moribundam dēseris, hospes?
 hōc solum nōmen quoniam dē coniuge restat.
 325 Quid moror? an mea Pygmalion dum moenia frāter
 dēstruat aut captam dūcat Gaetūlus Iarbās?
 Saltem sī qua mihi dē tē suscepta fuisset
 ante fugam subolēs, sī quis mihi parvulus aulā
 lūderet Aenēās, qui tē tamen ōre referret,
 330 nōn equidem omninō capta ac dēserta vidērer.
 Dīxerat. Ille Iovis monitis immōta tenēbat
 lūmina et obnixus cūram sub corde premēbat.
 Tandem pauca refert: 'Ego tē, quae plūrima fandō
 cēnumerāre valēs, numquam, rēgīna, negābō
 335 prōmeritam, nec mē meminisse pigēbit Elissae,
 dum memor ipse mei, dum spīritus hōs regit artūs.
 Prō rē pauca loquar. Neque ego hanc abscondere fūrtō
 spērāvī (nē finge) fugam nec coniugis umquam
 praetendī taedās aut haec in foedera vēnī.
 340 Mē sī Fāta meis paterentur dūcere vitam
 auspiciis et sponte meā compōnere cūrās,
 urbem Trōiānam primum dulcēisque meōrum
 reliquiās colerem, Priamī tēcta alta manērent,
 et recidīva manū posuissē Pergama victis.
 345 Sed nunc Italiā māgnam Grȳnēus Apollō,

Italiam Lyciae iussere capessere sortēs;
 hīc amor, haec patria est. Sī tē Carthāginis arcēs
 Phoenissam Libyaeque aspectus dētinet urbis,
 quae tandem Ausoniā Teucrōs cōnsidere terrā
 invidia est? et nōs fās exera quaerere rēgna. 350
 Mē patris Anchisae, quotiēns ūmentibus umbrīs
 nōx operit terrās, quotiēns astra ignea surgunt,
 admonet in somnīs et turbida terret imāgō,
 mē puer Ascanius capitisque iniūria cārī,
 quem rēgnō Hesperiae fraudō et fātālibus arvīs. 355
 Nunc etiam interpres dīvum Iove missus ab ipsō
 (testor utrumque caput) celeris mandāta per aurās
 dētulit; ipse deum manifestō in lūmine vidī
 intrantem mūrōs vōcemque hīs auribus hausī.
 Dēsine mēque tuīs incendere tēque querēlīs; 360
 Italiam nōn sponte sequor.'

Tālia dicentem iam dūdum āversa tuētur
 hūc illūc volvēns oculos tōtumque pererrat
 lūminibus tacitis et sic accēnsa profātur:
 'Nec tibi dīva parēs generis nec Dardanus auctor, 365
 perfide, sed dūris genuit tē cautibus horrēs
 Caucasus, Hyrcānaeque admōrunt ūbera tigrēs.
 Nam quid dissimulō aut quae mē ad māiōra reservō?
 num flētū ingemuit nostrō? num lūmina flexit?
 num lacrimās victus dedit aut miserātus amantem est? 370
 Quae quibus anteferam? iam iam nec māxima Iūnō
 nec Sāturnius haec oculis pater aspicit aequis.
 Nūsquam tūta fidēs. Eiectum lītore, egentem
 excēpī et rēgnī dēmēns in parte locāvī,
 āmissam classem, sociōs ā morte redūxī. 375
 Heu Furiis incēnsa feror! nunc augur Apollō,
 nunc Lyciae sortēs, nunc et Iove missus ab ipsō
 interpres dīvum fert horrida iūssa per aurās.
 Scilicet is superis labor est, ea cūra quiētōs
 sollicitat. Neque tē teneō neque dicta refellō; 380

- ī, sequere Italiam, ventis pete regna per undas.
 Spēro equidem mediis, si quid pia numina possunt,
 supplicia hausurum scopulis et nomine Dido
 saepe vocaturum. Sequar atris ignibus absens
 385 et, cum frigida mors animā seduxerit artus,
 omnibus umbra locis aderō. Dabis, improbe, poenās.
 Audiam, et haec Mānis veniet mihi fama sub imos.
 His medium dictis sermōnem abrumpit et aurās
 aegra fugit seque ex oculis avertit et aufert
 390 linquens multa metū cunctantem et multa volentem
 dicere. Suscipiunt famulae conlapsaque membra
 marmoreo referunt thalamo stratisque repōnunt.
 At pius Aenēas, quamquam lenire dolentem
 solandō cupit et dictis avertere cūras,
 395 multa gemens magnōque animum labefactus amore
 iussa tamen divum exsequitur classemque revisit.
 Tum vērō Teuceri incumbunt et litore celsas
 deducunt toto navis. Natat uncta carina,
 frondentisque ferunt remos et robora silvis
 400 infabricata fugae studio.
 Migrantis cernās totaque ex urbe ruentis.
 Ac velut ingentem formicae farris acervum
 cum populant hiemis memores tectoque repōnunt:
 it nigrum campis agmen, praedamque per herbās
 405 convectant calle angustō; pars grandia trūdunt
 obnixae frumenta umeris, pars agmina cōgunt
 castigantque morās; opere omnis semita fervet.
 Quis tibi tum, Dido, cernenti talia sensus,
 quosve dabās gemitus, cum litora fervere latē
 410 prōspicerēs arce ex summā totumque vidērēs
 misceri ante oculos tantis clamoribus aequor!
 Improbe amor, quid nōn mortalia pectora cōgis!
 Ire iterum in lacrimās, iterum temptare precandō
 cōgitur et supplex animos submittere amorī,
 415 nē quid inexpertum frustra moritura relinquat.

'Anna, vidēs tōtō properārī lītore circum;
 undique convēnere; vocat iam carbasus aurās,
 puppibus et laetī nautae inposuere coronās.
 Hunc ego sī potui tantum spērāre dolōrem,
 et perferre, soror, poterō. Miserae hōc tamen ūnum 430
 exsequere, Anna, mihi; sōlam nam perfīdus ille
 tē colere, arcānōs etiam tibi crēdere sēnsūs;
 sōla virī mollis aditūs et tempora nōrās.
 Ī, soror, atque hostem supplex adfāre superbum.
 Nōn ego cum Danaīs Trōiānam excindere gentem 435
 Aulide iūrāvī classemve ad Pergama mīsī
 nec patris Anchisae cinerem Mānisve revelli;
 cur mea dicta negat dūrās dēmittere in auris?
 Quō ruit? extrēmum hōc miserae det mūnus amanti;
 exspectet facilemque fugam ventōsque ferentīs. 440
 Nōn iam coniugium anticum, quod prōdidit, ōrō
 nec pulchrō ut Latiō careat rēgnumque relinquat;
 tempus ināne petō, requiem spatiumque furōri,
 dum mea mē victam doceat fortūna dolere.
 Extrēmam hanc ōrō veniam (miserere sorōris), 445
 quam mihi cum dederit, cumulātam morte remittam.'

Talibus ōrābat, tālisque miserrima flētūs
 fertque refertque soror. Sed nullis ille movētur
 flētibus aut vōcēs ūllās trāctābilis audit;
 Fāta obstant, placidāsque virī deus obstruit aurīs. 440
 Ac velut annōsō validam cum rōbore quercum
 Alpīnī Boreae nunc hinc nunc flātibus illinc
 ēruere inter sē certant, it strīdor, et altae
 cōnsternunt terram concussō stīpīte frondēs;
 ipsa haeret scopulis et, quantum vertice ad aurās 445
 aetheriās, tantum rādīce in Tartara tendit:
 haud secus adsiduīs hinc atque hinc vōcibus hērōs
 tunditur et māgnō persentit pectore cūrās;
 mēns immōta manet; lacrimae volvuntur inānēs.

Tum vērō infēlix Fātīs exterrita Dīdō

mortem ôrat; taedet caeli convexa tuêri.

Quô magis inceptum peragat lûcemque relinquat,
vidit, tûricremis cum dôna inpôneret âris,
(horrendum dictû) laticês nigrêscere sacrôs

455 fûsâque in obscênum sê vertere vîna cruôrem.

Hôc vîsum nûlli, nôn ipsi effâta sorôri.

Praetereâ fuit in tectis dē marmore templum
coniugis antiqui, mîrô quod honôre colēbat,
velleribus niveis et fêstâ fronde revinctum;

460 hinc exaudîri vōcês et verba vocantis

vîsa viri, nox cum terrâs obscûra tenêret,
sôlaque culminibus fêrâli carmine bûbô
saepe queri et longâs in flêtum dúcere vōcês;

465 multaue praetereâ vâtum praedicta priôrum
terribili monitû horrificant. Agit ipse furemtem

in somnis ferus Aenêâs, semperque relinqui
sôla sibi, semper longam incommitâta vidêtur
ire viam et Tyriôs dêsertâ quaerere terrâ,
Eumenidum veluti dêmêns videt agmina Pentheus
470 et sôlem geminum et duplicis sê ostendere Thêbâs
aut Agamemnonius scaenîs agitâtur Orestês,
armâtam facibus mâtrem et serpentibus âtrîs
cum fugit ultricêsque sedent in limine Dîrae.

Ergô ubi concêpit furiâs êvicta dolôre

475 dêcrêvitque mori, tempus sêcum ipsa modumque
exigit et maestam dictis adgressa sorôrem
cônsilium vultû tegit ac spem fronte serênat:

‘Invênî, germâna, viam (grâtâre sorôri),
quae mihi reddat eum vel eô mē solvat amantem.

480 Ôceanî finem iûxtâ sôlemque cadentem
ultimus Aethiopum locus est, ubi mâximus Atlâs
axem umerô torquet stellis ârdentibus aptum;
hinc mihi Massÿlae gentis mônstrâta sacer dôs,
Hesperidum templi cûstôs epulâsque draconî
485 quae dabat et sacrôs servâbat in arbore râmôs

spargēns ūmida mella sopōriferumque papāver.
 Haec sē carminibus prōmittit solvere mentēs,
 quās velit, ast aliīs dūrās inmittere cūrās,
 sistere aquam fluviīs et vertere sīdera retrō,
 nocturnōsque movet Mānīs; mūgīre vidēbis 490
 sub pedibus terram et dēscendere montibus ornōs.
 Testor, cāra, deōs et tē, germāna, tuumque
 dulce caput magicās invitam accingier artis.
 Tū sēcrēta pyram tēctō interiōre sub aurās
 ērige et arma virī, thalamō quae fixa reliquit 495
 impius, exuviāsque omnis lectumque iugālem,
 quō perii, superinpōnās; abolēre nefandī
 cūncta virī monumenta iuvat, mōnstratque sacerdos.
 Haec effāta silet; pallor simul occupat ōra.
 Nōn tamen Anna novīs praetexere fūnera sacrīs 500
 germānam crēdit nec tantōs mente furōrēs
 concipit aut graviōra timet quam morte Sychaei.
 Ergō iussa parat.

At rēgīna pyrā penetrālī in sēde sub aurās
 ērēctā ingentī taedis atque ilice sectā 505
 intenditque locum sertīs et fronde corōnat
 fūnereā; super exuviās ēnsemque relictum
 effigiemque torō locat haud ignāra futūrī.
 Stant ārae circum, et crīnis effūsa sacerdos
 ter centum tonat ōre deōs, Erebumque Chaosque 510
 tergeminamque Hecatēn, tria virginis ōra Diānae.
 Sparserat et laticēs simulātōs fontis Avernī,
 falcibus et messae ad lūnam quaeruntur aēnīs
 pūbentēs herbae nigri cum lacte venēnī;
 quaeritur et nāscantis equī dē fronte revulsus 515
 et mātīrī praereptus amor.
 Ipsa molā manibusque piīs altāria iūxtā
 ūnum exūta pedem vinclīs in veste recīnctā
 testātur moritūra deōs et cōnscia fātī
 sīdera; tum, sī quod nōn aequō foedere amantīs 520

cūrae nūmen habet iūstumque memorque, precātur.

- Nox erat, et placidum carpēbant fessa sopōrem
 corpora per terrās, silvaeque et saeva quīerant
 aequora, cum mediō volvuntur sīdera lāpsū,
 525 cum tacet omnis ager, pecudēs pīctaeque volucrēs,
 quaeque lacūs lātē liquidōs quaeque aspera dūmīs
 rūra tenent, somnō positae sub nocte silentī.
 Lēnībant cūrās et corda oblīta labōrum.
 At nōn infēlix animī Phoenissa nec umquam
 530 solvitur in somnōs oculisve aut pectore noctem
 accipit; ingeminant cūrae, rūsusque resurgēns
 saevit amor, māgnōque irārum fluctuat aestū.
 Sic adeō insistit sēcumque ita corde volūtāt:
 ‘En quid agō? rūsusne procōs inrīsa priōrēs
 535 experiar Nomadumque petam cōnūbia supplex,
 quōs ego sim totiēns iam dēdignāta marītōs?
 Īliacās igitur classīs atque ultima Teucrum
 iussa sequar? quīane auxiliō iuvat ante levātōs
 et bene apud memorēs veteris stat grātia factī?
 540 Quis mē autem, fac velle, sinet ratibusve superbīs
 invīsam accipiet? nescīs heu, perditā, necdum
 Lāomedontēae sentīs periūria gentīs?
 Quid tum? sōla fugā nautās comitābor ovantīs?
 an Tyriīs omnīque manū stīpātā meōrum
 545 inferar et, quōs Sidoniā vix urbe revelli,
 rūsus agam pelagō et ventīs dare vēla iubēbō?
 Quīn morere, ut merita es, ferrōque āverte dolōrem.
 Tū lacrimīs ēvicta meis, tū prīma furentem
 hīs, germāna, malīs onerās atque obicis hostī.
 550 Nōn licuit thalamī expertem sine crimine vītām
 dēgere mōre ferae tālis nec tangere cūrās!
 Nōn servāta fidēs cinerī prōmissa Sychaeō!’
 Tantōs illa suō rumpēbat pectore questūs.
 555 Aenēās celsā in puppī iam certus eundī
 carpēbat somnōs rēbus iam rīte parātīs.

Huic sē fōrma deī vultū redeuntis eōdem
 obtulit in somnīs rūsusque ita vīsa monēre est,
 omnia Mercuriō similis, vōcemque colōremque
 et crīnīs flāvōs et membra decōra iuventā:
 ‘Nāte deā, potes hōc sub cāsū dūcere somnōs
 nec quae tē circum stent deinde pericula, cernis,
 dēmēns, nec zephyrōs audis spīrāre secundōs?
 Illa dolōs dīrumque nefās in pectore versat
 certa morī variōque irārū fluctuat aestū.
 Nōn fugis hinc praeceps, dum praecipitāre potestās?
 Iam mare turbārī trabibus saevāsque vidēbis
 conlūcēre facēs, iam fervere lītora flammīs,
 sī tē hīs attigerit terrīs Aurōra morantem.
 Heia age, rumpe morās! varium et mūtābile semper
 fēmina.’ Sīc fātus noctī sē inmiscuit ātrae.

560

565

570

Tum vērō Aenēās subitīs exterritus umbrīs
 corripit ē somnō corpus sociōsque fatigat:
 ‘Praecipitēs vigilāte, virī, et cōnsidite trānstrīs,
 solvite vēla citī. Deus aethere missus ab altō
 festināre fugam tortōsque incidere fūnīs
 ecce iterum stimulat. Sequimur tē, sācte deōrum,
 quisquis es, imperiōque iterum pārēmus ovantēs.
 Adsīs ō placidusque iuvēs et sīdera caelō
 dextra ferās.’ Dixit vāgināque ēripit ēnsem
 fulmineum strictōque ferit retinācula ferrō.
 Idem omnīs simul ārdor habet; rapiuntque ruuntque;
 lītora dēseruēre: latet sub classibus aequor;
 adnīxī torquent spūmās et caerula verrunt.

575

580

Et iam prima novō spargēbat lūmine terrās
 Tithōnī croceum līnquēns Aurōra cubile.
 Rēgina, ē speculis ut primum albēscere lūcem
 vidit et aequātis classem prōcēdere vēlīs
 lītoraque et vacuōs sēnsit sine rēmige portūs,
 terque quaterque manū pectus percussa decōrū
 flāvētisque abscissa comās ‘Prō Iuppiter! ibit

585

590

- hīc,' ait, 'et nostrīs inlūserit advena rēgnīs?
 Nōn arma expedient tōtāque ex urbe sequentur,
 dēripientque ratēs alii nāvālibus? ite,
 ferte citī flammās, date tēla, impellite rēmōs!
- 595 Quid loquor aut ubi sum? quae mentem insānia mūtāt?
 Infēlix Dīdō, nunc tē facta impia tangunt?
 Tum decuit, cum scēptra dabās. En dextra fidēsque,
 quem sēcum patriōs aiunt portāre Penātis,
 quem subiisse umerīs cōfectum aetāte parentem!
- 600 Nōn potuī abreptum divellere corpus et undīs
 spargere, nōn sociōs, nōn ipsum absūmere ferrō
 Ascanium patriisque epulandum pōnere mēnsis?
 Vērūm anceps pūgnae fuerat fortūna. Fuisset;
 quem metuī moritūra? facēs in castra tulissem
- 605 implēssemque forōs flammīs, nātumque patremque
 cum genere exstīnxem, mēmet super ipsa dedissem.
 Sōl, quī terrārum flammīs opera omnia lūstrās,
 tūque, hārum interpres cūrārum et cōnschia Iūnō,
 nocturnisque Hecatē triviīs ululāta per urbēs
- 610 et Dirae ultricēs et dī morientis Elissae,
 accipite haec meritumque malis advertite nūmen
 et nostrās audite precēs. Si tangere portūs
 infandum caput ac terrīs adnāre necesse est
 et sic fāta Iovis poscunt, hīc terminus haeret,
- 615 at bellō audācis populī vexātus et armīs,
 fīnibus extorris, complexū āvulsus Iūli
 auxilium inplōret videatque indigna suōrum
 fūnera nec, cum sē sub lēgēs pācis inīquae
 trādiderit, rēgnō aut optātā lūce fruātur,
- 620 sed cadat ante diem mediāque inhumātus harēnā.
 Haec precor, hanc vōcem extrēmam cum sanguine fundō.
 Tum vōs, ō Tyriī, stirpem et genus omne futurū
 exercēte odiis cinerique haec mittite nostrō
 mūnera. Nullus amor populīs nec foedera suntō;
- 625 exoriāre aliquis nostrīs ex ossibus ultor,

quī face Dardaniōs ferrōque sequāre colōnōs,
nunc, ōlim, quōcumque dabunt sē tempore virēs;
litora litoribus contrāria, fluctibus undās
inprecor, arma armīs; pūgnent ipsīque nepōtēsque.'

Haec ait et partīs animum versābat in omnīs 630
invisam quaerēns quam primum abrumpere lūcem.

Tum breviter Barcēn nūtricem adfāta Sychaeī
(namque suam patriā antiquā cinis āter habēbat):
'Annam, cāra mihi nūtrix, hūc siste sorōrem;
dīc corpus properet fluviālī spargere lymphā 635

et pecudēs sēcum et mōnstrāta piācula dūcat;
sic veniat, tūque ipsa piā tege tempora vittā;
sacra Iovī Stygiō, quae rite incepta parāvī,
perficere est animus finemque inpōnere cūrīs
Dardaniūque rogum capitis permittere flammae.' 640

Sic ait. Illa gradum studiō celerābat anilem.
At trepida et coeptis immānibus effera Didō
sanguineam volvēns aciem maculisque tremētis
interfūsa genās et pallida morte futūrā 645

interiōra domūs inrumpit limina et altōs
cōnscendit furibunda rogōs cōnsemque reclūdīt
Dardanium, nōn hōs quaesītum mūnus in ūsūs.
Hic, postquam Īliacās vestēs nōtumque cubīle
cōnspexit, paulum lacrimīs et mente morāta
incubuitque torō dixitque novissima verba: 650

'Dulcēs exuviae, dum Fāta deusque sinēbat,
accipite hanc animam mēque hīs exsolvite cūrīs.
Vixī et quem dederat cursum fortūna perēgi,
et nunc māgna meī sub terrās ibit imāgō.

Urbem praeclāram statuī, mea moenia vidī, 655
ulta virum poenās inimicō ā frātre recēpi,
fēlix, heu nimium fēlix, sī litora tantum
numquam Dardaniae tetigissent nostra carīnae!'

Dixit et ōs inpressa torō 'Moriēmur inultae,
sed moriāmur,' ait; 'sic, sic iuvat ire sub umbrās. 660

- Hauiat hunc oculis ignem crudēlis ab altō
 Dardanus et nostrae sēcum ferat ōmina mortis.
 Dixerat, atque illam media inter tālia ferrō
 conlāpsam aspiciunt comitēs ēnsemque cruōre
 665 spūmantem sparsāsque manūs. It clāmor ad alta
 ātria; concussam bacchātur Fāma per urbem.
 Lāmentis gemitūque et fēmineō ululātū
 tēcta fremunt, resonat māgnis plangōribus aethēr,
 nōn aliter, quam sī inmissis ruat hostibus omnis
 670 Carthāgō aut antīqua Tyros flammaeque furentēs
 culmina perque hominum volvantur perque deōrum.
 Audiit exanimis trepidōque exterrita cursū
 unguibus ōra soror foedāns et pectora pūgnis
 per mediōs ruit ac morientem nōmine clāmat:
 675 ‘Hōc illud, germāna, fuit? Mē fraude petēbās?
 Hōc rogus iste mihi, hōc ignēs āraeque parābant?
 Quid primum dēserta querar? Comitemne sorōrem
 sprēvistī moriēns? eadem mē ad fāta vocāssēs!
 idem ambās ferrō dolor atque eadem hōra tulisset.
 680 Hīs etiā strūxī manibus patriōsque vocāvi
 vōce deōs, sic tē ut positā crudēlis abessem!
 Exstincti tē mēque, soror, populumque patrēsque
 Sidoniōs urbemque tuam. Date vulnera lymphis
 abluam et, extrēmum sī quis super hālitus errat,
 685 ōre legam.’ Sic fāta gradūs evāserat altōs
 sēmianimemque sinū germānam amplexa fovēbat
 cum gemitū atque ātrōs siccābat veste cruōrēs.
 Illa gravis oculōs cōnāta attollere rursus
 dēficit; infixum stridit sub pectore vulnus.
 690 Ter sēsē attollēns cubitōque adnixa levāvit;
 ter revolūta torō est oculisque errantibus altō
 quaesivit caelō lūcem ingemitque repertā.
 Tum Iūnō omnipotēns longum miserāta dolōrem
 difficilisque obitūs Irim dēmisit Olympō,
 695 quae luctantem animam nexōsque resolveret artūs.

Nam quia nec fātō meritā nec morte peribat,
 sed misera ante diem subitōque accēnsa furōre,
 nōndum illi flāvum Prōserpina vertice crīnem
 abstulerat Stygiōque caput damnāverat Orcō.
 Ergō Iris croceis per caelum rōscida pinnīs 700
 mille trahēns variōs adversō sōle colōrēs
 dēvolat et suprā caput adstitit. 'Hunc ego Dītī
 sacrum iussa ferō tēque istō corpore solvō':
 sic ait et dextrā crīnem secat; omnis et ūnā
 dilāpsus calor, atque in ventōs vīta recessit. 705

 LIBER V

Intereā medium Aenēās iam classe tenēbat
 certus iter fluctūsque ātrōs Aquilōne secābat
 moenia respiciēns, quae iam infēlicis Elissae
 conlūcent flammis. Quae tantum accenderit ignem 5
 causa latet; dūrī māgnō sed amōre dolōrēs
 pollūtō nōtumque, furēns quid fēmina possit,
 triste per augurium Teucrōrum pectora dūcunt.
 Ut pelagus tenuēre ratēs nec iam amplius ūlla
 occurrit tellūs, maria undique et undique caelum,
 olli caeruleus suprā caput adstitit imber 10
 noctem hiememque ferēns, et inhorruit unda tenebrīs.
 Ipse gubernātor puppī Palinūrus ab altā:
 'Heu! quianam tanti cīnxērunt aethera nimbi?
 quidve, pater Neptūne, parās?' Sic deinde locūtus
 colligere arma iubet validisque incumbere rēmīs 15
 obliquatque sinūs in ventum ac tālia fātur:
 'Māgnanime Aenēā, nōn, sī mihi Iuppiter auctor
 spondeat, hōc spēm Italiam contingere caelō.
 Mūtātī trānsversa fremunt et vespere ab ātrō

- 20 cōnsurgunt ventī, atque in nūbem cōgitur aēr,
nec nōs obnitī contrā nec tendere tantum
sufficimus. Superat quoniam fortūna, sequāmur
quōque vocat vertāmus iter. Nec litora longē
fīda reor frāterna Erycis portūsque Sicānōs,
25 sī modo rīte memor servāta remētiōr astra.
Tum pius Aenēās: ‘Equidem sic poscere ventōs
iam dūdum et frūstrā cernō tē tendere contrā.
Flecte viam vēlis. An sit mihi grātior ūlla
quōve magis fessās optem dēmittere nāvīs,
30 quam quae Dardanium tellūs mihi servat Acestēn
et patris Anchīsae gremiō complectitur ossa?’
Haec ubi dicta, petunt portūs, et vēla secundi
intendunt zephyrī; fertur cita gurgite classis,
et tandem laetī nōtae advertuntur harēnae.
- 35 At procul ex celsō mirātus vertice montis
adventum sociāsque ratēs occurrit Acestēs
horridus in iaculis et pelle Libystidis ursae,
Trōia Crinīsō conceptum flūmine māter
quem genuit. Veterum nōn inmemor ille parentum
40 grātātur reducēs et gazā laetus agresti
excipit ac fessōs opibus sōlātur amicīs.
- Postera cum primō stellās Oriente fugārat
clāra diēs, sociōs in coetum litore ab omni
advocat Aenēās tumulique ex aggere fātur:
45 ‘Dardanidae māgnī, genus altō ā sanguine dīvum,
annuus exāctīs complētur mēnsibus orbis,
ex quō rēliquiās dīvinīque ossa parentis
condidimus terrā maestāsque sacrāvimus ārās.
Iamque diēs, nisi fallor, adest, quem semper acerbum,
50 semper honōrātum (sic dī voluistis) habēbō.
Hunc ego Gaetūlis agerem sī Syrtibus exsul
Argolicōve marī dēprēnsus et urbe Mycēnae,
annua vōta tamen sollemnisque ōrdine pompās
exsequerer strueremque suīs altāria dōnīs.

Nunc ultrō ad cinerēs ipsius et ossa parentis 55
 (haud equidem sine mente reor, sine nūmine dīvum)
 adsumus et portūs delātī intrāmus amīcōs.
 Ergō agite et laetum cūctī celebrēmus honōrem;
 poscāmus ventōs atque haec mē sacra quotannis
 urbe velit positā templīs sibi ferre dicātis. 60
 Bīna boum vōbīs Trōiā generātus Acestēs
 dat numerō capita in nāvis; adhibēte Penātis
 et patriōs epulīs et quōs colit hospes Acestēs.
 Praetereā, sī nōna diem mortālibus alnum
 Aurōra extulerit radiīsque retēxerit orbem, 65
 prīma citae Teucris pōnam certāmina classis;
 quique pedum cursū valet et quī vīribus audāx
 aut iaculō incēdit melior levibusque sagittīs
 seu crūdō fidit pūgnam committere caestū,
 cūctī adsint meritaēque exspectent praemia palmae. 70
 Ōre favēte omnēs et cingite tempora rāmīs.’

Sic fātus vēlat māternā tempora myrtō.
 Hīc Helymus facit, hōc aevi mātūrus Acestēs,
 hōc puer Ascanius, sequitur quōs cētera pūbēs.
 Ille ē conciliō multīs cum milibus ibat 75
 ad tumultum māgnā medius comitante catervā.
 Hīc duo rite merō libāns carchēsia Bacchō
 fundit humī, duo lacte novō, duo sanguine sacrō,
 purpureōsque iacit flōrēs ac tālia fātur:
 ‘Salvē, sānete parēns, iterum salvēte, receptī 80
 nēquiquam cinerēs animaeque umbraeque paternae!
 Nōn licuit finis Italōs fātāliaque arva
 nec tēcum Ausonium, quicumque est, quaerere Thybrim.’
 Dixerat haec, adytīs cum lūbricus anguis ab imīs
 septem ingēns gŷrōs, septēna volūmina trāxit 85
 amplexus placidē tumultum lāpsusque per ārās,
 caeruleae cui terga notae maculōsus et aurō
 squāmam incendēbat fulgor, ceu nūbibus arcus
 mille iacit variōs adversō solē colōrēs.

- 90 Obstipuit vīsū Aenēās. Ille agmine longō
tandem inter paterās et lēvia pōcula serpēns
libāvitque dapēs rūsusque innoxius imō
successit tumultō et depāsta altāria liquit.
Hōc magis inceptōs genitōri instaurat honōrēs
95 incertus, geniumne locī famulumne parentis
esse putet; caedit binās dē mōre bidentis
atque suēs, totidem nigrantis terga iuvencōs
vīnaque fundēbat pateris animamque vocābat
Anchisae māgnī Mānisque Acheronte remissōs.
100 Nec nōn et socii, quae cuique est cōpia, laetī
dōna ferunt; onerant ārās mactantque iuvencōs;
ōrdine aēna locant alii fūsi que per herbam
subiciunt veribus prūnās et viscera torrent.

- Expectāta diēs aderat, nōnamque serēnā
105 Aurōram Phaëthontis equi iam luce vehēbant,
fāmaque finitimōs et clārī nōmen Acestae
excierat; laetō complēbant lītora coetū
visūrī Aeneadās, pars et certāre parātī.
Mūnera principiō ante oculōs circōque locantur
110 in mediō, sacri tripodes viridēsque corōnae
et palmae, pretium victōribus, armaque et ostrō
perfūsae vestēs, argenti auri que talentum,
et tuba commissōs mediō canit aggere lūdōs.
Prima parēs ineunt gravibus certāmina rēmīs
115 quattuor ex omni delēctae classe carīnae.
Vēlōcem Mnēstheus agit ācrī rēmige Pristim,
mox Italus Mnēstheus, genus ā quō nōmine Memmī,
ingentemque Gyās ingentī mōle Chimaeram,
urbis opus, triplici pūbēs quam Dardana versū
120 impellunt (ternō cōnsurgunt ōrdine rēmī),
Sergestusque, domus tenet ā quō Sergia nōmen,
Centaurō invehitur māgnā Scyllāque Cloanthus
caeruleā, genus unde tibi, Rōmāne Cluentī.

Est procul in pelagō saxum spūmantia contrā

litora, quod tumidis submersum tunditur olim 125
 fluctibus, hiberni condunt ubi sidera Cauri;
 tranquillō silet immōtāque attollitur undā
 campus et apricis statio grātissima mergis.
 Hic viridem Aenēas frondenti ex ilice mētā
 cōstituit signum nautis pater, unde reverti 130
 scirent et longos ubi circumflectere cursus.
 Tum loca sorte legunt, ipsique in puppibus aurō
 ductōrēs longē effulgent ostrōque decōri;
 cētera pōpuleā velātur fronde iuventūs
 nūdātōsque umerōs oleō perfūsa nitescit. 135
 Cōnsidunt trānstris, intentaque bracchia rēmīs;
 intenti exspectant signum, exsultantiaque haurit
 corda pavor pulsāns laudumque arrēcta cupidō.
 Inde, ubi clāra dedit sonitum tuba, finibus omnēs,
 haud mora, prōsiluere suis; ferit aethera clāmor 140
 nauticus, adductis spūmant freta versa lacertis;
 infidunt pariter sulcōs, tōtūmque dehīscit
 convūsum rēmīs rōstrisque tridentibus aequor;
 nōn tam praecipitēs biugō certāmine campum
 corripuere ruuntque effūsī carcere currūs, 145
 nec sic inmissis aurigae undantia lōra
 concussere iugis prōnīque in verbera pendent.
 Tum plausū fremitūque virum studiisque faventum
 cōnsonat omne nemus, vōcemque inclūsa volūtant
 litora; pulsāti collēs clāmōre resultant. 150
 Effugit ante aliōs primisque elābitur undis
 turbam inter fremitumque Gyās; quem deinde Cloanthus
 cōnsequitur melior rēmīs, sed pondere pinus
 tarda tenet; post hōs aequō discrimine Pristis
 Centaurusque locum tendunt superāre priōrem, 155
 et nunc Pristis habet, nunc victam praeterit ingēns
 Centaurus, nunc unā ambae iunctisque feruntur
 frontibus et longā sulcant vada salsa carinā.
 Iamque propinquābant scopulō mētāque tenēbant,

- 160 cum princeps mediōque Gyās in gurgite victor
 rēctōrem nāvis compellat vōce Menoetēn:
 ‘Quō tantum mihi dexter abīs? hūc dirige gressum;
 lītus amā et laevās stringat sine palmula cautēs;
 altum aliī teneant.’ Dīxit, sed caeca Menoetēs
 165 saxa timēns prōram pelagī dētorquet ad undās.
 ‘Quō dīversus abīs?’ iterum ‘pete saxa, Menoetē!’
 cum clāmōre Gyās revocābat, et ecce Cloanthum
 respicit instantem tergō et propiōra tenentem.
 Ille inter nāvemque Gyae scopulōsque sonantis
 170 rādīt iter laevum interior subitōque priōrem
 praeterit et mētis tenet aequora tūta relictīs.
 Tum vērō exārsit iuvenī dolor ossibus ingēns,
 nec lacrimis caruēre genae, sēgnemque Menoetēn
 oblitus decorisque suī sociumque salūtis
 175 in mare praecipitem puppi dēturbat ab altā;
 ipse gubernāclō rēctor subit, ipse magister
 hortāturque virōs clāvumque ad lītora torquet.
 At gravis, ut fundō vix tandem redditus imō est,
 iam senior madidāque fluēns in veste Menoetēs
 180 summa petit scopulī siccāque in rūpe resēdit.
 Illum et lābentem Teucrī et risēre natantem
 et salsōs rident revomentem pectore fluctūs.
 Hic laeta extrēmīs spēs est accēnsa duōbus,
 Sergestō Mnēstheique, Gyān superāre morantem.
 185 Sergestus capit ante locum scopulōque propinquat,
 nec tōtā tamen ille prior praeunte carinā,
 parte prior; partem rōstrō premit aemula Pristis.
 At mediā sociōs incēdēns nāve per ipsōs
 hortātur Mnēstheus: ‘Nunc, nunc insurgite rēmīs,
 190 Hectoreī sociī, Trōīae quōs sorte suprēmā
 dēlēgī comitēs; nunc illās prōmite virīs,
 nunc animōs, quibus in Gaetūlis Syrtibus ūsī
 Īoniōque mari Maleaeque sequācibus undīs.
 Nōn iam prīma petō Mnēstheus neque vincere certō

(quamquam ō—sed superent, quibus hōc, Neptūne, dedistī);
 extrēmōs pudeat rediisse; hōc vincite, cīvēs, 196
 et prohibēte nefās.' Ollī certāmine summō
 prōcumbunt; vāstīs tremit ictibus aerea puppis,
 subtrahiturque solum; tum crāber anhelitus artūs
 āridaque ōra quatit, sūdor fluit undique rīvīs. 200
 Attulit ipse viris optātum cāsus honōrem,
 namque furēns animī dum prōram ad saxa suburget
 interior spatiōque subit Sergestus inīquō,
 infēlix saxis in prōcurrentibus haesit;
 concussae cautēs, et acūtō in mūrīce rēmī 205
 obnīxī crepuēre, inlīsaque prōra pependit.
 Cōnsurgunt nautae et māgnō clāmōre morantur
 ferrātāsque trudēs et acūtā cuspide contōs
 expediunt frāctōsque legunt in gurgite rēmōs.
 At laetus Mnēstheus successūque ācior ipsō 210
 agmine rēmōrum celerī ventīsque vocātīs
 prōna petit maria et pelagō dēcurrit apertō.
 Quālis spēluncā subitō commōta columba,
 cui domus et dulcēs latebrōsō in pūmice nīdī,
 fertur in arva volāns plausumque exterrita pinnīs 215
 dat tēctō ingentem, mox āere lāpsa quiētō
 rādīt iter liquidum celerīs neque commovet ālās,
 sic Mnēstheus, sic ipsa fugā secat ultima Pristis
 aequora, sic illam fert impetus ipse volantem,
 et primum in scopulō luctantem dēserit altō 220
 Sergestum brevibusque vadīs frūstrāque vocantem
 auxilia et frāctīs discentem currere rēmīs;
 inde Gyān ipsamque ingentī mōle Chimaeram
 cōnsequitur; cēdit, quoniam spoliāta magistrō est.
 Sōlus iamque ipsō superest in fine Cloanthus, 225
 quem petit et summīs adnīxus vīribus urget.
 Tum vērō ingeminat clāmōr, cūnctīque sequentem
 instīgant studiīs, resonatque fragōribus aethēr.
 Hī propriū decus et partum indīgnantur honōrem

- 230 nī teneant vītāque volunt prō laude pacisci;
 hōs successus alit; possunt, quia posse videntur.
 Et fors aequātis cēpissent praemia rōstris,
 nī palmās pontō tendēns utrāsque Cloanthus
 fūdissetque precēs divōsque in vōta vocāset:
- 235 'Dī, quibus imperium est pelagī, quōrum aequora currō,
 vōbīs laetus ego hōc candentem in litore taurum
 cōstituam ante ārās vōtī reus extaque salsōs
 prōiciam in fluctūs et vīna liquentia fundam.'
 Dixit, eumque imīs sub fluctibus audiit omnis
- 240 Nēreidum Phorcīque chorus Panopēaque virgō,
 et pater ipse manū māgnā Portūnus euntem
 impulit; illa Notō citius volucrique sagittā
 ad terram fugit et portū sē condidit altō.
 Tum satus Anchīsā cūctis ex mōre vocātis
- 245 victōrem māgnā praecōnis vōce Cloanthum
 dēclārat viridique advēlat tempora laurō
 mūneraque in nāvīs ternōs optāre iuvencōs
 vīnaque et argentī māgnū dat ferre talentum.
 Ipsīs praecipuōs ductōribus addit honōrēs:
- 250 victōrī chlamydem aurātā, quam plūrima circum
 purpura maeandrō duplici Meliboea cucurrit
 intextusque puer frondōsā rēgius Idā
 vēlōcis iaculō cervōs cursūque fatigat
 ācer, anhelantī similis; quem praepes ab Idā
- 255 sublimem pedibus rapuit Iovis armiger uncīs;
 longaevī palmās nēquiquam ad sidera tendunt
 cūstōdēs, saevitque canum lātrātus in aurās.
 At, quī deinde locum tenuit virtūte secundum,
 lēvibus huic hāmīs cōnsertam aurōque trilicem
- 260 lōricam, quam Dēmoleō dētrāxerat ipse
 victor apud rapidum Simoenta sub Iliō altō,
 dōnat habēre virō, decus et tūtāmen in armīs.
 Vix illam famuli Phēgeus Sagarisque ferēbant
 multiplicem cōnīxī umerīs; indūtus at ōlim

Dēmoles cursū palantis Trōas agēbat. 265
 Tertia dōna facit geminōs ex aere lebētas
 cymbiaque argentō perfecta atque aspera signīs.
 Iamque adeō dōnātī omnēs opibusque superbī
 pūniceis ibant ēvinctī tempora taenīs,
 cum saevō ē scopulō multā vix arte revulsus 270
 āmissis rēmīs atque ōrdine dēbilis ūnō
 inrīsam sine honōre ratem Sergestus agēbat.
 Quālis saepe viae dēprēnsus in aggere serpēns,
 aerea quem oblicum rota trānsit aut gravis ictū
 sēminecem liquit saxō lacerumque viātor, 275
 nēquiquam longōs fugiēns dat corpore tortūs
 parte ferōx ārdēnsque oculīs et sībila colla
 arduus attollēns; pars vulnere clauda retentat
 nīxantem nōdis sēque in sua mēbra plicantem:
 tālī rēmigiō nāvis sē tarda movēbat; 280
 vēla facit tamen et plēnis subit ōstia vēlīs.
 Sergestam Aenēās prōmissō mūnere dōnat
 servātam ob nāvem laetus sociōsque reductōs;
 ollī serva datūr operum haud ignāra Minervae,
 Cressa genus, Pholoē, geminīque sub ūbere nātī. 285
 Hōc pius Aenēās missō certāmine tendit
 grāmineum in campum, quem collibus undique curvis
 cingēbant silvae, mediāque in valle theātrī
 circus erat; quō sē multis cum milibus hērōs
 consessum in medium tulit exstrūctōque resēdit. 290
 Hic, quī forte velint rapidō contendere cursū,
 invitat pretiīs animōs et praemia pōnit.
 Undique conveniunt Teucrī mixtīque Sicānī,
 Nisus et Euryalus primī,
 Euryalus fōrmā insīgnis viridīque iuventā, 295
 Nisus amōre piō puerī; quōs deinde secūtus
 rēgius ēgregiā Priamī de stirpe Diōrēs;
 hunc Salius simul et Patrōn, quōrum alter Acarnān,
 alter ab Arcadiō Tegeaeae sanguine gentis;

- 300 tum duo Trīnacrii iuvenēs, Helymus Panopēsque,
adsuētī silvīs, comitēs seniōris Acestae;
multī praetereā, quōs fāma obscūra recondit.
Aenēās quibus in mediīs sic deinde locūtus:
‘Accipite haec animīs laetāsque advertite mentēs.
305 Nēmō ex hōc numerō mihi nōn donātus abībīt.
Gnōsia bīna dabō lēvātō lūcida ferrō
spīcula caelātamque argentō ferre bipennem;
omnibus hīc erit ūnus honōs. Trēs praemia primī
accipient flāvāque caput nectentur olīvā.
310 Primus ecum phalerīs insīgnem victor habētō,
alter Amāzoniam pharetram plēnamque sagittīs
Thrēiciīs, lātō quam circum amplectitur aurō
balteus et teretī subnectit fībula gemmā;
tertius Argolicā hāc galeā contentus abītō.’
315 Haec ubi dicta, locum capiunt signōque repente
corripiunt spatia audītō līmenque relincunt
effūsī nimbō similēs; simul ultima signant.
Primus abit longēque ante omnia corpora Nīsus
ēmicat et ventīs et fulminis ōcior ālis;
320 proximus huic, longō sed proximus intervallō,
insequitur Salius; spatiō post deinde relictō
tertius Euryalus;
Euryalumque Helymus sequitur; quō deinde sub ipsō
ecce volat calcemque terit iam calce Diōrēs
325 incumbēns umerō, spatia et sī plūra supersint,
trānseat clāpsus prior ambiguumve relinquat.
Iamque ferē spatiō extrēmō fessīque sub ipsam
finem adventābant, lēvī cum sanguine Nīsus
lābitur infēlix, caesis ut forte iuvenēis
330 fūsus humum viridisque super madefēcerat herbās:
hīc iuvenis iam victor ovāns vestīgia pressō
haud tenuit titubāta solō, sed prōnus in ipsō
concidit immundōque fimō sacrōque cruōre,
nōn tamen Euryalī, nōn ille oblītus amōrum,

nam sēsē opposuit Saliō per lūbrica surgēns; 335
 ille autem spissā iacuit revolūtus harēnā.
 Ēmicat Euryalūs et mūnere victor amīcī
 prīma tenet plausūque volat fremitūque secundō;
 post Helymus subit et, nunc tertia palma, Diōrēs.
 Hic tōtum caveae consessum ingentis et ōra 340
 prīma patrum māgnīs Salius clāmōribus implet
 ēreptumque dolō reddī sibi poscit honōrem.
 Tūtātur favor Euryalum lacrimaeque decōrae
 grātior et pulchrō veniēns in corpore virtūs;
 adiuvat et māgnā prōclāmat vōce Diōrēs, 345
 quī subiit palmae frūstrāque ad praemia vēnit
 ultima, sī primī Saliō reddantur honōrēs.
 Tum pater Aenēās ‘Vestra,’ inquit, ‘mūnera vōbīs
 certa manent, puerī, et palmam movet ōrdine nēmō;
 mē liceat cāsūs miserārī insontis amīcī.’ 350
 Sic fātus tergum Gaetūlī immāne leōnis
 dat Saliō villis onerōsum atque unguibus aureis.
 Hic Nisus ‘Sī tanta,’ inquit, ‘sunt praemia victīs
 et tē lāpsōrum miseret, quae mūnera Nīsō
 dīgna dabis, primam meruī quī laude corōnam, 355
 nī mē, quae Salium, fortūna inimica tulisset?’
 et simul hīs dictīs faciem ostentābat et ūdō
 turpia membra fimō. Rīsīt pater optimus ollī
 et clipeum efferri iussit, Didymāonis artīs,
 Neptūnī sacrō Danaīs dē poste refixum; 360
 hōc iuvenem ēgregium praestantī mūnere dōnat.
 Post ubi cōfectī cursūs et dōna perēgit,
 ‘Nunc, sī cui virtūs animusque in pectore praesēns,
 adsit et ēvinctīs attollat bracchia palmīs.’
 Sic ait et geminum pūgnae prōpōnit honōrem, 365
 victōrī vclātum aurō vittisque iuvenum,
 ēnsem atque insīgnem galeam sōlācia victō.
 Nec mora; continuō vāstīs cum viribus effert
 ōra Darēs māgnōque virum sē murmure tollit,

- 370 sōlus quī Paridem solitus contendere contrā
 idemque ad tumulum, quō māximus occubat Hector,
 victōrem Būtē, immānī corpore quī sē
 Bebryciā veniēns Amycī dē gente ferēbat,
 perculit et fulvā moribundum extendit harēnā;
 375 tālis prīma Darēs caput altum in proelia tollit
 ostenditque umerōs lātōs alternaque iactat
 bracchia prōtendēns et verberat ictibus aurās.
 Quaeritur huic alius; nec quisquam ex agmine tantō
 audet adire virum manibusque indūcere caestūs.
 380 Ergō alacris cūctōsque putāns excēdere palmā
 Aenēae stetit ante pedēs nec plūrā morātus
 tum laevā taurum cornū tenet atque ita fātur:
 ‘Nāte deā, sī nēmō audet sē crēdere pūgnae,
 quae finis standi? quō mē decet ūsque tenērī?
 385 Dūcere dōna iubē.’ Cūctī simul ōre fremēbant
 Dardanidae reddique virō prōmissa iubēbant.
 Hic gravis Entellum dictīs castīgat Acestēs,
 proximus ut viridante torō cōnsēderat herbae:
 ‘Entelle, hērōum quondam fortissime frūstrā,
 390 tantane tam patiēns nūllō certāmine tolli
 dōna sinēs? ubi nunc nōbīs deus ille magister
 nēquīquam memorātus Eryx? ubi fāma per omnem
 Trīnacriam et spolia illa tuīs pendentia tēctīs?
 Ille sub haec: ‘Nōn laudis amor nec glōria cessit
 395 pulsa metū, sed enim gelidus tardante senectā
 sanguis hebet, frīgēntque effētae in corpore virēs.
 Sī mihi, quae quondam fuerat quāque improbus iste
 exsultat fidēs, sī nunc foret illa iuventās,
 haud equidem pretiō inductus pulchrōque iuvencō
 400 vēnissem, nec dōna moror.’ Sic deinde locūtus
 in medium geminōs immānī pondere caestūs
 prōiēcit, quibus ācer Eryx in proelia suētus
 ferre manum dūrōque intendere bracchia tergō.
 Obstupēre animī; tantōrum ingēntia septem

terga boum plumbō insūtō ferrōque rigēbant. 405
 Ante omnis stupet ipse Darēs longēque recūsāt,
 māgnanimusque Anchīsiadēs et pondus et ipsa
 hūc illūc vinclōrum inmēnsa volūmina versat.
 Tum senior tālis referēbat pectore vōcēs:
 ‘Quid, sī quis caestūs ipsius et Herculis arma 410
 vīdisset tristemque hōc ipsō in litore pūgnam?
 Haec germānus Eryx quondam tuns arma gerēbat
 (sanguine cernis adhūc sparsōque infecta cerebrō),
 hīs māgnū Alcīdēn contrā stetit, hīs ego suētus,
 dum melior vīris sanguis dabat aemula necdum 415
 temporibus geminīs cānēbat sparsa senectūs.
 Sed sī nostra Darēs haec Trōiūs arma recūsāt
 idque piō sedet Aenēae, probat auctor Acestēs,
 aequēmus pūgnās. Erycis tibi terga remittō
 (solve metūs), et tū Trōiānōs exue caestūs.’ 420
 Haec fātus duplicem ex umerīs rōiēcīt amictum
 et māgnōs membrōrum artūs, māgna ossa lacertōsque
 exuit atque ingēns mediā cōnsistit harēnā.
 Tum satus Anchīsā caestūs pater extulit aequōs
 et paribus palmās ambōrum innexuit armīs. 425
 Cōnstitit in digitōs extemplō arrēctus uterque
 bracciaque ad superās interritus extulit aurās.
 Abdūxere retrō longē capita ardua ab ictū
 inmiscēntque manūs manibus pūgnamque lacessunt,
 ille pedum melior mōtū frētusque iuventā, 430
 hīc membrīs et mōle valēns, sed tarda trementī
 gēna labant, vāstōs quatit aeger anhelitus artūs.
 Multa virī nēquiquam inter sē vulnera iactant,
 multa cavō laterī ingeminant, et pectora vāstōs
 dant sonitūs, erratque aurīs et tempora circum 435
 crēbra manus, dūrō crepitant sub vulnere mālāe.
 Stat gravis Entellus nīsūque immōtus eōdem
 corpore tēla modo atque oculīs vigilantibus exit;
 ille, velut celsam oppūgnat quī mōlibus urbem

- 440 aut montāna sedet circum castella sub armīs,
 nunc hōs, nunc illōs aditūs omnemque pererrat
 arte locum et variīs adsultibus inritus urget.
 Ostendit dextram insurgēns Entellus et altē
 extulit: ille ictum venientem ā vertice vëlōx
 445 praevidit celerique ēlāpsus corpore cessit;
 Entellus virīs in ventum effūdīt et ultrō
 ipse gravis graviterque ad terram pondere vāstō
 concidit, ut quondam cava concidit aut Erymanthō
 aut Idā in māgnā rādīcibus ēruta pīnus.
 450 Cōnsurgunt studiīs Teucrī et Trīnacia pūbēs;
 it clāmor caelō, primusque accurrit Acestēs
 aequaevumque ab humō miserāns attollit amīcum.
 At nōn tardātus cāsū neque territus hērōs
 ācior ad pūgnam redit ac vim suscitāt ira:
 455 tum pudor incendit virīs et cōnschia virtūs
 praecipitemque Darēn ārdēns agit aequore tōtō,
 nunc dextrā ingemināns ictūs, nunc ille sinistrā.
 Nec mora nec requiēs; quam multā grandine nimbī
 culminibus crepitant, sic dēnsīs ictibus hērōs
 460 crēber utrāque manū pulsat versatque Darēta.
 Tum pater Aenēās prōcēdere longius irās
 et saevīre animīs Entellum haud passus acerbīs,
 sed finem inposuit pūgnae fessumque Darēta
 ēripuit mulcēns dictis ac tālia fātur:
 465 ‘Infēlix, quae tanta animum dēmentia cēpit?
 Nōn virīs aliās conversaque nūmina sentīs?
 Cēde deō.’ Dixitque et proelia vōce dirēmit.
 Ast illum fidi aequalēs genua aegra trahentem
 iactantemque utrōque caput crassumque cruōrem
 470 ōre ēiectantem mixtōsque in sanguine dentēs
 dūcunt ad nāvīs galeamque ēnsemque vocātī
 accipiunt, palmam Entellō taurumque relincunt.
 Hīc victor superāns animīs taurōque superbus
 ‘Nāte deā vōsque haec,’ inquit, ‘cognōscite, Teucrī,

et mihi quae fuerint iuvenālī in corpore vīrēs 475
et quā servētis revocātum ā morte Darēta.'

Dixit et adversī contrā stetit ōra iuvenēi,
quī dōnum adstābat pūgnae, dūrōsque reductā
librāvit dextrā media inter cornua caestūs
arduus effrāctōque inlīsīt in ossa cerebrō; 480
sternitur exanimisque tremēns prōcumbit humī bōs.

Ille super tālis effundit pectore vōcēs:
'Hanc tibi, Eryx, meliōrem animam prō morte Darētis
persolvō; hīc victor caestūs artemque repōnō.'

Prōtinus Aenēās celerī certāre sagittā 485
invitat quī forte velint et praemia pōnit
ingentīque manū mālum dē nāve Serestī
ērigit et volucrem trāiectō in fūne columbam,
quō tendant ferrum, mālō suspendit ab altō.

Convēnere virī, dēiectamque aerea sortem 490
accēpit galea; et primus clāmōre secundō
Hyrtacidae ante omnis exit locus Hippocoōntis,
quem modo nāvālī Mnēstheus certāmine victor
cōnsequitur, viridī Mnēstheus ēvinctus olivā;

tertius Eurytiōn, tuus, ō clārissime, frāter, 495
Pandare, quī quondam iussus cōfundere foedus
in mediōs tēlum torsistī primus Achīvōs;
extrēmus galeāque imā subsēdit Acestēs
ausus et ipse manū iuvenum temptare labōrem.

Tum validīs flexōs incurvant viribus arcūs 500
prō sē quisque virī et dēprōmunt tēla pharetrīs,
primaque per caelum nervō stridente sagitta
Hyrtacidae iuvenis volucrīs diverberat aurās
et venit adversīque infigitur arbore mālī;

intremuit mālus, timuitque exterrita pinnīs 505
āles, et ingentī sonuērunt omnia plausū.

Post ācer Mnēstheus adductō cōnstitit arcū
alta petēns pariterque oculōs tēlumque tetendit,
ast ipsam miserandus avem contingere ferrō

- 510 nōn valuit; nōdōs et vincula lineā rūpit,
 quīs innexa pedem mālō pendēbat ab altō;
 illa Notōs atque ātra volāns in nūbila fūgit.
 Tum rapidus iam dūdum arcū contenta parātō
 tēla tenēns frātre m Eurytiōn in vōta vocāvit,
 515 iam vacuō laetam caelō speculātus et ālis
 plaudentem nigrā fīgit sub nūbe columbam;
 dēcidit exanimis vitamque relīquit in astrīs
 aetheriīs fixamque refert dēlāpsa sagittam.
 Āmissā sōlus palmā superābat Acestēs,
 520 quī tamen āeriās tēlum contorsit in aurās
 ostentāns artemque patēr arcumque sonantem.
 Hic oculīs subitum obicitur māgnōque futūrum
 auguriō mōnstrum (docuit post exitus ingēns,
 sēraque terrifici cecinērunt ōmina vātēs),
 525 namque volāns liquidīs in nūbibus ārsit arundō
 signāvitque viam flammīs tenuīsque recessit
 cōnsūmpta in ventōs, caelō ceu saepe refixa
 trānscurrunt crīnemque volantia sīdera dūcant.
 Attonitis haesēre animīs superōsque precātī
 530 Trinacriī Teucrique virī; nec māximus ōmen
 abnuī Aenēās, sed laetum amplexus Acestēn
 mūneribus cumulat māgnīs ac tālia fātur:
 ‘Sūme, pater, nam tē voluit, rēx māgnus Olympī
 tālibus auspiciīs exsortem dūcere honōrem;
 535 ipsius Anchīsae longaeuī hōc mūnus habēbis,
 crātēra inpressum signīs, quem Thrācius ōlim
 Anchīsae genitōrī in māgnō mūnere Cisseus
 ferre suī dederat monumentum et pīgnus amōris.’
 Sic fātus cingit viridanti tempora laurō
 540 et prīmum ante omnīs victōrem appellat Acestēn.
 Nec bonus Eurytiōn praelātō invidit honōrī,
 quamvis sōlus avem caelō dēicēit ab altō;
 proximus ingreditur dōnīs, quī vincula rūpit,
 extrēmus, volucrī quī fixit arundine mālum.

At pater Aenēās nōndum certāmine missō 545
 cūstōdem ad sēsē comitemque inpūbis Iūli
 Ēpytidēn vocat et fidam sic fātur ad aurem:
 'Vāde age et Ascaniō, si iam puerile parātum
 agmen habet sēcum cursūsque instrūxit equōrum,
 dūcat avō turmās et sēsē ostendat in armīs, 550
 dic,' ait. Ipse omnem longō dēcēdere circō
 infūsum populum et campōs iubet esse patentis.
 Incēdunt puerī pariterque ante ōra parentum
 frēnātis lūcent in equīs, quōs omnis euntis
 Trinacriae mirāta fremit Trōiaēque iuventūs. 555
 Omnibus in mōrem tōnsā coma pressa corōnā;
 cornea bīna ferunt praefixa hastilia ferrō,
 pars lēvis umerō pharetrās; it pectore summō
 flēxilis obtortī per collum circulus auri.
 Trēs equitum nūmerō turmae, ternique vagantur 560
 ductōrēs; pnerī bis sēnī quemque secūtī
 agmine partitō fulgent paribusque magistrīs.
 Ūna aciēs iuvenum, dūcit quam parvus ovantem
 nōmen avī referēns Priamus, tua clāra, Politē,
 prōgeniēs, auctūra Italōs, quem Thrācius albīs 565
 portat ecus bicolor maculīs vestīgia primī
 alba pedis frontemque ostentāns arduus albam;
 alter Atys, genus unde Atiī dūxere Latīnī,
 parvus Atys puerōque puer dīlēctus Iūlō;
 extrēmus fōrmāque ante omnis pulcher Iūlus 570
 Sidoniō est invectus equō, quem candida Dīdō
 esse suī dederat monumentum et pīgnus amōris.
 Cētera Trinacriīs pūbēs seniōris Acestor
 fertur equīs.
 Excipiunt plausū pavidōs gaudentque tuentēs 575
 Dardanidae veterumque agnōscunt ōra parentum.
 Postquam omnem laetī cōsessum oculōsque suōrum
 lūstrāvēre in equīs, signum clāmōre parātis
 Ēpytidēs longē dedit insonuitque flagellō.

- 580 Olli discurrere parēs atque agmina terni
diductis solvere choris rursusque vocati
convertere vias infestaque tela tulere;
inde alios ineunt cursus aliosque recursus
adversi spatiis alternosque orbibus orbis
585 impediunt pugnaeque cient simulacra sub armis
et nunc terga fuga nudant, nunc spicula vertunt
infensi, facta pariter nunc pace feruntur.
Ut quondam Crēta fertur Labyrinthus in altā
parietibus textum caecis iter ancipitemque
590 mille viis habuisse dolum, quā signa sequendi
falleret indēprēsus et inremeabilis error,
haud aliō Teucrum nātī vestigia cursū
impediunt texuntque fugās et proelia lūdō
delphinum similēs, quī per maria ūmida nandō
595 Carpathium Libycumque secant lūduntque per undās.
Hunc mōrem cursus atque haec certamina primus
Ascanius, Longam mūrīs cum cingeret Albam,
rettulit et priscos docuit celebrare Latīnos,
quō puer ipse modō, sēcum quō Trōia pūbēs;
600 Albānī docuere suos; hinc māxima porrō
accēpit Rōma et patrium servāvit honōrem,
Trōiaque nunc puerī, Trōiānum dicitur agmen.
Hāc celebrāta tenus sāctō certamina patrī.
— Hic primum Fortūna fidem mūtata novāvit.
605 Dum variis tumultō referunt sollemnia lūdis,
Irim dē caelō misit Sāturnia Iūnō
Iliacam ad classem ventosque adspirat eunti
multa movēns necdum anticum saturata dolōrem.
Illa viam celerāns per mille colōribus arcum
610 nulli vīsa citō dēcurrit trāmite virgō.
Cōnspicit ingentem concursum et litora lūstrat
dēsertosque videt portūs classemque relictam.
At procul in sōlā sēcretae Trōades actā
āmissum Anchisēn flēbant cūnctaeque profundum

pontum aspectabant flentēs. Ille tot vada fessis 615
 et tantum superesse maris! vōx omnibus ūna.
 Urbem ōrant; taedet pelagī perferre labōrem.
 Ergo inter mediās sēsē haud ignāra nocendī
 cōnīcit et faciemque deae vestemque repōnit;
 fit Beroē, Tmariī coniūnx longaeva Doryclī, 620
 cui genus et quondam nōmen nātique fuissent,
 ac sic Dardanidum mediam sē mātibus infert.
 ‘Ō miserae, quās nōn manus,’ inquit, ‘Achāica bellō
 trāxerit ad lētum patriae sub moenibus! ō gēns
 infēlix, cui tē exitiō Fortūna reservat? 625
 Septima post Trōiae excidium iam vertitur aestās,
 cum freta, cum terrās omnīs, tot inhospita saxa
 sīdera que cōmēnsae ferimur, dum per mare māgnū
 Italiā sequimur fugientem et volvimur undīs.
 Hic Erycis finēs frāternī atque hospes Acestēs; 630
 quis prohibet mūrōs iacere et dare cīvibus urbem?
 Ō patria et raptī nēquiquam ex hoste Penātēs,
 nūllane iam Trōiae dicentur moenia? nūsqum
 Hectoreōs amnīs, Xanthum et Simoenta, vidēbō?
 Quin agite et mēcum infaustās exūrite puppīs? 635
 nam mihi Cassandrae per somnum vātis imāgō
 ārdentīs dare vīsa facēs: “Hic quaerite Trōiam,
 hic domus est,” inquit “vōbīs.” Iam tempus agī rēs,
 nec tantīs mora prōdigiīs. En quattuor ārae
 Neptūnō; deus ipse facēs animumque ministrat.’ 640
 Haec memorāns prīma infēnsū vi corripit ignem
 sublātāque procul dextrā cōnīxa coruscat
 et iacit. Arrēctae mentēs stupefactaque corda
 Īliadum. Hic ūna ē multīs, quae māxima nātū,
 Pyrgō, tot Priamī nātōrum rēgia nūtrix: 645
 ‘Nōn Beroē vōbīs, nōn haec Rhoetēia, mātērēs,
 est Doryclī coniūnx; divīnī signa decōris
 ārdentisque notāte oculōs; quī spīritus illī,
 quī vultus vōcisque sonus vel gressus euntī!

- 650 Ipsa egomet dūdum Beroën digressa reliquī
aegram, indignantem, tālī quod sōla carēret
mūnere nec meritōs Anchīsae inferret honōrēs.
Haec effāta.
- At matrēs primō ancipitēs oculisque malignis
655 ambiguae spectāre ratēs miserum inter amōrem
praesentis terrae fātisque vocantia rēgna,
cum dea sē paribus per caelum sustulit ālis
ingentemque fugā secuit sub nūbibus arcum.
Tum vērō attonitae mōnstris āctaeque furōre
660 conclāmant rapiuntque focis penetrālibus ignem,
pars spoliant ārās, frondem ac virgulta facēsque
cōniciunt. Furit inmissis Vulcānus habēnis
trānstra per et rēmōs et pīctās abiete puppīs.
Nūntius Anchīsae ad tumultum cuneōsque theātrī
665 incēnsās perfert nāvis Eumēlus, et ipsī
respiciunt ātrō in nimbō volitāre favillam.
Primus et Ascanius, cursūs ut laetus equestris
dūcēbat, sic ācer equō turbāta petivit
castra, nec exanimēs possunt retinēre magistrī.
- 670 ‘Quis furor iste novus? quō nunc, quō tenditis,’ inquit,
‘heu miserae civēs? nōn hostem inimīcaque castra
Argivum, vestrās spēs ūritis. En, ego vester
Ascanius!’ Galeam ante pedēs prōiēcit inānem,
quā lūdō indūtus bellī simulācra ciēbat.
- 675 Adcelerat simul Aenēās, simul agmina Teucrum.
Ast illae diversa metū per litora passim
diffugiunt silvāsque et sicubi concava fūrtim
saxa petunt; piget incepti lūcisque, suōsque
mūtatae agnōscunt, excussaque pectore Iūnō est.
- 680 Sed nōn idcirco flammae atque incendia virīs
indomitās posuēre; ūdō sub rōbore vivit
stuppa vomēns tardum fūmum, lentusque carinās
est vapor, et tōtō dēscendit corpore pestis,
nec virēs hērōum infūsaque flūmina prōsunt.

Tum pins Aenēās umerīs abscindere vestem
 auxiliōque vocāre deōs et tendere palmās:
 ‘Iuppiter omnipotēns, sī nōndum exōsus ad ūnum
 Trōiānōs, sī quid pietās antiqua labōrēs
 respicit hūmānōs, dā flammam ēvādere classī
 nunc, pater, et tenuīs Teucrum rēs ēripe lētō,
 vel tū, quod superest, infēstō fulmine mortī,
 sī mereor, dēmitte tuāque hīc obrue dextrā.’
 Vix haec ēdiderat, cum effūsīs imbribus ātra
 tempestās sine mōre furit tonitrūque tremēscunt
 ardua terrārum et campī; ruit aethere tōtō
 turbidus imber aquā dēnsisque nigerrimus Austris,
 implenturque super puppēs, sēmiūsta madēscunt
 rōbora, restīctus dōnec vapor omnis et omnēs
 quattuor āmissīs servātae ā peste carīnae.

At pater Aenēās cāsū concussus acerbō
 nunc hūc ingentīs, nunc illūc pectore cūrās
 mūtābat versāns, Siculisne resideret arvis,
 oblītus fātōrum, Italāsne capesseret ōrās.
 Tum senior Nantēs, ūnum Tritōnia Pallas
 quem docuit multāque insignem reddidit arte
 (hāc respōnsa dabat, vel quae portenderet ira
 māgna deum vel quae fātōrum posceret ōrdō),
 isque hīs Aenēān sōlātus vōcibus infit:

‘Nāte deā, quō Fāta trahunt retrahuntque, sequāmur;
 quidquid erit, superanda omnis fortūna ferendō est.
 Est tibi Dardanius dīvīnae stirpis Acestēs;
 hunc cape cōsiliīs socium et coniunge volentem,
 huic trāde, āmissīs superant quī nāvibus et quōs
 pertaesum māgnī inceptī rērumque tuārum est,
 longaeuōsque senēs ac fessās aequore matrēs
 et, quidquid tēcum invalidum metuēnsque pericli est,
 dēlige et hīs habeant terrīs sine moenia fessī;
 urbem appellābunt permissō nōmine Acestam.’

Tālibus incēnsus dictīs seniōris amīci

- 720 tum vērō in cūrās animō didūcitur omnis.
 Et nox ātra polum bigīs subvecta tenēbat:
 vīsa dehinc caelō faciēs delāpsa parentis
 Anchīsae subitō tālis effundere vōcēs:
 ‘Nāte, mihi vitā quondam, dum vitā manēbat,
 725 cāre magis, nāte Īliacīs exercite fātis,
 imperiō Iovis hūc veniō, quī classibus ignem
 dēpulit et caelō tandem miserātus ab altō est.
 Cōnsiliis pārē, quae nunc pulcherrima Nautēs
 dat senior; lēctōs iuvenēs, fortissima corda,
 730 dēfer in Ītaliā; gēns dūra atque aspera cultū
 dēbellanda tibi Latīo est. Dītis tamen ante
 infērnās accēde domōs et Avena per alta
 congressūs pete, nāte, meōs; nōn mē impia namque
 Tartara habent, tristēs umbrae, sed amoena piōrum
 735 concilia Ēlysiumque colō. Hūc casta Sibylla
 nigrārū multō pecudum tē sanguine dūcet.
 Tum genus omne tuum et, quae dentur moenia, discēs.
 Iamque valē; torquet mediōs nox ūmida cursūs,
 et mē saevus equīs Oriēns adflāvit anhelīs.’
 740 Dixerat et tenuīs fugit ceu fūmus in aurās.
 Aenēās ‘Quō deinde ruis, quō prōripis?’, inquit,
 ‘quem fugis? aut quis tē nostrīs complexibus arcet?’
 Haec memorāns cinerem et sōpītōs suscitāt ignīs
 Pergameumque larem et cānae penetrālia Vestae
 745 farre piō et plēnā supplex venerātur acerrā.
 Extemplō sociōs primumque arcessit Acestēn
 et Iovis imperium et cārī praecepta parentis
 ēdocet et, quae nunc animō sententia cōnstat.
 Haud mora cōnsiliis, nec iussa recūsat Acestēs.
 750 Trānscribunt urbī matrēs populumque volentem
 dēpōnunt, animōs nil māgnae laudis egentīs.
 Ipsī trānstra novant flammīsque ambēsa repōnunt
 rōbora nāvigiīs, aptant rēmōsque rudentisque,
 exigui numerō, sed bellō vīvida virtūs.

Intereā Aenēās urbem dēsīgnat arātrō
 sortiturque domōs; hōc Īlium et haec loca Trōiam
 esse iubet. Gaudet rēgnō Trōiānus Acestēs
 indicitque forum et patribus dat iūra vocātis.
 Tum vicīna astris Erycīnō in vertice sēdēs
 fundātur Venerī Īdalīae, tumulōque sacerdōs
 ac lūcus lātē sacer additur Anchīsēō. 755 760

Iamque diēs epulāta novem gēns omnis, et ārīs
 factus honōs; placidī strāvērunt aequora ventī,
 crēber et adspirāns rūsus vocat Auster in altum.
 Exoritur prōcurva ingēns per litora flētus;
 complexī inter sē noctemque diemque morantur. 765
 Ipsae iam matrēs, ipsī, quibus aspera quondam
 vīsa maris faciēs et nōn tolerābile nōmen,
 ire volunt omnemque fugae perferre labōrem.
 Quōs bonus Aenēās dictīs solātur amīcīs
 et cōsanguineō lacrimāns commendat Acestae. 770
 Trīs Erycī vitulōs et Tempestātibus agnam
 caedere deinde iubet solvique ex ōrdine fūnem.
 Ipse caput tōnsae foliīs ēvinctus olivāe
 stāns procul in prōrā pateram tenet extaque salsōs
 prōicit in fluctūs ac vīna liquēntia fundit. 775
 Prōsequitur surgēns ā puppī ventus euntīs;
 certātīm-sociī feriunt mare et aequora verrunt.

At Venus intereā Neptūnum exercita cūrīs
 adloquitur tālisque effundit pectore questūs: 780
 ‘Iūnōnis gravis ira nec exsaturābile pectus
 cōgunt mē, Neptūne, precēs dēscendere in omnis,
 quam nec longa diēs pietās nec mītīgat ūlla,
 nec Iovis imperiō Fātisque infrācta quiēscit.
 Nōn mediā dē gente Phrygum exēdisse nefandīs 785
 urbem odiis satis est nec poenam trāxe per omnem;
 rēliquiās Trōīae, cinerēs atque ossa perēemptae,
 insequitur. Causās tantī sciat illa furōris.
 Ipse mihi nūper Libycīs tū testis in undīs

- 790 quam mōlem subitō excierit; maria omnia caelō
 miscuit Aeoliis nēquiquam frēta procellis,
 in rēgnis hōc ausa tuīs.
 Per scelus ecce etiam Trōiānis mātribus actīs
 exussit foedē puppis et classe subēgit
- 795 āmissā sociōs ignōtāe linquere terrae.
 Quod superest, ōrō, liceat dare tūta per undās
 vēla tibi, liceat Laurentem attingere Thybrim,
 sī concessa petō, sī dant ea moenia Parcae.
 Tum Sāturnius haec domitor maris ēdidit alti:
- 800 'Fās omne est, Cytherēa, meis tē fidere rēgnis,
 unde genus dūcis. Meruī quoque; saepe furōrēs
 compressī et rabiem tantam caelique marisque.
 Nec minor in terris (Xanthum Simoēntaque testor)
 Aenēae mihi cūra tuī. Cum Trōia Achillēs
- 805 exanimāta sequēns impingeret agmina mūrīs,
 milia multa daret lētō gementque replētī
 amnēs nec reperīre viam atque ēvolvere posset
 in mare sē Xanthus, Pēlīdae tunc ego fortī
 congressum Aenēān nec dīs nec vīribus aequīs
- 810 nūbe cavā rapuī, cuperem cum vertere ab imō
 strūcta meis manibus periūrae moenia Trōiae.
 Nunc quoque mēns eadem perstat mihi; pelle timōrem.
 Tūtus, quōs optās, portūs accēdet Avernī.
 Ūnus erit tantum, āmissum quem gurgite quaerēs;
- 815 ūnum prō multīs dabitur caput.'
 Hīs ubi laeta deae permulsit pectora dictīs,
 iungit equōs aurō genitor spūmantiaque addit
 frēna ferīs manibusque omnīs effundit habēnās.
 Caeruleō per summa levis volat aequora currū;
- 820 subsidunt undae, tumidumque sub axe tonantī
 sternitur aequor aquīs; fugiunt vāstō aethere nimbī.
 Tum variae comitum faciēs, immānia cētē
 et senior Glaucī chorus Inōusque Palaemōn
 Tritōnesque citī Phorcīque exercitus omnis;

laeva tenet Thetis et Melitē Panopēaque virgō,
Nisaeē Spiōque Thaliaque Cymodocēque. 825

Hic patris Aenēae suspēnsam blanda vicissim
gaudia pertemptant mentem; iubet ōcius omnis
attolli mālōs, intendi braccia vēlis.

Ūnā omnēs fēcere pedem pariterque sinistrōs, 830
nunc dextrōs solvère sinūs, ūnā ardua torquent
cornua dētorquentque; ferunt sua flāmina classem.

Prīnceps ante omnis dēnsam Palinūrus agēbat
agmen; ad hunc aliī cursum contendere iussī.

Iamque ferē mediam caeli nox ūmida mētā 835

contigerat (placidā laxābant membra quiēte
sub rēmīs fūsi per dūra sedilia nautae),
cum levis aetheriīs dēlāpsus Somnus ab astris
āera dīmōvit tenebrōsum et dispulit umbrās
tē, Palinūre, petēns, tibi somnia tristia portāns 840
īnsontī; puppīque deus cōnsēdit in altā

Phorbantī similis funditque hās ōre loquēlās:

‘Iasidē Palinūre, ferunt ipsa aequora classem; 845

aequātae spīrant aerae; datur hōra quiētī:

pōne caput fessōsque oculōs fūrāre labōrī; 845

ipse ego paulisper prō tē tua mūnera inibō.’

Cui vix attollēns Palinūrus lūmina fātur:

‘Mēne salis placidī vultum fluctūsque quiētōs

ignōrāre iubēs? mēne huic cōnfidere mōnstrō?

Aenēān crēdam (quid enim?) fallācibus auris, 850

et caeli totiēns dēceptus fraude serēni!’

Tālia dicta dabat clāvumque adfixus et haerēns

nūsquam āmittēbāt oculōsque sub astra tenēbat.

Ecce deus rārum Lēthaeō rōre madentem

vīque soporātum Stygiā super utraque quassat 855

tempora cunctantīque natantia lūmina solvit.

Vix prīmōs inopīna quiēs laxāverat artūs,

et super incumbēns cum puppis parte revulsā

cumque gubernāclō liquidās prōiēcit in undās

- 860 praecipitem ac sociōs nēquīquam saepe vocantem;
 ipse volāns tenuis sē sustulit āles ad aurās.
 Currit iter tūtum nōn sētius aequore classis
 prōmissisque patris Neptūnī interrita fertur.
 865 Iamque adeō scopulōs Sirēnum advecta subibat
 difficilis quondam multōrumque ossibus albōs
 (tum rauca adsiduō longē sale saxa sonābant),
 cum pater āmissō fluitantem errāre magistrō
 sēnsit et ipse ratem nocturnīs rēxit in undīs
 multa gemēns cāsūque animum concussus amīcī.
 870 ‘Ō nimium caelō et pelagō cōnfise serēnō,
 nūdus in ignōtā, Palinūre, iacēbis harēnā.’

LIBER VI

- Sic fātur lacrimāns classīque inmittit habēnās
 et tandem Euboicīs Cūmārum adlābitur ōrīs.
 Obvertunt pelagō prōrās; tum dente tenācī
 ancora fundābat nāvis, et litora curvae
 5 praetexunt puppēs. Iuvenum manus ēmicat ārdēns
 lītus in Hesperium; quaerit pars sēmina flammae
 abstrūsa in vēnīs silicīs, pars dēnsa ferārum
 tēcta rapit silvās inventaque flūmina mōnstrat.
 At pius Aenēās arcēs, quibus altus Apollō
 10 praesidet, horrendaeque procul sēcrēta Sibyllae,
 antrum immāne, petit, māgnūm cui mentem animumque
 Dēlius inspīrat vātēs aperitque futūra.
 Iam subeunt Triviae lūcōs atque aurea tēcta.
 Daedalus, ut fāma est, fugiēns Minōia rēgna,
 15 praepetibus pinnīs ausus sē crēdere caelō,
 insuētum per iter gelidās enāvit ad arctōs
 Chalcidicāque levis tandem super adstitit arce.

Redditus his primum terris tibi, Phoebe, sacravit
 remigium alarum posuitque immania templa.
 In foribus letum Androgeō: tum pendere poenās 20
 Cecropidae iussī (miserum!) septēna quotannis
 corpora natōrum; stat ductis sortibus urna.
 Contrā elāta mari respondet Gnōsia tellūs;
 hic crudēlis amor tauri suppostaque fūrtō
 Pāsiphaē mixtumque genus prōlēsque bifōrmis 25
 Minōtaurus inest, Veneris monumenta nefandae,
 hic labor ille domūs et inextricābilis error;
 māgnū regīnae sed enim miserātus amōrem
 Daedalus ipse dolōs tēcti ambāgēsque resolvit
 caeca regēs filō vestigia. Tū quoque māgnam 30
 partem opere in tantō, sineret dolor, Īcare, habērēs;
 bis cōnātus erat cāsūs effingere in aurō,
 bis patriae cecidēre manūs. Quin prōtinus omnia
 perlegerent oculis, nī iam praemissus Achātēs
 adforet atque unā Phoebī Triviaeque sacerdots, 35
 Dēiphobē Glanci, fātur quae tālia rēgi:
 ‘Nōn hōc ista sibi tempus spectācula poscit;
 nunc grege dē intāctō septem mactāre iuencōs
 praestiterit, totidem lēctās dē mōre bidentis.’
 Tālibus adfāta Aenēān (nec sacra morantur 40
 iussa viri) Teucrōs vocat alta in templa sacerdots.

Excisum Euboicae latus ingēns rūpis in antrum,
 quō lātī dūcunt aditūs centum, ōstia centum,
 unde ruunt totidem vōcēs, respōnsa Sibyllae.
 Ventum erat ad limen, cū virgō ‘Poscere fāta 45
 tempus’ ait; ‘deus, ecce, deus!’ cui tālia fanti
 ante forēs subitō nōn vultūs, nōn color ūnus,
 nōn cōmptae māsēre comae; sed pectus anhelum,
 et rabiē fera corda tument, māiorque vidēri
 nec mortāle sonāns, adflāta est nūmine quandō 50
 iam propiōre deī. ‘Cessās in vōta precēsque,
 Trōs,’ ait, ‘Aenēā? cessās? neque enim ante dehīscēt

attonitae magna ora domūs.' Et talia fata
 conticuit. Gelidus Teucris per dura cucurrit
 55 ossa tremor, funditque precēs rēx pectore ab imō:
 'Phoebe, gravis Trōiae semper miserāte labōrēs,
 Dardana quī Paridis dirēxti tēla manūsq̄
 corpus in Aeacidae, magnās obeuntia terrās
 tot maria intrāvi duce tē penitusque repostās
 60 Massylum gentis praetentaque Syrtibus arva;
 iam tandem Italiae fugientis prēdimus orās;
 hāc Trōiāna tenus fuerit fortuna secūta.
 Vōs quoque Pergameae iam fās est parcere genti,
 dique deaeque omnēs, quibus obstitit Ilium et ingēns
 65 glōria Dardaniae. Tūque, o sanctissima vātēs,
 praescia ventūrī, dā (nōn indēbita poscō
 rēgna meīs fātis) Latīo cōsidere Teucrōs
 errantisque deōs agitātaque nūmina Trōiae.
 Tum Phoebō et Triviae solidō de marmore templum
 70 instituam fēstōsque diēs dē nōmine Phoebī.
 Tē quoque magna manent rēgnis penetrālīa nostris,
 hic ego namque tuās sortēs arcānaque fata
 dicta meae genti pōnam lēctōsque sacrābō,
 alma, virōs. Foliis tantum nē carmina mandā,
 75 nē turbāta volent rapidīs lūdibria ventis;
 ipsa canās orō.' Finem dedit ore loquendī.

At Phoebī nōndum patiēns immānis in antrō
 bacchātūr vātēs, magnū sī pectore possit
 excussisse deum; tantō magis ille fatigat
 80 ōs rabidum, fera corda domāns, fingitque premendō.
 Ōstia iamque domūs patuēre ingentia centum
 sponte suā vātisque ferunt respōnsa per aurās:
 'Ō tandem magnīs pelagī dēfūcte periculis
 (sed terrae graviōra manent), in rēgna Lavīni
 85 Dardanidae venient (mitte hanc dē pectore cūram),
 sed nōn et vēnisse volent. Bella, horrida bella
 et Thybrim multō spūmantem sanguine cernō.

Nōn Simois tibi nec Xanthus nec Dōrica castra
 dēfuerint; alius Latiō iam partus Achillēs,
 nātus et ipse deā; nec Teucrīs addita Iūnō 90
 ūsq̄am aberit, cum tū supplex in rēbus egēnis
 quās gentis Italum aut quās nōn ōrāveris urbēs!
 Causa malī tantī coniūnx iterum hospita Teucrīs
 externīque iterum thalamī.

Tū nē cēde malīs, sed contrā audentior itō 95
 quam tua tē fortūna sinet. Via prīma salūtis,
 quod minimē rēris, Grāiā pandētur ab urbe.’

Tālibus ex adytō dictis Cūmaea Sibylla
 horrendās canit ambāgēs antrōque remūgit
 obscūris vērā involvēns; ea frēna furenti 100
 concutit et stimulōs sub pectore vertit Apollō.

Ut primum cessit furor et rabida ōra quiērunt,
 incipit Aenēās hērōs: ‘Nōn ūlla labōrum,
 ō virgō, nova mī faciēs inopinave surgit;
 omnia praecēpī atque animō mēcum ante perēgī. 105

Ūnum ōrō: quandō hīc infernī iānuā rēgis
 dīcitur et tenebrōsa palūs Acheronte refūsō,
 ire ad cōspectum cārī genitōris et ōra
 contingat; doceās iter et sacra ōstia pandās.

Illum ego per flammās et mille sequentia tēla 110
 ēripuī hīs umerīs mediōque ex hoste recēpī;
 ille meum comitātus iter maria omnia mēcum
 atque omnīs pelagīque minās caelīque ferēbat,
 invalidus, vīris ultrā sortemque senectae.

Quīn, ut tē supplex peterem et tua līmina adīrem, 115
 idem ōrāns mandāta dabat. Gnātīque patrisque,
 alma, precor, miserēre (potes namque omnia, nec tē
 nēquīquam lūcis Hecatē praefēcit Avernis).

Sī potuit Mānīs arcessere coniugis Orpheus
 Thrēiciā frētus citharā fidibusque canōris, 120
 sī frātrem Pollūx alternā morte redēmit
 itque reditque viam totiēns—quid Thēsea māgnūm,

quid memorem Alcīdēn? et mī genus ab Iove summō.’

- Tālibus ōrābat dictīs ārāsque tenēbat,
 125 cum sic ōrsa loquī vātēs: ‘Sate sanguine dīvum,
 Trōs Anchisiadē, facilis dēscēnsus Avernō
 (noctēs atque diēs patet ātrī iānuā Dītīs);
 sed revocāre gradum superāsque ēvādere ad aurās,
 hōc opus, hīc labor est. Paucī, quōs aequus amāvit
 130 Iuppiter aut ārdēns ēvexit ad aethera virtūs,
 dīs genitī potuēre. Tenent media omnia silvae,
 Cōcȳtosque sinū lābēns circumvenit ātrō.
 Quod sī tantus amor menti, sī tanta cupidō
 bis Stygiōs innāre lacūs, bis nigra vidēre
 135 Tartara et insānō iuvat indulgēre labōrī,
 accipe, quae peragenda prius. Latet arbore opacā
 aureus et foliīs et lentō vimine rāmus,
 Iūnōnī infernae dictus sacer; hunc tegit omnis
 lūcus et obscurīs claudunt convallibus umbrae.
 140 Sed nōn ante datur tellūris operta subīre,
 auricomōs quam quī dēcerperit arbore fētūs.
 Hōc sibi pulchra suum ferrī Prōserpina mūnus
 instituit; primō āvulsō nōn dēficit alter
 aureus, et simili frondēscit virga metallō.
 145 Ergō altē vestigā oculis et rīte repertum
 carpe manū; namque ipse volēns facilisque sequētur,
 si tē Fāta vocant; aliter nōn vīribus ūllīs
 vincere nec dūrō poteris convellere ferrō.
 Praetereā iacet exanimum tibi corpus amīcī
 150 (heu nescīs) tōtamque incestat fūnere classem,
 dum cōnsulta petis nostrōque in limine pendēs;
 sēdibus hunc refer ante suis et conde sepulchrō.
 Dūc nigrās pecudēs; ea prīma piacula suntō.
 Sic dēmum lūcōs Stygis et rēgna invia vivīs
 155 aspiciēs.’ Dixit pressōque obmūtuit ōre.

Aenēās maestō dēfixus lūmina vultū
 ingreditur linquēns antrum caecōsque volūtāt

ēventūs animō sēcum. Cui fidus Achātēs
it comes et paribus cūrīs vestigia figit.

Multa inter sēsē variō sermōne serēbant, 160

quem socium exanimem vātēs, quod corpus humandum
diceret. Atque illi Mīsēnum in litore siccō,
ut vērēre, vident indignā morte perēptum,
Mīsēnum Aeolidēn, quō nōn praestantior alter
aere ciēre virōs Martemque accendere cantū. 165

Hectoris hīc māgnī fuerat comes, Hectora circum
et lituō pūgnās insīgnis obibat et hastā;
postquam illum vitā victor spoliāvit Achillēs,
Dardaniō Aenēae sēsē fortissimus hērōs
addiderat socium nōn inferiōra secūtus. 170

Sed tum, forte cavā dum personat aequora conchā,
dēmēns, et cantū vocat in certāmina divōs,
aemulus exceptum Tritōn, sī crēdere dignum est,
inter saxa virum spūmōsā inmerserat undā.
Ergō omnēs māgnō circum clāmōre fremēbant, 175

praecipuē pius Aenēās. Tum iussa Sibyllae,
haud mora, festinant flentēs āramque sepulcrī
congerere arboribus caelōque ēdūcere certant.
Ītur in antiquam silvam, stabula alta ferārum;
prōcumbunt piceae, sonat īcta secūribus ilex, 180
fraxineaeque trabēs cuneīs et fissile rōbur
scinditur, advolvunt ingentīs montibus ornōs.
Nec nōn Aenēās opera inter tālia primus
hortātur sociōs paribusque accingitur armīs.

Atque haec ipse suō tristī cum corde volūtāt 185
aspectāns silvam inmēnsam et sīc forte precātur:

‘Sī nunc sē nōbīs ille aureus arbore rāmus
ostendat nemore in tantō! quandō omnia vērē
heu nimium dē tē vātēs, Mīsēne, locūta est.’
Vix ea fātus erat, geminae cum forte columbae 190
ipsa sub ōra virī caelō vērēre volantēs
et viridī sēdēre solō. Tum māximus hērōs

- maternās agnōscit avēs laetusque precātur:
 ‘Este ducēs ō, sī qua via est, cursumque per aurās
 195 dīrigite in lūcōs, ubi pinguem dīves opācat
 rāmus humum. Tūque ō dubiīs nē dēfice rēbus,
 dīva parēns.’ Sīc effātus vestīgia pressit
 observāns, quāe signa ferant, quō tendere pergant.
 Pāscētēs illae tantum prōdīre volandō,
 200 quantum aciē possent oculī servāre sequentū.
 Inde, ubi vērē ad faucēs grave olentis Avernī,
 tollunt sē celerēs liquidumque per āera lāpsae
 sēdibus optātīs geminā super arbore sīdunt,
 discolor unde aurī per rāmōs aura refulsit.
 205 Quāle solet silvīs brūmālī frigore viscum
 fronde virēre novā, quod nōn sua sēminat arbōs,
 et croceō fētū teretīs circumdare truncōs,
 tālis erat speciēs aurī frondentis opācā
 ilice, sīc lēnī crepitābat brattea ventō.
 210 Corripit Aenēās extemplō avidusque refringit
 cunctantem et vātis portat sub tēcta Sibyllae.
 Nec minus intereā Misēnum in litore Teucrī
 flēbant et cinerī ingrātō suprēma ferēbant.
 Prīncipiō pinguem taedis et rōbore sectō
 215 ingentem strūxēre pyram, cui frondibus ātrīs
 intexunt latera, et fērālīs ante cupressōs
 cōstituunt decorantque super fulgentibus armīs.
 Pars calidōs laticēs et aēna undantia flammīs
 expediunt corpusque lavant frīgētis et unguunt.
 220 Fit gemitus. Tum membra torō dēflēta repōnunt
 purpureāsque super vestēs, vëlāmina nōta,
 cōniciunt. Pars ingentī subiēre feretrō
 (triste ministerium) et subiectam mōre parentum
 āversī tenuēre facem. Congesta cremantur
 225 tūrea dōna, dapēs, fūsō crātēres olīvō.
 Postquam conlāpsī cinerēs et flamma quiēvit,
 rēliquiās vīnō et bibulam lāvēre favillam,

ossaque lēcta cadō tēxit Corynaeus aēnō.
 Idem ter sociōs pūrā circumtulit undā
 spargēns rōre levī et rāmō fēlicis olivāe 230
 lūstrāvītque virōs dixitque novissima verba.
 At pius Aenēās ingentī mōle sepulcrum
 inpōnit suaque arma virō, rēmumque tubamque,
 monte sub aeriō, quī nunc Mīsēnus ab illō
 dīcitur aeternumque tenet per saecula nōmen. 235

Hīs actīs properē exsequitur praecepta Sibyllae.
 Spēlunca alta fuit vāstōque immānis hiātū,
 scrūpea, tūta lacū nigrō nemorumque tenebrīs,
 quam super haud ūllae poterant inpūne volantēs
 tendere iter pinnīs; tālis sēsē hālitus ātrīs 240
 faucibus effundēns supera ad convexa ferēbat,
 unde locum Grāi dixērunt nōmine Aornon.
 Quattuor hīc primum nigrantis terga iuvencōs
 cōstituit frontīque invergit vīna sacerdos
 et summās carpēns media inter cornua saetās 245
 ignibus inpōnit sacrīs, libāmina prīma,
 vōce vocāns Hecatēn caelōque Ereboque potentem.
 Suppōnunt aliī cultrōs tepidumque cruōrem
 suscipiunt paterīs. Ipse ātrī velleris agnam
 Aenēās mātērī Eumenidum māgnaeque sorōrī 250
 ēnse ferit sterilemque tibī, Prōserpina, vaccam.
 Tum Stygiō rēgī nocturnās incohat ārās
 et solida inpōnit taurōrum viscera flammīs,
 pingue supēr oleum infundēns ārdentibus extīs.
 Ecce autem primī sub lūmina sōlis et ortūs 255
 sub pedibus mūgīre solum et iuga coepta movērī
 silvārū, vīsaeque canēs ululāre per umbram
 adventante deā. 'Procul ō, procul este, profānī,'
 conclāmat vātēs, 'tōtōque absistite lūcō;
 tūque invāde vīam vāgīnāque ēripe ferrum;
 nunc animīs opus, Aenēā, nunc pectore firmō.'
 Tantum effāta furēns antrō sē inmisit apertō;

ille ducem haud timidis vādentem passibus aequat.

Dī, quibus imperium est animārum, umbraeque silentēs
 265 et Chaos et Phlegethōn, loca nocte tacentia lātē,
 sit mihi fās audīta loquī, sit nūmine vestrō
 pandere rēs altā terrā et cālīgine mersās.

Ibant obscurī sōlā sub nocte per umbram
 perque domōs Ditis vacuās et inānia rēgna,
 270 quāle per incertam lūnam sub lūce malignā
 est iter in silvīs, ubi caelum condidit umbrā
 Iuppiter et rēbus nox abstulit ātra colōrem.
 Vēstibulum ante ipsum prīmisque in faucibus Orci
 Lūctus et ultricēs posuēre cubilia Cūrae
 275 pallentēsq̄e habitant Morbi trīstisq̄e Senectūs
 et Metus et malesuāda Famēs ac turpis Egestās,
 terribilēs vīsū fōrmae, Lētumque Labōsque,
 tum cōnsanguineus Lētī Sopor et mala mentis
 Gaudia mortiferumque adversō in limine Bellum
 280 ferreīque Eumenidum thalamī et Discordia dēmēns
 vīpereum crīnem vittis innexa cruentīs.

In mediō rāmōs annōsaque bracchia pandit
 ulmus opāca, ingēns, quam sēdem Somnia vulgō
 vāna tenēre ferunt foliisq̄e sub omnibus haerent
 285 multaue praetereā variārum mōnstra ferārū
 Centaurī in foribus stabulant Scyllaeque bifōrmēs
 et centumgeminus Briareus ac bēlua Lernae
 horrendum stridēns flammisq̄e armāta Chimaera,
 Gorgones Harpyiaequē et fōrma tricorporis umbrae.
 290 Corripit hīc subitā trepidus formīdine ferrum
 Aenēās strictamque aciem venientibus offert
 et, nī docta comes tenuis sine corpore vitās
 admoneat volitāre cavā sub imāgine fōrmae,
 inruat et frūstrā ferrō dīverberet umbrās.

295 Hinc via, Tartareī quae fert Acherontis ad undās.
 Turbidus hīc caenō vāstāque vorāgine gurgēs
 aestuat atque omnem Cōcētō crūctat harēnam.

Portitor hās horrendus aquās et flūmina servat
 terribili squālōre Charōn, cui plūrima mentō
 cānitiēs inculta iacet, stant lūmina flammā, 300
 sordidus ex umerīs nōdō dēpendet amictus.
 Ipse ratem contō subigit vēlisque ministrat
 et ferrūgineā subvectat corpora cumbā,
 iam senior, sed crūda deō viridisque senectūs. X
 Hūc omnis turba ad ripās effūsa ruēbat, 305
 mātres atque viri dēfūnctaque corpora vitā
 māgnanimum hērōum, pueri innūptaeque puellae
 inpositique rogīs iuvenēs ante ōra parentum,
 quam multa in silvīs autumnī frigore primō
 lāpsa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab altō 310
 quam multae glomerantur avēs, ubi frigidus annus
 trāns pontum fugat et terrīs inmittit apricīs.
 Stābant ōrantēs primī trāsmittere cursum
 tendēbantque manūs ripae ulteriōris amōre;
 nāvita sed trīstis nunc hōs nunc accipit illōs, 315
 ast aliōs longē summōtōs arcet harēnā.
 Aenēās (mīrātus enim mōtusque tumultū)
 ‘Dic,’ ait ‘ō virgō, quid vult concursus ad amnem,
 quidve petunt animae? vel quō discrimine ripās
 hae lincunt, illae rēmīs vada livida verrunt?’ 320
 Ollī sic breviter fāta est longaeva sacerdos:
 ‘Anchīsā generāte, deum certissima prōlēs,
 Cōcēyti stāgna alta vidēs Stygiamque palūdem,
 dī cūius iūrāre timent et fallere nūmen.
 Haec omnis, quam cernis, inops inhūmātaque turba est; 325
 portitor ille Charōn; hī, quōs vehit unda, sepultī;
 nec ripās datur horrendās et rauca fluenta
 trānsportāre prius quam sēdibus ossa quiērunt.
 Centum errant annōs volitantque haec litora circum;
 tum dēmum admissī stāgna exoptāta revīsunt.’ 330
 Cōnstitit Anchīsā satus et vestigia pressit
 multa putāns sortemque animī miserātus inīquam.

Cernit ibi maestōs et mortis honōre carentīs
 Leucaspim et Lyciae ductōrem classis Orontēn,
 335 quōs simul ā Trōiā ventōsa per aequora vectōs
 obruit Auster aquā involvēns nāvemque virōsque.

Ecce gubernātor sēsē Palinūrus agēbat,
 quī Libycō nūper cursū, dum sīdera servat,
 exciderat puppī mediis effūsus in undīs.
 340 Hunc ubi vix multā maestum cognōvit in umbrā,
 sic prior adloquitur: 'Quis tē, Palinūre, deōrum
 ēripuit nōbīs mediōque sub aequore mersit?
 Dic age, namque mihi, fallāx haud ante repertus,
 hōc ūnō respōnsō animum dēlūsit Apollō,
 345 quī fore tē pontō incolumem finisque canēbat
 ventūrum Ausoniōs. En haec prōmissa fidēs est?'
 Ille autem: 'Neque tē Phoebī cortina fefellit,
 dux Anchisiadē, nec mē deus aequore mersit,
 namque gubernāclum multā vī forte revulsum,
 350 cui datus haerēbam cūstōs cursūsque regēbam,
 praecipitāns trāxī mēcum. Maria aspera iūrō
 nōn ūllum prō mē tantum cēpisse timōrem,
 quam tua nē spoliāta armīs, excussa magistrō
 dēficeret tantīs nāvis surgentibus undīs.
 355 Tris Notus hibernās inmēnsa per aequora noctēs
 vexit mē violentus aquā; vix lūmine quārtō
 prōsperxi Itāliam summā sublimis ab undā.
 Paulātim adnābam terrae; iam tūta tenēbam,
 nī gēns crūdēlis madidā cum veste gravātum
 360 prēnsantemque uncīs manibus capita aspera montis
 ferrō invāsisset praedamque ignāra putāset.
 Nunc mē fluctus habet versantque in litore ventī.
 Quod tē per caeli iūcundum lūmen et aurās,
 per genitōrem ōrō, per spēs surgentis Iūli,
 365 ēripe mē hīs, invicte, malīs: aut tū mihi terram
 inīce (namque potes) portūsque require Velinōs,
 aut tū, sī qua via est, sī quam tibi dīva creātrix

ostendit (neque enim, crēdō, sine nūmine divum
flūmina tanta parās Stygiamque innāre palūdem),
dā dextram miserō et tēcum mē tolle per undās, 370
sēdibus ut saltem placidīs in morte quiēscam.'

Tālia fātus erat, coepit cum tālia vātēs:

'Unde haec, ō Palinūre, tibi tam dira cupīdō?
Tū Stygiās inhumātus aquās amnemque sevērū
Eumenidum aspiciēs rīpamve iniussus adibis? 375
Dēsine fāta deum flecti spērāre precandō,
sed cape dicta memor, dūri sōlācia cāsūs,
nam tua finitimi longē lātēque per urbēs
prōdigiiīs ācti caelestibus ossa piābunt
et statuent tumulum et tumulō sollemnia mittent, 380
aeternumque locus Palinūri nōmen habēbit.'

Hīs dictīs cūrae ēmōtae, pulsusque parumper
corde dolor tristī; gaudet cognōmine terrae.

Ergō iter inceptum peragunt fluviōque propinquant.
Nāvita quōs iam inde, ut Stygiā prōspexit ab undā 385
per tacitum nemus ire pedemque advertere rīpae,
sic prior adgreditur dictīs atque increpat ultrō:

'Quisquis es, armātus quī nostra ad flūmina tendis,
fāre age, quid veniās, iam istinc et comprime gressum.
Umbrārū hīc locus est, somnī noctisque sopōrae; 390
corpora vīva nefās Stygiā vectāre carinā.

Nec vērō Alcīdēn mē sum laetātus euntem
accēpisse lacū nec Thēsea Pirithoumque,
dis quamquam genitī atque invicti viribus essent.
Tartareum ille manū cūstōdem in vincla petivit 395
ipsius ā soliō rēgis trāxitque trementem;
hī dominam Dītis thalamō dēdūcere adortī.'

Quae contrā breviter fāta est Amphrýsia vātēs:
'Nullae hīc insidiae tālēs (absiste movēri),
nec vim tēla ferunt; licet ingēns iānitor antrō 400
aeternum lātrāns exsanguīs terreat umbrās,
casta licet patruī servet Prōserpina līmen.

- Trōius Aenēās, pietāte insīgnis et armīs,
 ad genitōrem imās Erebi dēscendit ad umbrās.
 415 Sī tē nūlla movet tantae pietātis imāgō,
 at rārum hunc' (aperit rārum, quī veste latēbat)
 'agnōscās.' Tumida ex irā tum corda resīdunt,
 nec plūra hīs. Ille admīrāns venerābile dōnum
 fātālis virgae longō post tempore vīsum
 410 caeruleam advertit puppim ripaeque propinquat.
 Inde aliās animās, quae per iugā longa sedēbant,
 dēturbat laxatque forōs; simul accipit alveō
 ingentem Aenēān. Gemit sub pondere cumba
 sūtilis et multam accēpit rīmōsa palūdem.
 415 Tandem trāns fluvium incolumis vātemque virumque
 infōrmī limō glaucāque expōnit in ulvā.

- Cerberus haec ingēns lātrātū rēgna trifauci
 personat adversō recubāns immānis in antrō.
 Cui vātēs horrēre vidēns iam colla colubris
 420 melle sopōrātā et medicātis frūgibus offam
 obicit. Ille famē ravidā tria guttura pandēns
 corripit obiectā atque immānia terga resolvit
 fūsus humi tōtōque ingēns extenditur antrō.
 Occupat Aenēās aditum cūstōde sepultō
 425 ēvāditque celer ripam inremeābilis undae.

- Continuō audītae vōcēs vāgītus et ingēns
 infantumque animae flentēs in limine primō,
 quōs dulcis vitae exsortis et ab ūbere raptōs
 abstulit ātra diēs et fūnere mersit acerbō.
 430 Hōs iūxtā falsō damnātī crimine mortis.
 Nec vērō hae sine sorte datae, sine iūdice sedēs;
 quaesitor Minōs urnam movet; ille silentum
 conciliumque vocat vitāsque et crimina discit.
 Proxima deinde tenent maestī loca, quī sibi lētum
 435 insontēs peperēre manū lūcemque perōsi
 prōiēcēre animās. Quam vellent aethere in altō
 nunc et pauperiem et dūrōs perferre labōrēs!

Fās obstat, tristīque palūs inamābilis undā
 alligat et noviēns Styx interfūsa coeracet.
 Nēc procul hinc partem fūsī mōnstrantur in omnem 440
 Lūgentēs Campi; sic illōs nōmine dīcunt.
 Hic, quōs dūrus amor crūdēlī tābe perēdit,
 sēcrētī cēlant callēs et myrtea circum
 silva tegit; cūrae nōn ipsā in morte relincunt.
 His Phaedram Procrimque locis maestamque Eriphylēn 445
 crūdēlis nātī mōnstrantem vulnera cernit
 Euadnēnque et Pāsiphaēn; his Lāodamia
 it comes et iuvenis quondam, nunc fēmina Caeneus
 rūrsus et in veterem Fātō revolūta figūram.
 Inter quās Phoenissa recēns ā vulnere Dīdō 450
 errābat silvā in māgnā. Quam Trōiūs hērōs
 ut primum iūxtā stetit agnōvitque per umbram
 obscūram, quālem primō quī surgere mēnse
 aut videt aut vīdisse putat per nūbila lūnam,
 dēmisit lacrimās dulcēque adfātus amōre est: 455
 ‘Infēlix Dīdō, vērū mihi nūntius ergō
 vēnerat exstīnctam ferrōque extrēma secūtā?
 fūneris heu tibi causa fui? per sīdera iūrō,
 per superōs et, sī qua fidēs tellūre sub imā est,
 invitus, rēgīna, tuō dē lītore cessī, 460
 sed mē iussa deum, quāe nunc hās ire per umbrās,
 per loca senta sitū cōgunt noctemque profundam,
 imperiis ēgēre suis; nec crēdere quīvī
 hunc tantum tibi mē discessū ferre dolōrem.
 Siste gradum tēque aspectū nē subtrahe nostrō. 465
 Quem fugis? extrēmum fātō, quod tē adloquor, hōc est.’
 Tālibus Aenēās ārdentem et torva tuentem
 lēnibat dictīs animum lacrimāsque ciēbat.
 Illa solō fixōs oculōs āversa tenēbat
 nec magis inceptō vultum sermōne movētur, 470
 quam sī dūra silex aut stet Marpēsia cantēs.
 Tandem corripuit sēsē atque inimīca refūgit

in nemus umbriferum, coniūnx ubi prīstinus illi
respondet cūris aequatque Sychaeus amōrem.

475 Nec minus Aenēās cāsū concussus inīquō
prōsequitur lacrimīs longē et miserātur euntem.

Inde datum mōlītur iter. Iamque arva tenēbant
ultima, quae bellō clārī sēcrēta frequentant.

Hīc illi occurrit Tȳdeus, hīc inclutus armīs
480 Parthenopaeus et Adrastī pallentis imāgō,
hīc multum flētī ad superōs bellōque cadūcī
Dardanidae; quōs ille omnīs longō ōrdine cernēns
ingemuit, Glaucūque Medontaque Thersilochūque,
trīs Antēnoridās, Cererīque sacrum Polyboetēn
485 Īdaeūque etiam currūs, etiam arma tenentem.

Circumstant animae dextrā laevāque frequentēs.
Nec vidisse semel satis est; iuvat ūsque morārī
et cōferre gradum et veniendī discere causās.

At Danaum procerēs Agamemnoniaeque phalanges,
490 ut vidēre virum fulgentiaque arma per umbrās,
ingentī trepidāre metū; pars vertere terga,
ceu quondam petiēre ratēs, pars tollere vōcem
exiguam; inceptus clāmor frūstrātur hiantīs.

Atque hīc Priamidēn laniātum corpore tōtō

495 Dēiphobum videt et lacerum crūdēliter ōra,
ōra manūsque ambās populātaque tempora raptīs
auribus et truncās inhonestō vulnere nārīs.

Vix adeō agnōvit pavitantem ac dira tegentem
supplicia et nōtis compellat vōcibus ultrō:

500 'Dēiphobe armipotēns, genus altō ā sanguine Teucrī,
quis tam crūdēlis optāvit sūmere poenās?

cui tantum dē tē licuit? mihi fāma suprēmā
nocte tulit fessum vāstā tē caede Pelasgum
prōcubuisse super cōnfūsae strāgis acervum.

505 Tunc egomet tumulum Rhoetēō in litore inānem
cōstitui et māgnā Mānīs ter vōce vocāvī.

Nōmen et arma locum servant; tē, amīce, nequīvi

cōspicere et patriā dēcēdēns pōnere terrā.
 Ad quae Priamidēs: 'Nihil ō tibi, amīce, relictum;
 omnia Dēiphobō solvistī et fūneris umbrīs. 510
 Sed mē fāta mea et scelus exitiāle Lacaenae
 hīs mersēre malīs; illa haec monumenta reliquit.
 Namque, ut suprēmam falsa inter gaudia noctem
 ēgerimus, nōstī; et nimium meminisse necesse est.
 Cum fātālis ecus saltū super ardua vēnit 515
 Pergama et armātum peditem gravis attulit alvō,
 illa chorū simulāns euhantis orgia circum
 dūcēbat Phrygiās; flammam media ipsa tenēbat
 ingentem et summā Danaōs ex arce vocābat.
 Tum mē cōnfectum cūrīs somnōque gravātum 520
 infēlix habuit thālamus, pressitque iacentem
 dulcis et alta quiēs placidaeque simillima mortī.
 Egregia intereā coniūnx arma omnia tēctīs
 āmovet et fidum capitī subdūxerat ēnsem;
 intrā tēcta vocat Menelāum et līmina pandit, 525
 scīlicet id māgnū spērāns fore mūnus amanti
 et fāmam exstinguī veterum sic posse malōrum.
 Quid moror? inrumpunt thalamō; comes additur ūnā
 hortātor scelerum Aeolidēs. Dī, tālia Grāīs
 instaurāte, piō sī poenās ōre reposcō. 530
 Sed tē quī vīvum cāsūs age fāre vicissim
 attulerint. Pelagīne venīs errōribus āctus
 an monitū dīvum? an quae tē fortūna fatigat,
 ut tristīs sine sōle domōs, loca turbida, adirēs?
 Hāc vice sermōnum roseīs Aurōra quadrīgīs 535
 iam medium aetheriō cursū trāiēcērat axem,
 et fors omne datum traherent per tālia tempus,
 sed comes admonuit breviterque adfāta Sibylla est:
 'Nox ruit, Aenēā; nōs flendō dūcimus hōrās.
 Hic locus est, partis ubi sē via findit in ambās; 540
 dextera quae Dītis māgnī sub moenia tendit,
 hāc iter Elysium nōbīs; at laeva malōrum

exercet poenās et ad impia Tartara mittit.'

Dēiphobus contrā: 'Nē saevī, māgna sacerdōs;
 545 dīscēdam, explēbō numerum reddāque tenebris.
 Ī decus, ī, nostrum; meliōribus ūtere fātis.'
 Tantum effātus et in verbō vestigia pressit.

Respicit Aenēās subitō et sub rūpe sinistrā
 moenia lāta videt triplici circumdata mūrō,
 550 quae rapidus flammīs ambit torrentibus amnis,
 Tartareus Phlegethōn, torquetque sonantia saxa.
 Porta adversa ingēns solidōque adamante columnae,
 vīs ut nūlla virum, nōn ipsī exscindere ferrō
 caelicolae valeant; stat ferrea turris ad aurās,
 555 Tīsiphonēque sedēns pallā succīncta cruentā
 vēstibulum exsomnia servat noctēsque diēsque.
 Hinc exaudīrī gemitūs, et saeva sonāre
 verbera, tum stridor ferri trāctaeque catēnae.
 Cōstitit Aenēās strepitūque exterritus haesit.
 560 'Quae scelerum faciēs, ō virgō, effāre, quibusve
 urgentur poenīs? quis tantus plangor ad aurās?'
 Tum vātēs sic ōrsa loquī: 'Dux inclute Teucrum,
 nūllī fās castō scelerātum insistere limen;
 sed mē, cum lūcīs Hecatē praefēcit Avernis,
 565 ipsa deum poenās docuit perque omnia dūxit.
 Gnōsius haec Rhadamanthus habet dūrissima rēgna
 castigatque, auditque dolōs subigitque fatērī,
 quae quis apud superōs fūrtō laetātus inānī
 distulit in sēram commissa piācula mortem.
 570 Continuō sontis ultrix accīncta flagellō
 Tīsiphonē quatit insultāns torvōsque sinistrā
 intentāns anguīs vocat agmina saeva sorōrum.
 Tum dēmum horrisonō stridentēs cardine sacrae
 panduntur portae. Cernis, cūstōdia quālis
 575 vēstibulō sedeat, faciēs quae limina servet?
 Quinquāgintā ātrīs immānis hiātibus hydra
 saevior intus habet sēdem. Tum Tartarus ipse

bis patet in praeceps tantum tenditque sub umbrās,
quantus ad aetherium caeli suspectus Olympum.

Hic genus antiquum Terrae, Titānia pūbēs,
fulmine deiecti fundō volvuntur in imō.

580

Hic et Alōidās geminōs immānia vidī
corpora, quī manibus māgnū rescindere caelum
adgressi superisque Iovem detrūdere rēgnis.

Vidī et crudēlis dantem Salmōnea poenās,
dum flammās Iovis et sonitūs imitātur Olympi.

585

Quattuor hic invectus equis et lampada quassans
per Graium populōs mediaeque per Elidis urbem
ibat ovāns divumque sibi poscēbat honōrem,
dēmēns, quī nimbōs et nōn imitābile fulmen
aere et cornipedum pulsū simulāret equōrum;
at pater omnipotēns dēnsa inter nūbila tēlum
contorsit, nōn ille facēs nec fūmea taedis
lūmina, praecipitemque immānī turbine adēgit.

590

Nec nōn et Tityon, Terrae omniparentis alumnum,
cernere erat; per tōta novem cui iūgera corpus
porrigitur, rōstrōque immānis vultur obuncō
inmortāle iecur tondēns fēcundaque poenīs
viscera rimāturque epulis habitatque sub altō
pectore, nec fibrīs requiēs datur ūlla renātis.

600

Quid memorem Lapithās, Ixīona Pirithoumque,
quōs super ātra silex iam iam lāpsūra cadentique
imminet adsimilis? lūcent genialibus altis

*Tantalus omitted
various left it*

aurea fulcra toris, epulaeque ante ora paratae
rēgificō lūxū; Furiarū māxima iūxtā
accubat et manibus prohibet contingere mēnsās
exsurgitque facem attollēns atque intonat ore.

605

Hic, quibus invisi frātres, dum vīta manēbat,
pulsātusve parēns et fraus innexa clientī,
aut quī divitiis sōli incubuēre repertis

610

nec partem posuēre suis, quae māxima turba est,
quique ob adulterium caesi, quique arma secūti

- impia nec veritī dominōrum fallere dextrās,
 inclūsī poenam exspectant. Nē quaere docērī,
 615. quam poenam, aut quae fōrma virōs fortūnave merset.
 Saxum ingēns volvunt aliī, radiūque rotārū
 districtī pendent; sedet aeternūque sedēbit
 infēlix Thēseus, Phlegyāsque miserrimus omnīs
 admonet et māgnā testātur vōce per umbrās:
 620. 'Discite iūstitiam monitī et nōn temnere dīvōs.'
 Vēdidit hīc aurō patriam dominūque potentem
 inposuit, fixit lēgēs pretiō atque refixit;
 hīc thalamum invāsīt nātae vetitōsque hymenaeōs;
 ausī omnēs immāne nefās ausōque potitī.
 625. Nōn, mihi sī linguae centum sint ōraque centum,
 ferrea vōx, omnīs scelerum comprehendere fōrmās,
 omnia poenārū percurrere nōmina possim.'
 Haec ubi dicta dedit Phoebi longaeva sacerdos,
 'Sed iam age, carpe viam et susceptum perfice mūnus;
 630. adcelerēmus,' ait; 'Cyclōpum ēducta caminīs
 moenia cōspiciō atque adversō fornice portās,
 haec ubi nōs praecepta iubent dēpōnere dōna.'
 Dixerat et pariter gressī per opāca viārū
 corripiunt spatium medium foribusque propinquant.
 635. Occupat Aenēās aditum corpusque recenti
 spargit aquā rārumque adversō in limine figit.
 Hīs dēmum exāctīs, perfectō mūnere dīvae,
 dēvēnēre locōs laetōs et amoena virecta
 fortūnātōrum nemorum sēdēsque beātās.
 640. Largior hīc campōs aethēr et lūmine vestit
 purpureō, sōlemque suum, sua sīdera nōrunt.
 Pars in grāmineīs exercent membra palaestrīs,
 contendunt lūdō et fulvā luctantur harēnā;
 pars pedibus plaudunt choreās et carmina dicunt;
 645. nec nōn Thrēicius longā cum veste sacerdos
 obloquitur numerīs septem discrimina vōcum
 iamque eadem digitīs, iam pectine pulsat eburnō.

Hic genus anticum Teucrī, pulcherrima prōlēs,
 māgnanimi hērōes nātī meliōribus annīs,
 Īlusque Assaracusque et Trōiae Dardanus auctor. 650
 Arma prócul currūsque virum mirātur inānis;
 stant terrā dēfixae hastae, passimque solūti
 per campum pāscuntur equī; quae grātia currum
 armōrumque fuit vivīs, quae cūra nitentīs
 pāscere equōs, eadem sequitur tellūre repostōs. 655
 Cōspicit ecce aliōs dextrā laevāque per herbam
 vescentis laetumque chorō paeāna canentīs
 inter odōrātum laurī nemus, unde supernē
 plūrimus Eridanī per silvam volvitur amnis.
 Hic manus ob patriam pūgnandō vulnera passi, 660
 quīque sacerdōtēs castī, dum vita manēbat,
 quīque piī vātēs et Phoebō dīgna locūtī,
 inventās aut quī vitam excoluēre per artīs,
 quīque suī memorēs aliquōs fēcēre merendō;
 omnibus hīs niveā cinguntur tempora vītā. 665
 Quōs circumfūsōs sic est adfāta Sibylla,
 Mūsaeum ante omnis (medium nam plūrima turba
 hunc habet atque umerīs exstantem suspicit altīs):
 ‘Dicite, fēlicēs animae, tūque, optime vātēs,
 quae regiō Anchīsēn, quis habet locus? illius ergō 670
 vēnimus et māgnōs Erebi trānāvimus amnis.’
 Atque huic respōnsum paucīs ita reddidit hērōs:
 ‘Nulli certa domus; lūcīs habitāmus opācis
 ripārumque torōs et prāta recentia rīvīs
 incolimus. Sed vōs, si fert ita corde voluntās, 675
 hōc superāte iugum, et facili iam trāmite sistam.’
 Dixit et ante tulit gressum campōsque nitentīs
 dēsuper ostentat; dehinc summa cacūmina lincunt.
 At pater Anchīsēs penitus convalle virentī
 inclūsās animās superumque ad lūmen itūrās 680
 lūstrābat studiō recolēns omnemque suōrum
 forte recēnsēbat numerum cārōsque nepōtēs

- fātaque fortūnāsque virum mōrēsque manūsque.
 Isque ubi tendentem adversum per grāmina vīdit
 685 Aenēān, alacris palmās utrāsque tetendit,
 effūsaeque genīs lacrimae, et vōx excidit ōre:
 ‘Vēnistī tandem, tuaque expectāta parentī
 vīcit iter dūrum pietās? datur ōra tuērī,
 nāte, tua et nōtās audire et reddere vōcēs?
 690 Sic equidem dūcēbam animō rēbarque futūrum
 tempora dīnumerāns, nec mē mea cūra fefellit.
 Quās ego tē terrās et quanta per aequora vectum
 accipiō, quantīs iactātum, nāte, periculis!
 Quam metuī, nē quid Libyae tibi rēgna nocērent!’
 695 Ille autem: ‘Tua mē, genitor, tua trīstis imāgō
 saepius occurrēns haec limina tendere adēgit;
 stant sale Tyrrhēnō classēs. Dā iungere dextram,
 dā, genitor, tēque amplexū nē subtrahe nostrō.’
 Sic memorāns largō flētū simul ōra rigābat.
 700 Ter cōnātus ibī collō dare bracchia circum,
 ter frūstrā comprēnsa manūs effūgit imāgō
 par levibus ventīs volucrīque simillima somnō.
 Intereā videt Aenēās in valle reductā
 sēclūsū nēmus et virgulta sonantia silvāe
 705 Lēthaeumque domōs placidās quī praenatat amnem.
 Hunc circum innumerae gentēs populīque volābant,
 ac velut in prātīs ubi apēs aestāte serēnā
 flōribus insidunt variīs et candida circum
 lilia funduntur, strepit omnis murmure campus.
 710 Horrēscit vīsū subitō causāsque requirit
 inscius Aenēās, quae sint ea flūmina porrō,
 quīve virī tantō complērīnt agmine rīpās.
 Tum pater Anchīsēs: ‘Animae, quibus altera Fātō
 corpora dēbentur, Lēthaeī ad flūminis undam
 715 sēcūrōs laticēs et longa oblīvia pōtant.
 Hās equidem memorāre tibi atque ostendere cōram,
 iam pridem hanc prōlem cupiō ēnumerāre meōrum,

22-87
185-768

quō magis Italiā mēcum laetēre repertā.'

'Ō pater, anne aliquās ad caelum hinc ire putandum est
sublimīs animās iterumque ad tarda reverti
corpora? quae lūcis miseris tam dira cupidō?' 720

'Dicam equidem nec tē suspēsum, nāte, tenēbō,'
suscipit Anchīsēs atque ōrdine singula pandit.

'Principiō caelum ac terrās campōsque liquentis
lūcentemque globum lūnae Titāniaque astra
spīritus intus alit, tōtamque infūsa per artūs
mēns agitat mōlem et māgnō sē corpore miscet.

Inde hominum pecudumque genus vitaeque volantum
et quae marmoreō fert mōnstra sub aequore pontus.

Īgneus est ollīs vigor et caelestis origō

sēminibus, quantum nōn noxia corpora tardant
terrēnīque hebetant artūs moribundaeque membra.

Hinc metuunt cupiuntque, dolent gaudentque, neque aurās
dispiciunt clausae tenebris et carcere caecō.

Quin et suprēmō cum lūmine vīta reliquit,
nōn tamen omne malum miseris nec funditus omnēs
corporeae excēdunt pestēs, penitusque necesse est
multa diū concrēta modis inolēscere miris.

Ergō exercentur poenis veterumque malōrum
supplicia expendunt. Aliae panduntur inānīs

suspēnsae ad ventōs, aliīs sub gurgite vāstō
infectum eluitur scelus aut exūritur ignī,

(quisque suōs patimur Mānis; exinde per amplum
mittimur Elysium et paucī laeta arva tenēmus),

dōnec longa diēs perfectō temporis orbe
concrētā exēmit lābem pūrumque relinquit
aetherium sēnsū atque aurāi simplicis ignem.

Hās omnīs, ubi mille rotam volvēre per annōs,
Lēthaeum ad fluvium deus ēvocat agmine māgnō,
scilicet inmemorēs supera ut convexa revisant
rūrsus et incipiant in corpora velle revertī.'

Dixerat Anchīsēs nātumque ūnāque Sibyllam

Photo Rep 10
acc 621

725

Exc 10
anm
mmd

730

735

740

745

750

- conventūs trahit in mediōs turbamque sonantem
 et tumultum capit, unde omnīs longō ordine posset
 755 adversōs legere et venientum discere vultūs.
 ‘Nunc age, Dardaniā prōlem quae deinde sequatur
 glōria, quī maneant Italā dē gente nepōtēs,
 inlūstris animās nostrumque in nōmen itūrās
 expediam dictis et tē tua fātā docēbō.
 760 Ille, vidēs, pūrā iuvenis quī nītitur hastā,
 proxima sorte tenet lūcis loca, prīmus ad aurās
 aetheriās Italō commixtus sanguine surget,
 Silvius, Albānum nōmen, tua postuma prōlēs,
 quem tibi longaevō sērum Lāvinia coniūnx
 765 ēducet silvīs rēgem rēgumque parentem,
 unde genus Longā nostrum dominābitur Albā.
 Proximus ille Procās, Trōiānae glōria gentis,
 et Capys et Numitōr et, quī tē nōmine reddet,
 Silvius Aenēās, pariter pietāte vel armīs
 770 ēgregius, sī umquam rēgnandam accēperit Albam.
 Quī iuvenēs! quantās ostentant, aspice, vīrīs
 atque umbrāta gerunt civīlī tempora querō!
 Hī tibi Nōmentum et Gabiōs urbemque Fidēnam,
 hī Collātīnās inpōnent montibus arcēs,
 775 Pōmetiōs Castrumque Inuī Bōlamque Coramque;
 haec tum nōmina erunt, nunc sunt sine nōmine terrae.
 Quīn et avō comitem sēsē Māvortius addet
 Rōmulus, Assaracī quem sanguinis Īlia māter
 ēducet. Viden, ut geminae stant vertice cristae
 780 et pater ipse suō superum iam signat honōre?
 En hūius, nāte, auspiciis illa incluta Rōma
 imperium terrīs, animōs aequābit Olympō
 septemque ūna sibi mūrō circumdabit arcēs,
 fēlix prōle virum, quālis Berecyntia māter
 785 invehitur currū Phrygiās turrīta per urbēs
 laeta deum partū, centum complexa nepōtēs,
 omnīs caelicolās, omnīs supera alta tenentis.

Hūc geminās nunc flecte aciēs, hanc aspice gentem
 Rōmānōsque tuōs; hīc Caesar et omnis Iūli
 prōgeniēs māgnū caelī ventūra sub axem. 790
 Hīc vir, hīc est, tibi quem prōmitti saepius audis,
 Augustus Caesar, divi genus, aurea condet
 saecula quī rursus Latīō rēgnāta per arva
 Sātūrnō quondam; super et Garamantas et Indōs
 prōferet imperium (iacet extrā sīdera tellūs, 795
 extrā annī sōlisque viās, ubi caelifer Atlās
 axem umerō torquet stellīs ārdentibūs aptum).
 Hūius in adventum iam nunc et Caspia rēgna
 respōnsīs horrent dīvum et Maeōtia tellūs
 et septemgeminī turbant trepida ōstia Nīlī. 800
 Nec vērō Alcīdēs tantum tellūris obīvit,
 fixerit aripedem cervam licet atque Erymanthī
 pācārit nemora et Lernam tremefēcerit arcū,
 nec, quī pampineis victor iuga flectit habēnis,
 Liber, agēns celsō Nysae dē vertice tigrīs. 805
 Et dubitāmus adhūc virtutem extendere factis,
 aut metus Aūsoniā prohibet cōsistere terrā?
 Quis procul ille autem rāmīs insīgnis olivae
 sacra ferēs? nōscō crīnis incānaque menta
 rēgis Rōmānī, primam quī lēgibus urbem 810
 fundābit Curibus parvis et paupere terrā
 missus in imperium māgnū. Cui deinde subībit,
 ōtia quī rumpet patriae residēsque movēbit
 Tullus in arma virōs et iam dēsūcta triumphīs
 agmina. Quem iūxtā sequitur iactantior Ancus 815
 nunc quoque iam nimium gaudēs populārībus auris.
 Vis et Tarquiniōs rēgēs animamque superbam
 ultōris Brūtī fascēsque vidēre receptōs?
 Cōnsulis imperium hīc primus saevāsque secūrēs
 accipiet nātōsque pater nova bella moventis
 ad poenam pulchrā prō libertāte vocābit,
 infēlix, utcumque ferent ea facta minōrēs;

*Some plotted
restore Tarquinius*

- vincet amor patriae laudumque in mēsa cupīdō.
 Quīn Deciōs Drūsōsque procul saevumque secūri
 825 aspice Torquātum et referentem signa Camillum.
 Illae autem, paribus quās fulgere cernis in armis,
 concordēs animae nunc et dum nocte premuntur,
 heu, quantum inter sē bellum, sī lūmina vītae
 attigerint, quantās aciēs strāgemque ciēbunt,
 830 aggeribus socer Alpīnis atque arce Monoeci
 dēscendēns, gener adversis instrūctus Eōis!
 Nē, puerī, nē tanta animis adsuēscite bella
 neu patriae validās in viscera vertite viris!
 Tūque prior, tū parce, genus quī dūcis Olympō,
 835 prōice tēla manū, sanguis meus! X
 Ille triumphātā Capitōlia ad alta Corinthō
 victor aget currum caesis insīgnis Achīvīs;
 ēruet ille Argōs Agamemnoniāsque Mycēnās
 ipsumque Aeacidēn, genus armipotentis Achillī,
 840 ultus avōs Trōiae templa et temerātā Minervae.
 Quis tē, māgne Catō, tacitum aut tē, Cosse, relinquat?
 Quis Gracchī genus aut geminōs, duo fulmīna bellī,
 Scīpiadās, clādem Libyae, parvōque potentem
 Fabricium vel tē sulcō, Serrāne, serentem?
 845 Quō fessum rapitis, Fabiī? tū Māximus ille es,
 ūnus quī nōbīs cunctandō restituis rem!
 Excūdent aliī spirantia mollius aera
 (crēdō equidem), vīvōs dūcent dē marmore vultūs,
 ōrābunt causās melius caelique meātūs
 850 dēscribent radiō et surgentia sīdera dicent;
 tū regere imperiō populōs, Rōmāne, mementō
 (hae tibi erunt artēs) pācisque inpōnere mōrem,
 parcere subiectis et dēbellāre superbōs.’
 Sic pater Anchīsēs atque haec mīrantibus addit:
 855 ‘Aspice, ut insīgnis spoliis Marcellus opīmīs
 ingreditur victorque virōs superēminet omnīs.
 Hīc rem Rōmānam māgnō turbante tumultū

sistet, eques sternet Poenōs Gallumque rebellem
 tertiaque arma patrī suspendet capta Quirīnō.
 Atque hīc Aenēās (ūnā namque ire vidēbat 860
 ēgregium fōrmā iuvenem et fulgentibus armīs,
 sed frōns laeta parum et dēiectō lūmina vultū):
 ‘Quis, pater, ille, virum quī sic comitātur euntem?
 filius anne aliquis māgnā dē stirpe nepōtum?
 Quis strepitus circā comitum! quantum īnstār in ipsō! 865
 sed nox ātra caput tristī circumvolat umbrā.’
 Tum pater Anchīsēs lacrimīs ingressus obortīs:
 ‘O gnāte, ingentem lūctum nē quaere tuōrum.
 Ostendent terris hunc tantum Fātā neque ultrā
 esse sinent. Nimium vōbīs Rōmāna propāgō 870
 vīsa potēns, superī, propria haec sī dōna fuissent.
 Quantōs ille virum māgnam Māvortis ad urbem
 campus aget gemitūs! vel quae, Tiberīne, vidēbis
 fūnera, cum tumulum praeterlābēre recentem!
 Nec puer Īliacā quisquam dē gente Latīnōs 875
 in tantum spē tollet avōs, nec Rōmula quondam
 ūllō sē tantum tellūs iactābit alumnō.
 Heu pietās, heu prīsca fidēs invictaque bellō
 dextera! nōn illi sē quisquam inpūne tulisset
 obviū armātō, seu cum pedes īret in hostem 880
 seu spūmantis equī foderet calcāribus armōs.
 Heu miserande puer! sī quā fāta aspera rumpās!
 Tū Marcellus eris! manibus date lilia plēnīs
 purpureōs spargam flōrēs animamque nepōtis
 hīs saltem adcumulem dōnīs et fungar inānī 885
 mūnere.’ Sic tōtā passim regiōne vagantur
 āeris in campīs lātīs atque omnia lūstrant.
 Quae postquam Anchīsēs nātum per singula dūxit
 incenditque animum fāmae venientis amōre,
 exin bella virō memorat quae deinde gerenda 890
 Laurentisque docet populōs urbemque Latīnī
 et quō quemque modō fugiatque feratque labōrem.

Sunt geminae somnī portae; quārum altera fertur
cornea, quā vērīs facilis datur exitus umbrīs,
898 altera candentī perfecta nitēns elephantō,
sed falsa ad caelum mittunt insomnia Mānēs.
His ubi tum nātum Anchīsēs ūnāque Sibyllam
prōsequitur dictīs portāque ēmittit eburnā,
ille viam secat ad nāvīs sociōsque revīsīt;
900 tum sē ad Cāiētāe rēctō fert litore portum.
Ancora dē prōrā iacitur; stant litore puppēs.

LIBER VII

Māior rērum mihi nāscitur ōrdō,
māius opus moveō. Rēx arva Latinus et urbēs 45
iam senior longā placidās in pāce regēbat.

Filius huic fātō divum prōlēsque virilis 50
nūlla fuit primāque oriēns ērepta iuventā est;
sōla domum et tantās servābat filia sēdēs,
iam mātūra virō, iam plēnis nūbilis annis.
Multi illam māgnō ē Latīō tōtāque petēbant
Ausoniā; petit ante aliōs pulcherrimus omnis 55
Turnus, avīs atavisque potēns, quem rēgia coniūnx
adiūngi generum mirō properābat amōre.

Sed variis portenta deum terrōribus obstant.
Laurus erat tēcti mediō in penetrālibus altis
sacra comam multōsque metū servāta per annōs, 60
quam pater inventam, primās cum conderet arcēs,
ipse ferēbātur Phoebō sacrāsse Latinus

Laurentisque ab eā nōmen posuisse colōnis.
Hūius apēs summum dēnsae (mirābile dictū)
stridōre ingenti liquidum trāns aethera vectae 65
obsēdēre apicem, et pedibus per mūtua nexis
exāmen subitum rāmō frondente pependit.

Continuō vātēs 'Externum cernimus,' inquit,
'adventāre virum et partis petere agmen eāsdem
partibus ex isdem et summā dominārier arce.' 70

Praetereā, castis adolet dum altāria taedis
et iūxtā genitōrem adstat Lāvīnia virgō,
visa (nefās) longis comprēndere crinibus ignem
atque omnem ōrnātum flammā crepitante cremārī
rēgālisque accēnsa comās, accēnsa corōnam 75

insignem gemmīs tum fūmida lūmine fulvō
 involvī ac tōtis Vulcānum spargere tēctīs.
 Id vērō horrendum ac vīsū mirābile ferri,
 namque fore inlūstrem fāmā fātisque canēbant
 80 ipsam, sed populō māgnū portendere bellum.
 At rēx sollicitus mōnstris ōrācula Faunī,
 fātidici genitōris, adit lūcōsque sub altā
 cōnsulit Albuneā, nemorum quae māxima sacrō
 fonte sonat saevamque exhālat opāca mephitim.
 85 Hinc Italae gentēs omnisque Oenōtria tellūs
 in dubiis respōnsa petunt; hūc dōna sacerdōs
 cum tulit et caesārum ovium sub nocte silentī
 pellibus incubuit strātis somnōsque petivit,
 multa modis simulācra videt volitantia mirīs
 90 et variās audit vōcēs fruiturque deōrum
 conloquīo atque imīs Acheronta adfātur Avernis.
 Hic et tum pater ipse petēns respōnsa Latinus
 centum lānigerās mactābat rite bidentis
 atque hārum effultus tergō strātisque iacēbat
 95 velleribus; subita ex altō vōx reddita lūcō est:
 'Nē pete cōnubiis nātam sociāre Latinis,
 ō mea prōgeniēs, thalamis neu crēde parātis;
 externi venient generī, quī sanguine nostrum
 nōmen in astra ferant quōrumque ab stirpe nepōtēs
 100 omnia sub pedibus, quā Sōl utrumque recurrēns
 aspicit Ōceanum, vertīque regīque vidēbunt.'
 Haec respōnsa patris Faunī monitūsque silentī
 nocte datōs nōn ipse suō premit ōre Latinus,
 sed circum lātē volitāns iam Fāma per urbēs
 105 Ausoniās tulerat, cum Lāomedontia pūbēs
 grāmīneō rīpae religāvit ab aggere classem.

Tandem laetus ait: 'Dī nostra incepta secundent
 260 auguriumque suum! dabitur, Trōiāne, quod optās,
 mūnera nec spernō; nōn vōbīs rēge Latīnō

dīvitis ūber agrī Trōiaeve opulentia dērit.
 Ipse modo Aenēās, nostrī sī tanta cupīdō est,
 sī iungī hospitīō properat sociusque vocārī,
 adveniat vultūs nēve exhorrēscat amīcōs; 265
 pars mihi pācis erit dextram tetigisse tyrannī.
 Vōs contrā rēgī mea nunc mandāta referte.
 Est mihi nāta, virō gentis quam iungere nostrae
 nōn patriō ex adytō sortēs, nōn plūrima caelō
 mōnstra sinunt; generōs externīs adfore ab ōrīs, 270
 (hōc Latiō restāre canunt), quī sanguine nostrum
 nōmen in astra ferant. Hunc illum poscere Fāta
 et reor et, si quid vērī mēns augurat, optō.'

Ecce autem Īnachiīs sēsē referēbat ab Argīs
 saeva Iovis coniūnx aurāsque invecta tenēbat
 et laetum Aenēān classemque ex aethere longē
 Dardaniā Siculō prōspexit ab ūsque Pachynō;
 mōlirī iam tēcta videt, iam fidere terrae, 280
 dēseruisse ratēs. Stetit ācrī fixa dolōre;
 tum quassāns caput haec effundit pectore dicta:
 'Heu stirpem invīsam et fātīs contrāria nostrīs
 fāta Phrygum! num Sīgēis occumbere campīs,
 num captī potuēre capī? num incēnsa cremāvit 285
 Trōia virōs? mediās aciēs mediōsque per ignīs
 invēnēre viam. At, crēdō, mea nūmina tandem
 fessa iacent, odiīs aut exsaturāta quiēvī.
 Quīn etiam patriā excussōs infēsta per undās
 ausa sequī et profugīs tōtō mē oppōnere pontō! 290
 Absūptae in Teucrōs virēs caelīque marisque.
 Quid Syrtēs aut Scylla mihi, quid vāsta Charybdis
 prōfuit? optātō conduntur Thybridis alveō
 sēcūrī pelagī atque mei. Mars perdere gentem
 immānem Lapithum valuit, concessit in irās 295
 ipse deum antīquam genitor Calydōna Diānae,
 quod scelus aut Lapithās tantum aut Calydōna merentem?

- Ast ego, m̃agna Iovis coniūnx, ñl linquere inausum
 quae potuī infēlix, quae mēmet in omnia verti,
 310 vincor ab Aenēā. Quod sī mea nūmina nōn sunt [est:
 m̃agna satis, dubitem haud equidem implōrāre, quod ūsquam
 flectere sī nequeō superōs, Acheronta movēbō.
 Nōn dabitur rēgnis, estō, prohibēre Latīnis,
 atque immōta manet Fātis Lāvīnia coniūnx;
 315 at trahere atque morās tantis licet addere rēbus,
 at licet ambōrum populōs excindere rēgum.
 Hāc gener atque socer coeant mercēde suōrum;
 sanguine Trōiānō et Rutulō dōtābere, virgō,
 et Bellōna manet tē prōnuba. Nec face tantum
 320 Cissēis praegnās ignīs ēnixa iugālīs;
 quīn idem Venerī partus suus et Paris alter,
 fūnestaeque iterum recidiva in Pergama taedae.
 Haec ubi dicta dedit, terrās horrenda petīvit;
 lūctificam Allēctō dīrārū ab sēde deārū
 325 infērnisque ciet tenebrīs, cui tristia bella
 iraeque insidiaeque et crīmīna noxia cordī;
 ōdit et ipse pater Plūtōn, ōdēre sorōrēs
 Tartareae mōnstrum; tot sēsē vertit in ōra,
 tam saevae faciēs, tot pullulat ātra colubrīs.
 330 Quam Iūnō hīs acuit verbīs ac tālia fātur:
 ‘Hunc mihi dā proprium, virgō sata Nocte, labōrem,
 hanc operam, nē noster honōs infrāctave cēdat
 fāma locō neu cōnubiīs ambīre Latīnum
 Aeneadae possint Italōsve obsidere finīs.
 335 Tū potes ūnanimōs armāre in proelia frātērēs
 atque odiīs versāre domōs, tū verbera tētīs
 fūnereāsque inferre facēs, tibi nōmīna mille,
 mille nocendī artēs; fēcundum concute pectus,
 disice compositam pācem, sere crīmīna bellī;
 340 arma velit poscatque simul rapiatque iuventūs.’

Postquam vīsa satis primōs acuisse furōrēs

cōnsiliumque omnemque domum vertisse Latīnī,
 prōtinus hinc fuscis trīstis dea tollitur ālis
 audācis Rutulī ad mūrōs, quam dicitur urbem
 Ācrisiōnēis Danaē fundāsse colōnis 410
 praecipiti dēlāta Notō. Locus Ardea quondam
 dictus avīs; et nunc māgnū manet Ardea nōmen,
 sed fortūna fuit. Tēctis hīc Turnus in altīs
 iam mediam nigrā carpēbat nocte quiētem.
 Allēctō torvam faciem et furiālia membra 415
 exuit, in vultūs sēsē trānsfōrmat anilīs
 et frontem obscēnam rūgīs arat, induit albōs
 cum vittā crinīs, tum rāmum innectit olivae;
 fit Calybē, Iūnōnis anus templique sacerdos,
 et iuvenī ante oculōs hīs sē cum vōcibus offert: 420
 ‘Turne, tot incassum fūsōs patiēre labōrēs
 et tua Dardaniīs trānscribī scēptra colōnis?
 Rēx tibi coniugium et quaesītās sanguine dōtēs
 abnegat, externusque in rēgnū quaeritur hērēs.
 I nunc, ingrātis offer tē, inrīse, periclīs! 425
 Tyrrhēnās, ī, sterne aciēs; tege pāce Latīnōs!
 Haec adeō tibi mē, placidā cum nocte iacērēs,
 ipsa palam fārī omnipotēns Sātūrnīa iussit.
 Quārē age et armārī pūbem portīsque movērī
 laetus in arma iubē et Phrygiōs, quī flūmine pulchrō 430
 cōnsēdēre, ducēs pīctāsque exūre carīnās.
 Caelestum vīs māgnā iubet. Rēx ipse Latīnus,
 nī dare coniugium et dictō pārēre fatētur,
 sentiat et tandem Turnum experiātur in armīs.’
 Hic iuvenis vātem inridēns sic ōrsa vicissim 435
 ōre refert: ‘Classīs invectās Thybridis undam
 nōn, ut rēre, meās effūgit nūntius aurīs;
 nē tantōs mihi finge metūs; nec rēgia Iūnō
 inmemor est nostrī.
 Sed tē victa sītū vērīque effēta senectūs, 440
 ō māter, cūrīs nēquīquam exercet et arma

rēgum inter falsā vātem formīdine lūdit.
 Cūra tibi dīvum effigiēs et templa tuērī;
 bella viri pācemque gerant, quīs bella gerenda.'

- 445 Tālibus Allēctō dictis exārsit in irās;
 at iuvenī ōrantī subitus tremor occupat artūs,
 dēriguēre oculi; tot Erinys sībilat hydris,
 tantaque sē faciēs aperit; tum flammea torquēns
 lūmina cunctantem et quaerentem dicere plūra
 450 reppulit et geminōs ērēxit crīnibus anguis
 verberaque insonuit rabidōque haec addidit ōre:
 'En ego victa sitū, quam vērī effēta senectūs
 arma inter rēgum falsā formīdine lūdit.
 Respice ad haec; adsum dirārū ab sēde sorōrum,
 455 bella manū lētumque gerō.'
 Sic effāta facem iuvenī coniēcit et ātrō
 lūmine fūmantis fixit sub pectore taedās.
 Olli somnum ingēns rumpit pavor, ossaque et artūs
 perfūdīt tōtō prōruptus corpore sūdor.
 460 Arma amēns fremit, arma torō tēctisque requirit;
 saevit amor ferri et scelerāta insānia belli,
 ira super, māgnō velutī cum flamma sonōre
 virgea suggeritur costis undantis aēni
 exsultantque aestū laticēs; furit intus aquāi
 465 fūmidus atque altē spūmis exūberat amnis;
 nec iam sē capit unda; volat vapor āter ad aurās.
 Ergō iter ad rēgem pollūtā pāce Latīnum
 indicit primīs iuvenum et iubet arma parārī,
 tūtārī Italiam, dētrūdere finibus hostem;
 470 sē satis ambōbus Teucrīsque venīre Latīnisque.
 Haec ubi dicta dedit dīvōsque in vōta vocāvit,
 certātīm sēsē Rutulī exhortantur in arma;
 hunc decus ēgregium fōrmae movet atque iuventae,
 hunc atavī rēgēs, hunc clārīs dextera factis.

Primus init bellum Tyrrhēnis asper ab ōris

contemptor dīvum Mezentius agminaque armat.
 Filius huic iūxtā Lausus, quō pulchrior alter
 nōn fuit, exceptō Laurentis corpore Turnī,
 Lausus, ecum domitor dēbellātorque ferārū,
 dūcit Agyllinā nēquiquam ex urbe secūtōs
 mille vīrōs, dignus, patriīs quī laetior esset
 imperiīs et cui pater haud Mezentius esset.

653

At Messāpus, ecum domitor, Neptūnia prōlēs,
 quem neque fās ignī cuiquam nec sternere ferrō,
 iam pridem residēs populōs dēsuetaque bellō
 agmina in arma vocat subitō ferrumque retrāctat.

691

Ipse inter primōs praestantī corpore Turnus
 vertitur arma tenēns et tōtō vertice suprā est;
 cui triplici crīnīta iubā galea alta Chimaeram
 sustinet Aetnaeōs efflantem faucibus ignīs
 (tam magis illa fremēns et trīstibus effera flammīs,
 quam magis effūsō crūdēscunt sanguine pūgnae);
 at lēvem clipeum sublātis cornibus Iō
 aurō insignībat iam saetīs obsita, iam bōs,
 argūmentum ingēns, et cūstōs virginis Argus
 caelātāque amnem fundēns pater Inachus urnā.
 Insequitur nimbus peditum, clipeātaque tōtis
 agmina dēnsentur campīs, Argīvaque pūbēs
 Auruncaeque manūs, Rutulī veterēsque Sicānī
 et Sacrānae aciēs et pīctī scūta Labīcī,
 quī saltūs, Tiberīne, tuōs sacrumque Numīcī
 litus arant Rutulōsque exercent vōmere collīs
 Circaeumque iugum, quīs Iuppiter Anxurus arvīs
 praesidet et viridī gaudēns Ferōnia lūcō,
 quā Saturae iacet ātra palūs gelidusque per imās
 quaerit iter vallīs atque in mare conditur Ūfēns.

785

790

795

800

Hōs super advēnit Volscā de gente Camilla
 agmen agēns equitum et flōrentis aere catervās,

805 bellātrīx, nōn illa colō calathīsve Minervae
 fēmineās adsuēta manūs, sed proelia virgō
 dūra pati cursūque pedum praevertere ventōs;
 illa vel intāctae segetis per summa volāret
 grāmina nec tenerās cursū laeisset aristās
 810 vel mare per medium fluctū suspēnsa tumentī
 ferret iter celeris nec tingeret aequore plantās.
 Illam omnis tēctis agrisque effūsa iuventūs
 turbaque mirātur mātrum et prōspectat euntem
 attonitis inhiāns animīs, ut rēgius ostrō
 815 vēlet honōs lēvis umerōs, ut fibula crinem
 aurō internectat, Lyciam ut gerat ipsa pharetram
 et pāstōrālem praefixā cuspide myrtum.

 LIBER VIII

Nox ruit et fuscis tellūrem amplectitur ālis.
 870 At Venus haud animō nēquiquam exterrita māter
 Laurentumque minis et dūrō mōta tumultū
 Vulcānum adloquitur thalamōque haec coniugis aureō
 incipit et dictis dīvinum adspirat amōrem:
 ‘Dum bellō Argolici vāstābant Pergama rēgēs
 875 dēbita cāsūrāsque inimicis ignibus arcēs,
 nōn ūllum auxilium miseris, nōn arma rogāvi
 artis opisque tuae nec tē, cārissime coniūnx,
 incassumve tuōs volui exercēre labōrēs,
 quamvis et Priamī dēbērem plūrima nātis
 880 et dūrum Aenēae flēvissem saepe labōrem.
 Nunc Iovis imperiis Rutulōrum cōstitit ōris:
 ergō eadem supplex veniō et sānctum mihi nūmen
 arma rogō genetrīx nātō. Tē filia Nērei,
 tē potuit lacrimis Tīthōnia flectere coniūnx.

Aspice, quī coeant populī, quae moenia clausīs
ferrum acuant portīs in mē excidiumque meōrum.’ 385

Tum pater aeternō fātur dēvinctus amōre:
‘Quid causās petīs ex altō? fidūcia cessit 395
quō tibi, dīva, mei? similis sī cūra fuisset,
tum quoque fās nōbīs Teucrōs armāre fuisset;
nec pater omnipotēns Trōiam nec Fāta vetābant
stāre decemque aliōs Priamum superesse per annōs.
Et nunc, sī bellāre parās atque haec tibi mēns est, 400
quidquid in arte meā possum prōmittere cūrae,
quod fieri ferrō liquidōve potest ēlectrō,
quantum ignēs animaeque valent, absiste precandō
vīribus indubitāre tuīs.’

Insula Sīcanium iūxtā latus Aeoliamque
ērigitur Liparēn fūmantibus ardua saxīs,
quam subter specus et Cyclōpum exēsa camīnis
antra Aetnaea tonant validīque incūdibus ictūs 420
audītī referunt gemitūs striduntque cavernīs
strictūrae Chalybum et fornācibus ignis anhelat,
Vulcānī domus et Vulcānia nōmine tellūs.
Hōc tunc ignipotēns caelō dēscendit ab altō.
Ferrum exercēbant vāstō Cyclōpes in antrō,
Brontēsque Steropēsque et nūdus membra Pyracmōn. 425
His infōrmātum manibus iam parte politā
fulmen erat, tōtō genitor quae plūrima caelō
dēicit in terrās; pars imperfecta manēbat.
Trīs imbris tortī radiōs, trīs nūbis aquōsae
addiderant, rutilī trīs ignis et ālitis Austrī; 430
fulgōrēs nunc terrificōs sonitumque metumque
miscēbant operī flammisque sequācibus irās.
Parte aliā Martī currumque rotāsque volucris
īnstābant, quibus ille virōs, quibus excitat urbēs,
aegidaque horrifera, turbātae Palladis arma, 435

certatim squāmīs serpentum aurōque polibant
cōnexōsque anguīs ipsamque in pectore divae
Gorgona dēsectō vertentem lūmina collō.

‘Tollite cūneta,’ inquit, ‘coeptōsque auferte labōrēs,

- 440 Aetnaei Cyclōpes, et hūc advertite mētem:
arma ācrī faciēda virō. Nunc viribus ūsus,
nunc manibus rapidīs, omnī nunc artē magistrā.
Praecipitāte morās.’ Nec plūra effātus; at illi
ōcius incubuēre omnēs pariterque labōrem
445 sortitī. Fluit aes rīvīs aurique metallum,
vulnificusque chalybs vāstā fornāce liquēscit.
Ingentem clipeum infōrmant, ūnum omnia contrā
tēla Latīnōrum, septēnōsque orbibus orbīs
impediunt. Alii ventōsis follibus aurās
450 accipiunt redduntque, aliī stridentia tinguunt
aera lacū; gemit inpositīs incūdibus antrum.
Illi inter sēsē multā vī bracchia tollunt
in numerum versantque tenācī forcipe massam.

At Venus aetheriōs inter dea candida nimbōs
dōna ferēs aderat nātumque, in valle reductā

- 610 ut procul et gelidō sēcrētum flūmine vīdit,
tālibus adfāta est dictīs sēque obtulit ultrō:
‘Ēn perfecta meī prōmissā coniugis arte
mūnera, nē mox aut Laurentīs, nāte, superbōs
aut ācrem dubitēs in proelia poscere Turnum.’
615 Dixit et amplexūs nātī Cytherēa petīvīt;
arma sub adversā posuit radiantia quercū.
Ille, deae dōnis et tantō laetus honōre,
explērī nequit atque oculōs per singula volvit
mīrāturque interque manūs et bracchia versat
620 terribilem cristīs galeam flammāsque vomentem
fātiferumque ēnsem, lōricam ex aere rigentem,
sanguineam, ingentem, quālis cum caerula nūbēs
sōlis inārdēscit radiīs longēque refulget,

tum lēvis ocreās ēlectrō aurōque recoctō
 hastamque et clipeī nōn ēnārrābile textum. 625
 Illic rēs Italās Rōmanōrumque triumphōs
 haud vātum ignārus ventūrique īncius aevi
 fēcerat ignipotēns, illic genus omne futūrae
 stirpis ab Ascaniō pugnātaque in ōrdine bella.
 Fēcerat et viridī fētam Māvortis in antrō 630
 prōcubuisse lupam; geminōs huic ūbera circum
 lūdere pendentis puerōs et lambere mātrem
 inpavidōs; illam teretī cervice reflexam
 mulcēre alternōs et corpora fingere linguā.
 Nec procul hinc Rōmam et raptās sine mōre Sabinās 635
 cōnsessū caveae magnīs circēnsibus āctis
 addiderat subitōque novum cōnsurgere bellum
 Rōmulidīs Tatiōque senī Curibusque sevērīs.
 Post idem inter sē positō, certāmine rēgēs
 armātī Iovis ante āram paterāsque tenentēs 640
 stābant et caesā iungēbant foedera porcā.
 Haud procul inde citae Mettum in diversa quadrigae
 distulerant (at tū dictīs, Albāne, manērēs!),
 raptābatque virī mendācis viscera Tullus
 per silvam, et sparsī rōrābant sanguine veprēs. 645
 Nec nōn Tarquinium ēiectum Porsenna iubēbat
 accipere ingentīque urbem obsidiōne premēbat;
 Aeneadae in ferrum prō libertāte ruēbant.
 Illum indignantī similem similemque minantī
 aspicerēs, pontem auderet quia vellere Cocles 650
 et fluvium vinclīs innāret Cloelia ruptis.
 In summō cūstōs Tarpēiae Mānlius arcis
 stābat prō templō et Capitōlia celsa tenēbat,
 Rōmuleōque recēns horrēbat rēgia culmō.
 Atque hic aurātis volitāns argenteus ānser 655
 porticibus Gallōs in limine adesse canēbat;
 Galli per dūmōs aderant arcemque tenēbant
 dēfēnsī tenebrīs et dōnō noctis opācae:

- aurea caesariēs ollis atque aurea vestis;
660 virgātis lūcent sagulis; tum lactea colla
aurō innectuntur; duo quisque Alpīna coruscant
gaesa manū scūtis prōtēctī corpora longis.
Hīc exsultantis Saliōs nūdōsque Lupercōs
lānigerōsque apicēs et lāpsa ancilia caelō
665 extuderat; castae dūcēbant sacra per urbem
pilentis matrēs in mollibus. Hinc procul addit
Tartareās etiam sēdēs, alta ostia Dītis,
et scelerum poenās et tē, Catilīna, mināci
pendentem scopulō Furiarūque ora trementem
670 sēcrētōsque piōs, hīs dantem iūra Catōnem.
Haec inter tumidī lātē maris ibat imāgō
aurea, sed fluctū spūmābant caerula cānō,
et circum argentō clārī delphīnes in orbem
aequora verrēbant caudīs aestumque secābant.
675 In mediō classis aerātās, Actia bella,
cernere erat, tōtumque instrūctō Marte vidērēs
fervere Leucātē aurōque effulgere fluctūs.
Hinc Augustus agēs Italōs in proelia Caesar
cum patribus populōque, Penātibus et māgnīs dīs,
680 stāns celsā in puppī, geminās cui tempora flammās
laeta vomunt patriumque aperitur vertice sīdus;
parte aliā ventis et dīs Agrippa secundis,
arduus, agmen agēs; cui, bellī insigne superbum,
tempora nāvālī fulgent rōstrāta corōnā.
685 Hinc ope barbaricā variisque Antōnius armis,
victor ab Aurōrae populis et litore rubrō,
Aegyptum virisque Orientis et ultima sēcum
Bactra vehit, sequiturque (nefās!) Aegyptia coniūnx.
Ūnā omnēs ruere, ac tōtum spūmāre reductis
690 convulsum rēmīs rōstrisque tridentibus aequor;
alta petunt; pelagō crēdās innāre revulsās
Cycladas aut montis concurrere montibus altōs,
tantā mōle virī turrītis puppibus instant;

stuppea flamma manū tēlisque volātile ferrum
 spargitur; arva novā Neptūnia caede rubescunt 695
 Rēgīna in mediis patriō vocat agmina sistrō
 necdum etiam geminōs ā tergō respicit anguis,
 omnigenumque deum mōnstra et lātrātor Anūbis
 contrā Neptūnum et Venerem contrāque Minervam
 tēla tenent. Saevit mediō in certāmine Māvors 700
 caelātus ferrō tristēsque ex aethere Dīrae,
 et scissā gaudēns vādīt Discordia pallā,
 quam cum sanguineō sequitur Bellōna flagellō.
 Actius haec cernēns arcum intendēbat Apollō
 dēsūper: omnis eō terrōre Aegyptus et Indī, 705
 omnis Arabs, omnēs vertēbant terga Sabaeī;
 ipsa vidēbātur ventis rēgīna vocātis
 vēla dare et laxōs iam iamque inmittere fūnis.
 Illam inter caedēs pallentem morte futūrā
 fēcerat Ignipotēns undīs et Iāpyge ferrī, 710
 contrā autem māgnō maerentem corpore Nilum
 pandentemque sinūs et tōtā veste vocantem
 caeruleum in gremium latebrōsaque flūmina victōs.
 At Caesar triplici invectus Rōmāna triumphō
 moenia dis Italīs vōtum inmortāle sacrābat, 715
 māxima ter centum tōtam dēlūbra per urbem.
 Laetitiā lūdīsque viae plausūque fremēbant;
 omnibus in templis mātrem chorus, omnibus ārae,
 ante ārās terram caesi strāvēre iuvenci.
 Ipse sedēns niveō candentis limine Phoebī 720
 dōna recognōscit populōrum aptatque superbīs
 postibus; incēdunt victae longō ōrdine gentēs,
 quam variae linguīs, habitū tam vestis et armīs.
 Hic Nomadum genus et discinctōs Mulciber Āfrōs,
 hic Lelegas Cārasque sagittiferōsque Gelōnōs 725
 finxerat; Euphrātēs ibat iam mollior undīs
 extrēmique hominum Morinī Rhēnusque bicornis
 indomitique Dahae et pontem indignātus Araxēs.

730 Tālia per clipeum Vulcānī, dōna parentis,
mirātur rērumque ignārus imāgine gaudet
attollēns umerō fāmamque et fāta nepōtum.

LIBER IX

25 Iamque omnis campis exercitus ibat apertis
dīves ecum, dīves pictāi vestis et auri
(Messāpus primās aciēs, postrēma coercent
28 Tyrrhidae iuvenēs, mediō dux agmine Turnus),
30 ceu septem surgēns sēdātis amnibus altus
per tacitum Gangēs aut pingui flūmine Nilus,
cum refluit campis et iam sē condidit alveō.
Hic subitam nigrō glomerārī pulvere nūbem
prōspiciunt Teucrī ac tenebrās insurgere campis.
35 Prīmus ab adversā conclāmat mōle Caius:
'Quis globus, ō civēs, cāligine volvitur ātrā?
Ferte citi ferrum, date tēla, ascendite mūrōs;
hostis adest! ēia!' Ingenti clāmōre per omnīs
condunt sē Teucrī portās et moenia complent,
40 namque ita discēdēns praecepērat optimus armīs
Aenēās, sī qua intereā fortūna fuisset,
neu struere audērent aciem neu crēdere campō;
castra modo et tūtōs servārent aggere mūrōs.
Ergō, etsi cōferre manum pudor iraque mōnstrat,
45 obiciunt portās tamen et praecepta facessunt
armātique cavis expectant turribus hostem.
Turnus, ut ante volāns tardum praecesserat agmen,
vīginti lēctīs equitum comitātus et urbi
inprōvisus adest; maculis quem Thrācius albis
50 portat ecus cristāque tegit galea aurea rubrā.
'Equis erit, mēcum, iuvenēs, quī primus in hostem?

En' ait et iaculum attorquēns ēmittit in aurās,
 principium pūgnae, et campō sēsē arduus infert.
 Clāmōrem excipiunt sociī fremitūque secuntur
 horrisonō; Teucrum mīrantur inertia corda, 55
 nōn aequō dare sē campō, nōn obvia ferre
 arma virōs, sed castra fovēre. Hūc turbidus atque hūc
 lūstrat equō mūrōs aditumque per avia quaerit.
 Ac velutī plēnō lupus insidiātus ovīlī
 cum fremit ad caulās ventōs perpessus et imbris 60
 nocte super mediā (tūtī sub mātibus agnī
 bālātum exercent; ille asper et improbus irā
 saevit in absentīs; collēcta fatigat edendi
 ex longō rabiēs et siccae sanguine faucēs),
 haud aliter Rutulō mūrōs et castra tuentī 65
 ignēscunt irae; dūrīs dolor ossibus ārdet,
 quā temptet ratiōne aditūs, et quae via clausōs
 excutiat Teucrōs vallō atque effundat in aecum?
 Classem, quae laterī castrōrum adiuncta latēbat,
 aggeribus saeptam circum et fluvialibus undīs 70
 invādit sociōsque incendia poscit ovantīs
 atque manum pīnū flagrantī fervidus implet.
 Tum vērō incumbunt (urget praesentia Turnī),
 atque omnis facibus pūbēs accingitur ātrīs;
 diripuēre focōs; piceum fert fūmida lūmen 75
 taeda et commixtam Vulcānus ad astra favillam.
 Quis deus, ō Mūsae, tam saeva incendia Teucrīs
 āvertit? tantōs ratibus quis dēpulit ignīs?
 Dicite. Prisca fidēs factō, sed fāma perennis.
 Tempore quō primum Phrygiā fōrmābat in Idā 80
 Aenēās classem et pelagī petere alta parābat,
 ipsa deum fertur genetrix Berecynthia māgnum
 vōcibus hīs adfāta Iovem: 'Dā, nāte, petentī,
 quod tua cāra parēns domitō tē poscit Olympō.
 Pineae silva mihi, multōs dilēcta per annōs, 85
 lūcus in arce fuit summā, quō sacra ferēbant,

- nigrantī piceā trabibusque obscūrus acernīs
hās ego Dardaniō iuvenī, cum classis egēret,
laeta dedī; nunc sollicitam timor anxius angit.
- 90 Solve metūs atque hōc precibus sine posse parentem:
neu cursū quassātae ūllō neu turbine ventī
vincantur; prōsit nostrīs in montibus ortās.
Filius huic contrā torquet quī sīdera mundi:
‘Ō genetrīx, quō fāta vocās aut quid petis istīs?
- 95 Mortāline manū factae inmortāle carinae
fās habeant, certusque incerta pericula lūstret
Aenēās? cui tanta deō permissa potestās?
Immō, ubi dēfūctae finem portūsque tenēbunt
Ansoniōs ōlim, quaecumque ēvāserit undīs
- 100 Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,
mortālem ēripiam fōrmam māgnique iubēbō
aequoris esse deās, quālis Nērēia Dōtō
et Galatēa secant spūmantem pectore pontum.
Dixerat idque ratum Stygiī per flūmina frātis,
- 105 per pice torrentis ātrāque vorāgine rīpās,
adnuit et tōtum nūtū tremefēcit Olympum.
- Ergō aderat prōmissa diēs, et tempora Parcae
dēbita complērant, cum Turnī iniūria mātrem
admonuit ratibus sacrīs dēpellere taedās.
- 110 Hīc prīmum nova lūx oculīs offulsit, et ingēns
vīsus ab Aurōrā caelum trānscurrere nimbus
Idaeīque chorī; tum vōx horrenda per aurās
excidit et Trōum Rutulōrumque agmina complet.
‘Nē trepidāte meās, Teucrī, dēfendere nāvīs
- 115 neve armāte manūs; maria ante exūrere Turnō
quam sacrās dabitur pinūs. Vōs ite solūtāe,
ite deae pelagī; genetrīx iubet.’ Et sua quaeque
continuō puppēs abrumpunt vincula rīpīs
delphīnumque modō dēmersīs aequora rōstrīs
- 120 ima petunt. Hinc virgineae (mirābile mōnstrum)
reddunt sē totidem faciēs pontōque feruntur.

Egressi superant fossas noctisque per umbram
 castra inimica petunt multis tamen ante futuri
 exitio. Passim somno vinoque per herbam
 corpora fusa vident, arreptos litore currus,
 inter lora rotasque viros, simul arma, iacere,
 vina simul. Prior Hyrtacides sic ore locutus:
 'Euryale, audendum dextra; nunc ipsa vocat res.
 Hanc iter est. Tu ne qua manus se attollere nobis
 a tergo possit, custodi et consule longae;
 haec ego vasta dabo et lato te limite ducam.'
 Sic memorat vocemque premit; simul ense superbum
 Rhamnitem adgreditur, qui forte tapetibus altis
 extructus toto proflabat pectore somnum,
 rex idem et regi Turno gratissimus angur;
 sed non augurio potuit depellere pestem.
 Tris iuxta famulos temere inter tela iacentis
 armigerumque Remi premit aurigamque sub ipsis
 nactus equis ferroque secat pendentia colla;
 tum caput ipsi aufert domino truncumque relinquit
 sanguine singultantem; atro tepefacta cruore
 terra torique madent. Nec non Lamyrumque Lamumque
 et iuvenem Serranum, illa qui plurima nocte
 luserat, insignis facie, multoque iacebat
 membra deo victus, felix, si protinus illum
 aequasset nocti ludum in lucemque tulisset:
 inpastus ceu plena leo per ovilia turbans
 (suadet enim vesana famens) manditque trahitque
 molle pecus mutumque metu, fremit ore cruento.
 Nec minor Euryali caedes; incensus et ipse
 perfurit ac multam in medio sine nomine plebem:
 Fadumque Herbsumque subit Rhoetumque Abarimque
 ignaros, Rhoetum vigilantem et cuncta videntem,
 sed magnum metuens se post cratera tegebat;
 pectore in adverso totum cui comminus ense
 condidit adsurgenti et multa morte recedit;

- purpuream vomit ille animam et cum sanguine mixta
 350 vina refert moriens; hic furtō fervidus instat.
 Iamque ad Messāpī sociōs tendēbat; ibi ignem
 dēficere extrēmum et religātōs rite vidēbat
 carpere grāmen equōs: breviter cum tālia Nīsus
 (sēnsit enim nimiā caede atque cupīdine ferrī)
 355 ‘Absistāmus’ ait; ‘nam lūx inimica propinquat.
 Poenārum exhaustum satis est, via facta per hostīs.’
 Multa virum solidō argentō perfecta relincunt
 armaque crātērāsque simul pulchrōsque tapētas
 Euryalus phalerās Rhamnētis et aurea bullis
 360 cingula, Tiburti Remulō dītissimus ōlim
 quae mittit dōna, hospitio cum iungeret absēns
 Caedicus (ille suō moriens dat habēre nepōti,
 post mortem bellō Rutulī pūgnāque potītī),
 haec rapit atque umeris nēquiquam fortibus aptat;
 365 tum galeam Messāpī habilem cristisque decōram
 induit. Excēdunt castrīs et tūta capessunt.
 Intereā praemissī equitēs ex urbe Latīnā,
 cētera dum legiō campīs instrūcta morātur,
 ibant et Turnō rēgī respōnsa ferēbant,
 370 ter centum, scūtātī omnēs, Volcente magistrō.
 Iamque propinquābant castrīs mūrōque subibant,
 cum procul hōs laevō flectentis limite cernunt
 et galea Euryalum sublūstrī noctis in umbrā
 prōdidit inmemorem radiisque adversa refulsit.
 375 Haud temerē est vīsum. Conclāmat ab agmine Volcēns:
 ‘Stāte, virī. Quae causa viae? quīve estis in armīs
 quōve tenētis iter?’ nihil illi tendere contrā,
 sed celerāre fugam in silvās et fidere noctī.
 Obiciunt equitēs sēsē ad divortia nōta
 380 hinc atque hinc omnemque abitum cūstōde corōnant.
 Silva fuit lātē dūmīs atque ilice nigrā
 horrida, quam dēnsī complēbant undique sentēs;
 rāra per occultōs lūcēbat sēmita callēs.

Euryalum tenebrae rāmōrum onerōsaque praeda
 impediunt fallitque timor regiōne viārum; 385
 Nisus abit, iamque inprūdēns evāserat hostis
 atque locōs, quī post Albae de nōmine dicti
 Albānī (tum rēx stabula alta Latīnus habēbat),
 ut stetit et frūstrā absentem respexit amicum.
 ‘Euryale infēlix, quā tē regiōne reliquī 390
 quāve sequar rūsus perplexum iter omne revolvēns
 fallācis silvae?’ simul et vestigia retrō
 observāta legit dūmisque silentibus errat.
 Audit equōs, audit strepitūs et signa sequentum.
 Nec longum in mediō tempus, cum clāmor ad auris 395
 pervenit ac videt Euryalum, quem iam manus omnis
 fraude loci et noctis subitō turbante tumultū
 oppressum rapit et cōnantem plūrima frūstrā.
 Quid faciat? quā vī iuvenem, quibus audeat armis
 ēripere? an sēsē mediōs moritūrus in hostis 400
 inferat et pulchram properet per vulnera mortem?
 Ōcius adductō torquēns hastile lacertō
 suspiciēns altam lūnam sic vōce precātur:
 ‘Tū, dea, tū praesēns nostrō succurre labōri
 astrōrum decus et nemorum Lātōnia cūstōs’ 405
 Sī qua tuīs umquam prō mē pater Hyrtacus ārīs
 dōna tulit, sī qua ipse meis vēnātibus auxili
 suspendive tholō aut sacra ad fastigia fixī,
 hunc sine me turbāre globum et rege tēla per aurās.
 Dixerat et tōtō cōnīxus corpore ferrum
 cōnicit; hasta volāns noctis diverberat umbrās
 et venit āversī in tergum Sulmōnis ibique
 frangitur ac fissō trānsit praecordia lignō;
 volvitur ille vomēns calidum dē pectore flūmen
 frigidus et longīs singultibus ilia pulsāt. 415
 Diversī circumspiciunt. Hōc ācrior idem
 ecce aliud summā tēlum librābat ab aure.
 Dum trepidant, it hasta Tagō per tempus utrumque

- stridēns trāiectōque haesit tepefacta cerebrō.
420 Saevit atrōx Volcēns nec tēli cōspicit ūsquam
auctōrem nec quō sē ārdēns inmittere possit.
'Tū tamen intereā calidō mihi sanguine poenās
persolvēs ambōrum,' inquit; simul ēnse reclūsō
ibat in Euryalum. Tum vērō exterritus, āmēns
425 conclāmat Nīsus nec sē cēlāre tenebrīs
amplius aut tantum potuit perferre dolōrem:
'Mē, mē, adsum, quī fēcī, in mē convertite ferrum,
ō Rutulī! mea fraus omnis; nihil iste nec ausus
nec potuit; caelum hōc et cōnschia sīdera testor;
430 tantum infēlicem nimium dilēxit amicum.'
Tālia dicta dabat; sed vīribus ēnsis adāctus
trānsabiit costās et candida pectora rumpit;
volvitur Euryalus lētō, pulchrōsque per artūs
it cruor, inque umerōs cervix conlāpsa recumbit,
435 purpureus velutī cum flōs succīsus arātrō
languēscit moriēns lassōve papāvera collō
dēmīsere caput, pluvīā cum forte gravantur.
At Nīsus ruit in mediōs solumque per omnīs
Volcentem petit, in sōlō Volcente morātur.
440 Quem circum glomerātī hostēs hinc comminus atque hinc
prōturbant; īstat non sētius ac rotat ēnsem
fulmineum, dōnec Rutulī clāmantis in ōre
condidit adversō et moriēns animam abstulit hostī.
Tum super exanimum sēsē prōiēcit amicum
445 cōnfossus placidāque ibi dēmum morte quīēvit.
Fōrtūnatī ambō! sī quid mea carmina possunt,
nūlla diēs umquam memori vōs eximet aevō,
dum domus Aenēae Capitōlī inmōbile saxum
accolet imperiumque pater Rōmānus habēbit.
- 590 Tum primum bellō celerem intendisse sagittam
dicitur ante ferās solitus terrēre fugācis
Ascanius fortemque manū fūdisse Numānum,

cui Remulō cognōmen erat, Turnique minōrem
 germānam nuper thalamō sociātus habēbat..
 Is primam ante aciem digna atque indigna relātū 595
 vōciferāns tumidusque novō praeccordia rēgnō
 ibat et ingentem sēsē clāmōre ferēbat:
 ‘Nōn pudet obsidiōne iterum vallōque tenērī,
 bis capti Phryges, et morti praetendere mūrōs?
 En quī nostra sibi bellō cōnūbia poscunt! 600
 Quis deus Ītaliā, quae vōs dēmentia adēgit?
 Nōn hīc Atridae nec fandī fictor Ulixēs.
 Dūrum ā stirpe genus, nātōs ad flūmina primum
 dēferimus saevōque gelū dūrāmus et undis.
 Vēnātū invigilant puerī silvāsque fatigant; 605
 flectere lūdus equōs et spīcula tendere cornū;
 at patiēns operum parvōque adsuēta iuventūs
 aut rāstrīs terram domat aut quatit oppida bellō;
 omne aevum ferrō teritur, versāque iuvenum
 terga fatigāmūs hastā, nec tarda senectūs 610
 dēbilitat virīs animī mūtātque vigōrem;
 cānitē galeā premimus, semperque recentīs
 comportāre iuvat praedās et vīvere raptō.
 Vōbīs pīcta crocō et fulgentī mūrīce vestis;
 dēsidiāe cordī; iuvat indulgēre chorēis, 615
 et tunicae manicās et habent redimīcula mitrae.
 Ō vērē Phrygiae (neque enim Phryges), ite per alta
 Dindyma, ubi adsuētis bīforem dat tībīa cantum!
 Tympana vōs buxusque vocat Berecyntia mātīs
 Īdaeae; sinite arma virīs et cēdite ferrō.’ 620
 Tālīa iactantem dictīs ac dīra canentem
 nōn tulit Ascanius nervōque obversus equinō
 contendit tēlum diversaue bracchia dūcēns
 cōnstitit, ante Iovem supplex per vōta precātus:
 ‘Iuppiter omnipotēns, audācibus adnue coeptīs. 625
 Ipse tibi ad tua templa feram sollemnia dōna
 et statuam ante ārās aurātā fronte iuvenum

candentem pariterque caput cum mātē ferentem,
iam cornū petat et pedibus quī spargat harēnam.'

- 630 Audiit et caeli genitor dē parte serēnā
intonuit laevum; sonat ūnā fātifer arcus;
effugit horrendum stridēns adducta sagitta
perque caput Remulī venit et cava tempora ferro
trāicit. 'Ī, verbis virtūtem inlūde superbīs!
- 635 Bis capti Phryges haec Rutulīs respōsa remittunt.'
Hōc tantum Ascanius. Teucrī clāmōre secuntur
laetitiāque fremunt animōsque ad sīdera tollunt.
Aetheriā tum forte plagā crīnitus Apollō
dēsuper Ansoniās aciēs urbemque vidēbat
- 640 nūbe sedēns atque hīs victōrem adfātur Iūlum:
'Macte novā virtūte, puer; sic ītur ad astra,
dis genite et genitūre deōs. Iūre omnia bella
gente sub Assaraci fātō ventūra resident,
nec tē Trōia capit.' Simul haec effātus ab altō
- 645 aethere sē mittit, spīrantis dīmovet aurās
Ascaniumque petit. Fōrmam tum vertitur ōris
antīcum in Būtēn (hic Dardaniō Anchisae
armiger ante fuit fidusque ad limina cūstōs;
tum comitem Ascaniō pater addidit). Ībat Apollō
- 650 omnia longaevō similis, vōcemque colōremque
et crīnis albōs et saeva sonōribus arma,
atque hīs ārdentem dictīs adfātur Iūlum:
'Sit satis, Aenīdē, tēlis in pūne Numānum
oppetiisse tuis. Prīmam hanc tibi māgnus Apollō
- 655 concēdit laudem et paribus nōn invidet armīs;
cētera parce, puer, bellō.' Sic ōrsus Apollō
mortālis mediō aspectūs sermōne reliquit
et procul in tenuem ex oculis ēvānuīt auram.
Agnōvēre deum procerēs dīvīnaque tēla
- 660 Dardanidae pharetramque fugā sēnsēre sonantem.
Ergō avidum pūgnae dictīs ac nūmine Phoebi
Ascanium prohibent; ipsī in certāmina rūsus

succēdunt animāsque in aperta pericula mittunt.
 It clāmor tōtis per prōpūgnācula mūrīs;
 intendunt ācrīs arcūs ammentaque torquent. 665
 Sternitur omne solum tēlis; tum scūta cavaeque
 dant sonitum flictū galeae; pūgna aspera surgit,
 quantus ab occāsū veniēns pluviālibus Haedis
 verberat imber humum, quam multā grandine nimbi
 in vada praecipitant, cum Iuppiter horridus Austrīs 670
 torquet aquōsam hiemem et caelō cava nūbila rumpit.

Pandarus et Bitiās, Īdaeō Alcānore crēti,
 quōs Iovis ēdūxit lūcō silvestris Iaera
 abietibus iuvenēs patriīs et montibus aequōs,
 portam, quae ducis imperiō commissa, reclūdunt 675
 frētī armīs ultrōque invitāt moenibus hostem;
 ipsi intus dextrā ac laevā prō turribus adstant
 armātī ferrō et cristīs capita alta coruscī,
 quālēs aëriae liquentia flūmina circum,
 sive Padī ripīs Athesim seu propter amoenum, 680
 cōnsurgunt geminae quercūs intōnsaeque caelō
 attollunt capita et sublimī vertice nūtant.
 Inrumpunt, aditūs Rutulī ut vidēre patentīs,
 continuō Quercēns et pulcher Aquiculus armīs
 et praeceps animī Marus et Māvortius Haemōn 685
 agminibus tōtis: aut versī terga dedēre
 aut ipsō portae posuēre in limine vitam.
 Tum magis incrēscunt animīs discordibus irae
 et iam collēctī Trōes glomerantur eōdem
 et cōferre manum et prōcurrere longius audent. 690

Ductōrī Turnō diversā in parte furentī
 turbantique virōs perfertur nūntius hostem
 fervere caede novā et portās praebēre patentīs.
 Dēserit inceptum atque immānī concitus irā
 Dardaniā ruit ad portam frātrēsque superbōs, 695
 et primum Antiphatē (is enim sē primus agēbat),
 Thēbānā dē mātrem nothum Sarpēdonis altī,

- coniectō sternit iaculō; volat Ītala cornus
 āera per tenerum stomachōque infixa sub altum
 700 pectus abit; reddit specus ātrī vulneris undam
 spūmantem, et fixō ferrum in pulmōne tepēscit. [num,
 Tum Meropem atque Erymanta manū, tum sternit Aphid-
 tum Bitiān ārdentem oculīs animīsque frementem,
 nōn iaculō (neque enim iaculō vītā ille dedisset),
 705 sed māgnū stridēns contorta phalārica vēnit
 fulminis ācta modō, quam nec duo taurea terga
 nec duplici squāmā lōrica fidēlis et aurō
 sustinuit; conlāpsa ruunt immānia membra;
 dat tellūs gemitum, et clipeum super intonat ingēns.
 710 Tālis in Enboicō Bāiārum lītore quondam
 saxeā pīla cadit, māgnīs quam mōlibus ante
 cōnstrūctā pontō iaciunt, sic illa ruīnā
 prōna trahit penitusque vadīs inlīsa recumbit;
 miscent sē maria, et nigrāe attolluntur harēnae;
 715 tum sonitū Prochyta alta tremit dūrumque cubīle
 Īnarimē Iovis imperiīs inposta Typhoeō.

- Hīc Mars armipotēns animum virīsque Latīnīs
 addidit et stimulōs ācrīs sub pectore vertit
 inmīsītque Fugam Teucrīs ātrumque Timōrem.
 720 Undique conveniunt, quoniam data cōpia vūgnāe
 bellātorque animō deus incidit.
 Pandarus, ut fūsō germānum corpore cernit
 et quō sit fortūna locō, quī cāsus agat rēs,
 portā vī māgnā conversō cardine torquet
 725 obnixus lātīs umerīs, multōsque suōrum
 moenibus exclūsōs dūrō in certāmine linquit;
 ast aliōs sēcūm inclūdit recipitque ruentīs,
 dēmēns, quī Rutulum in mediō nōn agmine rēgem
 vīderit inrumpentem ultrōque inclūserit urbī,
 730 immānem velutī pecora inter inertia tigrim.
 Continuō nova lūx oculīs effulsit, et arma
 horrendum sonuēre; tremunt in vertice cristāe

sanguineae, clipeoque micantia fulmina mittit.
 Agnoscunt faciem invīsam atque immānia membra
 turbātī subitō Aeneadae. Tum Pandarus ingēns 735
 ēmicat et mortis frāternae fervidus irā
 effātur: 'Nōn haec dōtālis rēgia Amātae,
 nec mūrīs cohibet patriis media Ardea Turnum;
 castra inimica vidēs; nūlla hinc exīre potestās'.
 Ollī subridēns sēdātō pectore Turnus: 740
 'Incipe, sī qua animō virtūs, et cōnsere dextram;
 hīc etiam inventum Priamō nārrābis Achillem.'
 Dixerat. Ille rudem nōdīs et cortice crūdō
 intorquet summīs adnīxus vīribus hastam.
 excēpēre aurae; vulnus Sātūrnīa Iūnō 745
 dētorsit veniēns, portaeque infigitur hasta.
 'At nōn hōc tēlum, mea quod vī dextera versat,
 effugiēs; neque enim is tēlī nec vulneris auctor.'
 Sic ait et sublātum altē cōnsurgit in ēnsem
 et mediam ferrō gemina inter tempora frontem 750
 dividit inpūbisque immānī vulnere mālās.
 Fit sonus; ingentī concussa est pondere tellūs;
 conlāpsōs artūs atque arma cruenta cerebrō
 stērnit humī moriēns, atque illī partibus aequīs
 hūc caput atque illūc umerō ex utrōque pependit. 755
 Diffugiunt versī trepidā formīdine Trōes,
 et, sī continuō victōrem ea cūra subisset,
 rumpere claustra manū sociōsque inmittere portīs,
 'ultimus ille diēs bellō gentique fuisset;
 sed furor ārdentem caedisque īnsāna cupidō 760
 ēgit in adversōs.
 Principiō Phalerim et succīsō poplite Gygēn
 excipit; hinc raptās fugientibus ingerit hastās
 in tergum (Iūnō vīrīs animumque ministrat);
 addit Halym comitem et cōnfixā Phēgea parmā, 765
 ignārōs deinde in mūrīs Martemque cientīs
 Alcandrumque Haliumque Noēmonaque Prytaniumque;

Lyncea tendentem contrā sociōsque vocantem
 vibrantī gladiō cōnīxus ab aggere dexter
 770 occupat (huic ūnō dēiectum comminus ietū
 cum galeā longē iacuit caput); inde ferārum
 vāstātōrem Amycum, quō nōn fēlicior alter
 unguere tēla manū ferrumque armāre venēnō,
 et Clytium Aeolidēn et amicum Crēthea Mūsīs,
 775 Crēthea, Mūsārum comitem, cui carmina semp̄r
 et citharāe cordī numerōsque intendere nervīs;
 semper equōs atque arma virum pūgnāsque canēbat.

Tandem ductōrēs auditā caede suōrum
 conveniunt Teucrī, Mnēstheus ācerque Serestus,
 780 pālantisque vident sociōs hostemque receptum,
 et Mnēstheus 'Quō deinde fugam, quō tenditis' inquit.
 'Quōs aliōs mūrōs, quāe iam ultrā moenia habētis?
 Ūnus homō et vestrīs, ō cīvēs, undique saeptus
 aggeribus tantās strāgēs inpūne per urbem
 785 ēdiderit? iuvenum primōs tot mīserit Orcō?
 Nōn infēlicis patriae veterumque deōrum
 et māgnī Aenēae, sēgnēs, miseretque pudetque?'
 Tālibus accēnsī firmanantur et agmine dēnsō
 cōnsistunt. Turnus paulātīm excēdere pūgnā
 790 et fluvium petere ac partem, quae cingitur undā;
 ācrius hōc Teucrī clāmōre incumbere māgnō
 et glomerāre manum, ceu saevum turba leōnem
 cum tēlis premit infēnsis; at territus ille
 asper, acerba tuēns retrō redit, et neque terga
 795 ira dare aut virtūs patitur, nec tendere contrā
 ille quidem hōc cupiēns potis est per tēla virōsque:
 haud aliter retrō dubius vestīgia Turnus
 inproperāta refert, et mēns exaestuāt irā.
 Quīn etiam bis tum mediōs invāserat hostis,
 800 bis cōnfūsa fugā per mūrōs agmina vertit,
 sed manus ē castrīs properē coit omnis in ūnum,
 nec contrā virīs audet Sātūrnīa Iūnō

sufficere, æeriam caelō nam Iuppiter Īrim
 dēmīsit germānae haud mollia iussa ferentem,
 nī Turnus cēdat Teucrōrum moenibus altis. 805
 Ergō nec clipeō iuvenis subsistere tantum
 nec dextrā valet; iniectis sic undique tēlis
 obruitur; strepit adsiduō cava tempora circum
 tinnitū galea, et saxīs solida aera fatiscunt,
 discussaeque iubae capitī, nec sufficit umbō 810
 ictibus; ingeminant hastis et Trōes et ipse
 fulmineus Mnēstheus. Tum tōtō corpore sūdor
 liquitur et piceum (nec respirāre potestās)
 flūmen agit; fessōs quatit aeger anhelitus artūs.
 Tum dēmum praeceps saltū sēse omnibus armīs 815
 in fluvium dedit; ille suō cum gurgite flāvō
 accēpit venientem ac mollibus extulit undīs
 et laetum sociīs ablūtā caede remisit.

LIBER X

Nec Turnum sēgnis retinet mora, sed rapit ācer
 tōtam aciem in Teucrōs et contrā in litore sistit.
 Signa canunt. Primus turmās invāsīt agrestis 310
 Aenēās, ōmen pūgnae, strāvitque Latīnōs
 occisō Thērōne, virum quī māximus ultrō
 Aenēān petit; huic gladiō perque aerea sūta,
 per tunicam squālentem aurō latus haurit apertum.
 Inde Lichān ferit exsectum iam mātrem perēemptā 315
 et tibi, Phoebe, sacrum, cāsūs ēvādere ferri
 quod licuit parvō. Nec longē Cissea dūrum
 immānemque Gyān sternentis agmina clāvā
 dēiēcīt lētō; nihil illōs Herculis arma
 nec validae iūvēre manūs genitorque Melampūs, 320

- Alcīdae comes ūsque, gravis dum terra labōrēs
 praebuit. Ecce Pharō, vōcēs dum iactat inertīs,
 intorquēns iaculum clāmanti sistit in ōre.
 Tū quoque, flāventem primā lānūgine mālās
 325 dum sequeris Clytium infēlix, nova gaudia, Cŷdōn,
 Dardaniā strātus dextrā, sēcūrus amōrum,
 quī iuvenum tibi semper erant, miserande iacērēs,
 nī frātrum stipāta cohors foret obvia, Phorcī
 prōgeniēs, septem numerō, septēnaque tēla
 330 cōniciunt; partim galeā clipeōque resultant
 inrita, dēflexit partim stringentia corpus
 alma Venus. Fidum Aenēās adfātur Achātēn:
 ‘Suggere tēla mihi; nōn ūllum dextera frūstrā
 torserit in Rutulōs, steterunt quae in corpore Grāiū
 335 Īliacīs campīs.’ Tum māgnam corripit hastam
 et iacit; illa volāns clipei trānsverberat aera
 Maeonis et thōrāca simul cum pectore rumpit.
 Huic frāter subit Alcānor frātremque ruentem
 sustentat dextrā; trāiectō missa lacertō
 340 prōtinus hasta fugit servatque cruenta tenōrem,
 dexteraque ex umerō nervis moribunda pependit.
 Tum Numitor iaculō frātris dē corpore raptō
 Aenēān petiit, sed nōn et figere contrā
 est licitum, māgnique femur perstrinxit Achātae.
 345 Hic Curibus fidēns primaeuō corpore Clausus
 advenit et rigidā Dryopem ferit ēminus hastā
 sub mentum graviter pressā pariterque loquentis
 vōcem animamque rapit trāiectō gutture; at ille
 fronte ferit terram et crassum vomit ōre cruōrem.
 350 Trīs quoque Thrēiciōs Boreae dē gente suprēmā
 et trīs, quōs Īdās pater et patria Ismara mittit,
 per variōs sternit cāsūs. Accurrit Halaesus
 Auruncaque manūs; subit et Neptūnia prōlēs,
 insignis Messāpus equīs. Expellere tendunt
 355 nunc hī, nunc illi; certātūr līmine in ipsō

Ausoniae. Māgnō discordēs aethere venti
 proelia ceu tollunt animīs et viribus aequīs—
 nōn ipsī inter sē, nōn nūbila, nōn mare cēdit;
 anceps pūgna diū; stant obnixa omnia contrā—
 haud aliter Trōiānae aciēs aciēsque Latīnae 360
 concurrunt; haeret pede pēs dēnsusque virō vir.

At parte ex aliā, quā saxa rotantia lātē
 impulerat torrēns arbustaque diruta ripīs,
 Arcadas insuetōs aciēs inferre pedestris
 ut vidit Pallās Latiō dare terga sequācī 365
 (aspera equōs nātūra loci dimittere quandō
 suāserat), ūnum quod rēbus restābat egēnīs,
 nunc prece, nunc dictīs virtūtem accendit amārīs:
 ‘Quō fugitis, socii? per vōs et fortia facta,
 per ducis Euandri nōmen dēvictaque bella 370
 spemque meam, patriae quae nunc subit aemula laudī,
 fidite nē pedibus; ferrō rumpenda per hostis
 est via. Quā globus ille virum dēnsissimus urget,
 hāc vōs et Pallanta ducem patria alta reposcit.
 Nūmina nūlla premunt; mortālī urgēmur ab hoste 375
 mortālēs; totidem nobīs animaeque manūsque.
 Ecce maris māgnā claudit nōs ōbice pontus;
 dēest iam terra fugae; pelagus Trōiamne petēmus?’
 Haec ait et medius dēnsōs prōrumpit in hostis.
 Obvius huic primum fātis adductus iniquīs 380
 fit Lagus; hunc, māgnō vellit dum pondere saxum,
 intortō figit tēlō, discrimina costis
 per medium quā spīna dabāt, hastamque receptat
 ossibus haerentem. Quem nōn super occupat Hisbō,
 ille quidem hōc spērāns, nam Pallās ante ruentem, 385
 dum furit, incautum crūdēlī morte sodālis
 excipit atque ēnsem tumidō in pulmōne recondit.
 Hinc Sthenium petit et Rhoeti de gente vetustā
 Anchemolum thalamōs ausum incestāre novercae.
 Vōs etiam, geminī, Rutulīs cecidistis in arvis, 390

- Daucia, Lārīdē Thymberque, simillima prōlēs,
 indiscrēta suis grātusque parentibus error;
 at nunc dūra dedit vōbīs discrimina Pallās,
 nam tibi, Thymbre, capūt Euandrius abstulit ēnsis,
 395 tē dēcīsa suum, Lārīdē, dextera quaerit,
 sēmianimēsque micant digitī ferrumque retrāctant.
 Arcadas accēnsōs monitū et praeclāra tuentīs
 facta virī mixtus dolor et pudor armat in hostīs.
 Tum Pallās biiugīs fugientem Rhoetea praeter
 400 trāicit. Hōc spatium tantumque morae fuit Īlō,
 Īlō namque procul validam dirēxerat hastam,
 quam medius Rhoeteus intercipit, optime Teuthrā,
 tē fugiēns frātremque Tyrēn, currūque volūtus
 caedit sēmianimis Rutulōrum calcibus arva.
 405 Ac velut optātō ventīs aestāte coōrtīs
 dispersa inmittit silvīs incendia pāstor—
 correptīs subitō mediīs extenditur ūna
 horrida per lātōs aciēs Vulcānia campōs;
 ille sedēns victor flammās dēspectat ovantis—
 410 nōn aliter socium virtūs coit omnis in ūnum
 tēque iuvat, Pallā. Sed bellīs ācer Halaesus
 tendit in adversōs sēque in sua colligit arma.
 Hic mactat Lādōna Pherētaque Dēmodocumque,
 Strýmoniō dextram fulgentī dēripit ēnse
 415 ēlātā in iugulum, saxō ferit ōra Thoantis
 ossaque dispersit cerebrō permixta cruentō.
 Fāta cavēns silvīs genitor cēlārat Halaesum;
 ut senior lētō cūnentia lūmina solvit,
 iniecēre manum Parcae tēlisque sacrārunt
 420 Euandri. Quem sic Pallās petit ante precātus:
 ‘Dā nunc, Thybri pater, ferrō, quod missile librō,
 fortūnam atque viam dūri per pectus Halaesī.
 Haec arma exuviāsque viri tua quercus habēbit.’
 Audiit illa deus; dum tēxit Imāona Halaesus,
 425 Arcadiō infēlix tēlō dat pectus inermum.

At nōn caede virī tantā perterrita Lausus,
 pars ingēns bellī, sinit agmina; primus Abantem
 oppositum interimit, pūgnae nōdumque moramque.
 Sternitur Arcadiae prōlēs, sternuntur Etruscī
 et vōs, ō Grāis inperdita corpora, Teucrī.

430

Agmina concurrunt ducibusque et viribus aequīs;
 extrēmī addēnsent aciēs, nec turba movērī
 tēla manūsque sinīt. Hinc Pallās instat et urget,
 hinc contrā Lausus, nec multum discrepat aetās,
 ēgregiī fōrmā, sed quīs fortūna negārat
 in patriam reditūs. Ipsōs concurrere passus
 haud tamen inter sē māgnī rēgnātor Olympī;
 mox illōs sua fāta manent māiōre sub hoste.

435

Intereā soror alma monet succēdere Lausō
 Turnum, quī volucrī currū medium secat agmen.
 Ut vidit sociōs, 'Tempus dēsistere pūgnae;
 sōlus ego in Pallanta feror, sōlī mihi Pallās
 dēbētur; cuperem ipse parēns spectātor adesset.'
 Haec ait, et socii cessērunt aequore iussō.

440

At Rutulum abscessū iuvenis tum iussa superba
 mirātus stupet in Turnō corpusque per ingēns
 lūmina volvit obitque trucī procul omnia visū
 tālibus et dictīs it contrā dicta tyrannī:

445

'Aut spoliis ego iam raptīs landābor opīmīs
 aut lētō insīgnī; sortī pater aecus utriūque est.
 Tolle minās.' Fātus medium prōcēdit in aequor.
 Frigidus Arcadibus coit in praecordia sanguis.

450

Dēsiluit Turnus biugīs, pedes apparat ire
 comminus; utque leō, speculā cum vidit ab altā
 stāre procul campīs meditantem in proelia taurum,
 advolat, haud alia est Turnī venientis imāgō.

455

Hunc ubi contiguum missae fore crēdidit hastae,
 ire prior Pallās, sī quā fors adiuvet ausum
 viribus inparibus, māgnūque ita ad aethera fātur:
 'Per patris hospitium et mēnsūs, quās advena adistī,

460

- tē precor, Alcīdē, coeptis ingentibus adsis.
 Cernat sēminecī sibi mē rapere arma cruenta
 victōremque ferant morientia lūmina Turnī.
 Audiit Alcīdēs iuvenem māgnūque sub imō
 465 corde premit gemitum lacrimāsque effundit inānis.
 Tum genitor nātum dictis adfātur amicīs:
 ✱ ‘Stat sua cuique diēs; breve et inreparābile tempus
 omnibus est vitāe; sed fāmam extendere factis,
 hōc virtūtis opus. | Trōiae sub moenibus altis|
 470 tot gnātī cecidēre deum; quīn occidit unā
 → Sarpēdōn, mea prōgeniēs. Etiam sua Turnum
 fāta vocant mētāsque datī pervēnit ad aevī.’
 Sic ait atque oculōs Rutulōrum rēicit arvis.
 At Pallās māgnīs ēmittit vīribus hastam
 475 vāgināque cavā fulgentem diripit ēnsem.
 Illa volāns, umerī surgunt quā tegmina summa,
 incidit atque, viam clipeī mōlīta per ōrās,
 tandem etiam māgnō strinxit dē corpore Turnī.
 Hic Turnus ferrō praefixum rōbur acūtō
 480 in Pallanta diū librāns iacit atque ita fātur:
 ‘Aspice, num mage sit nostrum penetrābile tēlum.’
 Dixerat, at clipeum, tot ferri terga, tot aeris,
 quem pellis totiēns obeat circumdata taurī,
 vibrantī cuspis medium trānsverberat ictū
 485 lōricaēque morās et pectus perforat ingēns.
 Ille rapit calidum frūstrā de vulnere tēlum;
 unā eādēque viā sanguis animusque secuntur.
 Corruit in vulnus (sonitum super arma dedēre)
 et terram hostilem moriēns petit ōre cruentō.
 490 Quem Turnus super adsistēns
 ‘Arcades, haec,’ inquit, ‘memorēs mea dicta referte
 Euandrō: quālem meruit, Pallanta remittō.
 Quisquis honōs tumulī, quidquid sōlāmen humandī est,
 largior; haud illi stābunt Aenēia parvō
 495 hospitia.’ Et laevō pressit pede, tālia fātus,

exanimem rapiēns immānia pondera baltei
 inpressumque nefās: ūnā sub nocte iugālī
 caesa māhus iuvenum foedē thalamīque cruentī,
 quae Clonus Eurytidēs multō caelāverat aurō;
 quō nunc Turnus ovat spoliō gaudetque potitus. 500
 Nescia mēns hominum fātī sortisque futūrae
 et servāre modum rēbus sublāta secundīs!

Turnō tempus erit, māgnō cum optāverit ēmptum
 intāctum Pallanta et cum spolia ista diemque
 ōderit. At socii multō gemitū lacrimisque 505
 inpositum scūtō referunt Pallanta frequentēs.
 Ō dolor atque decus māgnū reditūre parentī!
 Haec tē prima diēs bellō dedit, haec eadem aufert,
 cum tamen ingentis Rutulōrum linquis acervōs.

Nec iam fāma malī tantī, sed certior auctor 510
 advolat Aenēae tenuī discrimine lēti
 esse suōs; tempus versīs succurrere Teucris.
 Proxima quaeque metit gladiō lātumque per agmen
 ārdēns limitem agit ferrō, tē, Turne, superbum
 caede novā quaerēns. Pallās, Euander, in ipsīs 515
 omnia sunt oculīs, mēnsae, quās advena primās
 tunc adiit, dextraeque datae. Sulmōne creatōs
 quattuor hīc iuvenēs, totidem quōs ēducat Ūfēns,
 vivētis rapit, inferiās quōs immolet umbrīs
 captivōque rogī perfundat sanguine flammās. 520

Inde Magō procul infēnsam contenderat hastam;
 ille astū subit, at tremibunda supervolat hasta,
 et genua amplectēns effātur tālia supplex:
 'Per patriōs Mānis et spēs surgentis Iūli
 tē precor, hanc animam servēs gnātōque patrique. 525
 Est domus alta, iacent penitus dēfossa talenta
 caelātī argentī, sunt aurī pondera factī
 infectique mihī. Nōn hīc victōria Teucrum
 vertitur aut anima ūna dabit discrimina tanta.'
 Dixerat. Aenēās contrā cui tālia reddit: 530

- 'Argentī atque aurī memorās quae multa talentā,
 gnātis parce tuīs. Bellī commercia Turnus
 sustulit ista prior iam tum Pallante perēptō.
 Hōc patris Anchisae Mānēs, hōc sentit Iūlus.'
- 535 Sic fātus galeam laevā tenet atque reflexā
 cervice ōrantis capulō tenus applicat ēnsem.
 Nec procul Haemonidēs, Phoebī Triviaeque sacerdotēs,
 infula cui sacrā redimibat tempora vittā,
 tōtus conlūcēns veste atque insignibus armīs,
- 540 quem congressus agit campō lāpsūque superstāns
 immolat ingentique umbrā tegit; arma Serestus
 lēcta refert umerīs, tibi, rēx Grādive, tropaeum.
 Instaurant aciēs Vulcānī stirpe creātus
 Caeculus et veniēns Marsōrum montibus Umbrō;
- 545 Dardanidēs contrā furit. Anxuris ēnse sinistram
 et tōtum clipeī terrae dēiēcera orbem
 (dixerat ille aliquid māgnū vimque adfore verbō
 crēdiderat caelōque animum fortasse ferēbat
 cānitēque sibi et longōs prōmiserat annōs):
- 550 Tarquitus exsultāns contrā fulgentibus armīs,
 silvicolae Faunō Dryopē quem nymp̄ha creārat,
 obviū ardenti sēsē obtulit. Ille reductā
 lōricā clipeīque ingēns onus impedit hastā,
 tum caput ōrantis nēquiquam et multa parantis
- 555 dicere dēturbat terrae truncūque tepentem
 prōvolvēns super haec inimicō pectore fātur:
 'Istic nunc, metuende, iacē. Nōn tē optima māter
 condet humō patriōque onerābit membra sepulcrō:
 ālitibus linq̄ere ferīs, aut gurgite mersum
- 560 unda feret, piscēsque inpāstī vulnera lambent.'
 Prōtinus Antaeum et Lūcam, prīma agmina Turnī,
 persequitur fortemque Numam fulvūque Camertem,
 māgnanimō Volcente satum, dītissimū agrī
 quī fuit Ausonidum et tacitīs rēgnāvit Am̄clīs.
- 565 Aegaeōn quālis, centum cui bracchia dicunt

centēnāsque manūs, quīnquāgintā ōribus ignem
 pectoribusque ārsisse, Iovis cum fulmina contrā
 tot paribus streperet clipeīs, tot stringeret ēnsēs,
 sic tōtō Aenēās dēsaevit in aequore victor,
 ut semel intepuit mūrō. Quīn ecce Niphaē
 quadriingīs in equōs adversaque pectora tendit.
 Atque illī, longē gradientem et dīra frementem
 ut vidēre, metū versī retrōque ruentēs
 effunduntque ducem rapiuntque ad litora currūs.
 Intereā biingīs infert sē Lūcagus albīs
 in mediōs frāterque Liger; sed frāter habēnīs
 flectit equōs, strictum rotat ācer Lūcagus ēnsem.
 Haud tulit Aenēās tantō fervōre furentīs;
 inruit adversāque ingēns apparuit hastā.

570

575

Cui Liger:

580

‘Nōn Diomēdis equōs nec currum cernis Achillis
 aut Phrygiae campōs; nunc bellī finis et aevi
 his dabitur terrīs.’ Vēsānō tālia lātē
 dicta volant Ligerī. Sed nōn et Trōiūs hērōs
 dicta parat contrā, iaculum nam torquet in hostem.
 Lūcagus ut prōnus pendēns in verbera tēlō
 admonuit biingōs, prōiectō dum pede laevō
 aptat sē pūgnae, subit ōrās hasta per imās
 fulgentis clipeī, tum laevum perforat inguen;
 excussus currū moribundus volvitur arvīs.

585

590

Quem pius Aenēās dictīs adfātur amārīs:

‘Lūcage, nūlla tuōs currūs fuga sēgnis equōrum
 prōdidit aut vānae vertēre ex hostibus umbrae;
 ipse rotīs saliēns iuga dēseris.’ Haec ita fātus
 arripuit biingōs; frāter tendēbat inertīs
 infēlix palmās currū dēlāpsus eōdem:

595

‘Per tē, per quī tē tālem genuēre parentēs,
 vir Trōiāne, sine hanc animam et miserēre precantis.’
 Plūrībūs ōrantī Aenēās: ‘Haud tālia dūdum
 dicta dabās. Morere et frātre nē dēsere frāter’;

600

- tum, latebrās animae, pectus mūcrōne reclūdit.
 Tālia per campōs ēdēbat fūnera ductor
 Dardanius torrentis aquae vel turbinis ātri
 mōre furēns. Tandem ērumpunt et castra relinunt
 605 Ascanius puer et nēquiquam obsessa iuventūs.
 Iūnōnem intereā compellat Iuppiter ultrō:
 ‘Ō germāna mihi atque eadem grātissima coniūnx,
 ut rēbāre, Venus (nec tē sententia fallit)
 Trōiānās sustentat opēs, nōn vīvida bellō
 610 dextra viris animusque ferōx patiēnsque pericli.’
 Cui Iūnō summissa: ‘Quid, ō pulcherrime coniūnx,
 sollicitās aegram et tua trīstia iussa timentem?
 Si mihi, quae quondam fuerat quamque esse decēbat,
 615 vis in amōre foret, nōn hōc mihi namque negārēs,
 omnipotēns, quīn et pūgnae subdūcere Turnum
 et Daunō possem incolumem servāre parenti;
 nunc pereat Teucrīsque piō det sanguine poenās.
 Ille tamen nostrā dēdūcit origīne nōmen,
 Pilumnusque illi quārtus pater, et tua largā
 620 saepe manū multisque onerāvit limina dōnīs.’
 Cui rēx aetheriī breviter sic fātus Olympi:
 ‘Sī mora praesentis lēti tempusque cadūcō
 ōrātur iuvenī mēque hōc ita pōnere sentis,
 tolle fugā Turnum atque instantibus ēripe fātis;
 625 hāctenus indulsisse vacat. Sīn altior istis
 sub precibus venia ūlla latet tōtumque movērī
 mūtārīve putās bellum, spēs pāscis inānis.’
 Et Iūnō adlacrimāns: ‘Quid sī, quae vōce gravāris,
 mente darēs atque haec Turnō rata vīta manēret?
 630 nunc manet insontem gravis exitus, aut ego vērī
 vāna feror. Quod ut ō potius formīdine falsā
 lūdar, et in melius tua, quī potes, ōrsa reflectās!’
 Haec ubi dicta dedit, caelō sē prōtinus altō
 mīsīt agēns hiemem nimbō succīncta per aurās
 635 Iliacamque aciem et Laurentia castra petīvit.

Tum dea nūbe cavā tenuem sine vīribus umbram
 in faciem Aenēae (visū mirābile mōnstrum)
 Dardaniis ōrnat telis clipeumque iūbāsque
 divīnī adsimulat capitis; dat inānia verba,
 dat sine mente sonum gressūsque effingit euntis: 640
 morte obitā quālis fāma est volitāre figurās
 aut quae sōpītōs dēlūdunt somnia sēnsūs.
 At primās laeta ante aciēs exultat imāgō
 inrītatque virum tēlis et vōce lacessit.
 Instat cui Turnus stridentemque ēminus hastam 645
 cōnicit; illa datō vertit vestigia tergō.
 Tum vērō Aenēān āversum ut cēdere Turnus
 crēdidit atque animō spem turbidus hausit inānem,
 ‘Quō fugis, Aenēā? thalamōs nē dēsere pactōs;
 hāc dabitur dextrā tellūs quaesita per undās.’ 650
 Tālia vōciferāns sequitur strictumque coruscat
 mūcrōnem nec ferre videt sua gaudia ventōs.
 Forte ratis celsī coniuncta crepīdine saxī
 expositīs stābat scālīs et ponte parātō,
 quā rēx Clūsīnīs advectus Osīnius ōrīs: 655
 hūc sēsē trepida Aenēae fugientis imāgō
 cōnicit in latebrās; nec Turnus sēgnior instat
 exsuperatque morās et pontīs trānsilit altōs.
 Vix prōram attigerat: rumpit Sātūrnīa fūnem
 āvulsamque rapit revolūta per aequora nāvem. 660
 Illum autem Aenēās absentem in proelia poscit,
 obvia multa virum dēmittit corpora mortī.
 Tum levis haud ultrā latebrās iam quaerit imāgō,
 sed sublime volāns nūbī sē inmiscuit ātrae,
 cum Turnum mediō intereā fert aequore turbō. 665
 Respicit ignārus rērum ingrātusque salutis
 et duplicis cum vōce manūs ad sīdera tendit:
 ‘Omnipotēns genitor, tantōn mē crimine dīgnum
 dūxistī et tālis voluistī expendere poenās?
 Quō feror? unde abiī? quae mē fuga quemve redūcit? 670

Laurentisne iterum mūrōs aut castra vidēbō?
 Quid manus illa virum, quī mē meaque arma secūtī?
 quōsne (nefās) omnis infandā in morte reliquī
 et nunc pālantis vidēō gemitumque cadentum
 675 accipiō? quid agō? aut quae iam satis ima dehiscat
 terra mihi? Vōs ō potius miserēscite, ventī!
 In rupēs, in saxa (volēns vōs 'Turnus adōrō)
 ferte ratem saevisque vadis inmittite syrtis,
 quō neque mē Rutulī nec cōnschia fāma sequātur.'
 680 Haec memorāns animō nunc hūc, nunc fluctuat illūc,
 an sēsē mūcrōne ob tantum dēdecus āmēns
 induat et crūdum per costās exigit ēnsem,
 fluctibus an iaciat mediīs et litora nandō
 curva petat Teucrumque iterum sē reddat in arma.
 685 Ter cōnātus utramque viam, ter māxima Iūnō
 continuit iuvenemque animī miserāta repressit.
 Lābitur alta secāns fluctūque aestūque secundō
 et patris antiquam Daunī dēfertur ad urbem.

755 Iam gravis aequābat lūctūs et mūtua Māvors
 fūnera; caedēbant pariter pariterque ruēbant
 victōrēs victīque; neque hīs fuga nōta neque illis.
 Dī Iovis in tēctis iram miserantur inānem
 ambōrum et tantōs mortālibus esse labōrēs;
 760 hinc Venus, hinc contrā spectat Sātūrnia Iūnō:
 pallida Tisiphonē media inter mīlia saevit.
 At vērō ingentem quatiēns Mezentius hastam
 turbidus ingreditur campō. Quam māgnus Oriōn,
 cum pedes incēdit mediī per māxima Nērei
 765 stāgna viam scindēns, umerō superēminet undās
 aut summīs referēns annōsam montibus ornum
 ingrediturque solō et caput inter nūbila condit,
 tālis sē vāstīs infert Mezentius armīs.
 Huic contrā Aenēās speculātus in agmine longō
 770 obviū ire parat. Manet inperterritus ille

hostem māgnanimum opperiēns et mōle suā stat
 atque oculis spatium ēmēnsus, quantum satis hastae:
 'Dextra mihi deus et tōlum, quod missile librō,
 nunc adsint! voveō praedōnis corpore raptis
 indūtum spoliis ipsum tē, Lause, trophaeum 775
 Aenēae.' Dixit stridentemque ēminus hastam
 iēcit; at illa volāns clipeō est excussa proculque
 ēgregium Antōrēn latus inter et ilia figit,
 Herculis Antōrēn comitem, quī missus ab Argīs
 haeserat Euandrō atque Italā cōnsēderat urbe. 780
 Sternitur infēlix aliēnō vulnere caelumque
 aspicit et dulcīs moriēns reminiscitur Argōs.
 Tum pius Aenēās hastam iacit; illa per orbem
 aere cavum triplici, per linea terga tribusque
 trānsit intextum taurīs opus imaque sēdit 785
 inguine, sed vīris haud pertulit. Ōcius ēnsem
 Aenēās vīsō Tyrrhēnī sanguine laetus
 ēripit ā fēmine et trepidantī fervidus instat.
 Ingemuit cārī graviter genitōris amōre,
 ut vīdit, Lausus, lacrimaeque per ōra volūtāe. 790
 Hic mortis dūrae cāsum tuaque optima facta,
 sī qua fidem tantō est operī lātūra vetustās,
 nōn equidem nec tē, iuvenis memorande, silēbō.
 Ille pedem referēns et inūtilis inque ligātus
 cēdēbat clipeōque inimicum hostile trahēbat: 795
 prōripuit iuvenis sēsēque inmiscuit armīs
 iamque adsurgentis dextrā plāgamque ferentis
 Aenēae subiit mūcrōnem ipsumque morandō
 sustinuit; socii māgnō clāmōre secuntur,
 dum genitor nātī parmā prōtēctus abiret, 800
 tēlaque cōniciunt prōturbantque ēminus hostem
 missilibus. Furit Aenēās tēctusque tenet sē.
 Ac velut, effūsā sī quandō grandine nimbi
 praecipitant, omnis campīs diffūgit arātor
 omnis et agricola et tūtā latet arce viātor 805

- aut amnis ripis aut alti fornice saxi,
 dum pluit in terris, ut possint sole reducto
 exercere diem, sic obrutus undique telis
 Aenēas nūbem bellī, dum dētonet omnis,
 810 sustinet et Lausum increpitat Lausōque minatur:
 'Quō moritūre ruis māiōraque vīribus audēs?
 fallit tē incautum pietās tua.' Nec minus ille
 exsultat dēmēns, saevae iamque altius irae
 Dardaniō surgunt ductōrī, extrēmaque Lausō
 815 Parcae fila legunt, validum namque exigit ēnsem
 per medium Aenēās iuvenem tōtumque recondit.
 Trānsit et parmam mūcrō, levīa arma minācis,
 et tunicam, mollī māter quam nēverat aurō,
 implēvitque sinum sanguis; tum vīta per aurās
 820 concessit maesta ad Mānīs corpusque reliquit.
 At vērō ut vultum vīdit morientis et ōra,
 ōra modīs Anchisiadēs pallentia mīris,
 ingemuit miserāns graviter dextramque tetendit,
 et mentem patriae strinxit pietātis imāgō.
 825 'Quid tibi nunc, miserande puer, prō laudibus istīs,
 quid pius Aenēās tantā dabit indole dignum?
 Arma quibus laetātus, habē tua, tēque parentum
 Mānibus et cinerī, si qua est ea cūra, remittō.
 Hōc tamen infēlix miseram sōlābere mortem:
 830 Aenēae māgnī dextrā cadis.' Increpat ultrō
 cunctantis sociōs et terrā sublevat ipsum
 sanguine turpantem cōmptōs dē mōre capillōs.
 Intereā genitor Tiberīnī ad flūminis undam
 vulnera siccābat lymphīs corpusque levābat
 835 arboris adclinis truncō; procul aerea rāmīs
 dēpendet galea, et prātō gravia arma quiēscunt.
 Stant lēctī circum iuvenēs; ipse aeger anhelāns
 colla fovet fūsus prōpexam in pectore barbam;
 multa super Lausō rogitat multumque remittit,
 840 quī revocent maestīque ferant mandāta parentis.

At Lausum socii exanimem super arma ferēbant
 flentēs, ingentem atque ingenti vulnere victum.
 Agnovit longē gemitum praesāga malī mēns;
 cāntiem multō dēfōrmat pulvere et ambās
 ad caelum tendit palmās et corpore inhaeret. 845
 ‘Tantane mē tenuit vivendī, nāte, voluptās,
 ut prō mē hostilī paterer succēdere dextrae,
 quem genuī? tuane haec genitor per vulnera servor,
 morte tuā vivēns? heu, nunc miserō mihi dēnum
 exitium infēlix, nunc altē vulnus adāctum! 850
 Idem ego, nāte, tuum maculāvi crimine nōmen
 pulsus ob invidiam soliō scēptrisque paternis.
 Dēbueram patriae poenās odiisque meōrum:
 omnis per mortis animam sontem ipse dedissem!
 Nunc vivō neque adhūc hominēs lūcemque relinqūō. 855
 Sed linquam.’ Simul hōc dicēns attollit in aegrum
 sē femur et, quamquam vīs altō vulnere tardat,
 haud dēiectus eum dūci iubet. Hōc decus illī,
 hōc sōlāmen erat; bellis hōc victor abibat
 omnibus. Adloquitur maerentem et tālibus infit: 860
 ‘Rhaebe, diū, rēs sī qua diū mortālibus ūlla est,
 viximus; aut hodiē victor spolia illa cruenta
 et caput Aenēae referēs Lausi que dolōrum
 ultor eris mēcum aut, aperit sī nūlla viam vīs,
 occumbēs pariter, neque enim, fortissime, crēdō, 865
 iussa aliēna pati et dominōs dignābere Teucrōs.’
 Dixit et exceptus tergō cōnsuēta locāvit
 membra manūsque ambās iaculis onerāvit acūtis,
 aere caput fulgēs cristāque hirsūtus equinā:
 sic cursum in mediōs rapidus dedit; aestuat ingēns 870
 ūnō in corde pudor mixtōque insānia lūctū.
 Atque hīc Aenēan māgnā ter vōce vocāvit. 873
 Aenēas agnovit enim laetusque precātur:
 ‘Sic pater ille deum faciat, sic altus Apollō!
 incipiās cōnferre manum.’ 875

- Tantum effātus et infēstā subit obuius hastā.
Ille autem: 'Quid mē ēreptō, saevissime, nātō
terrēs? haec via sōla fuit, quā perdere possēs.
880 Nec mortem horrēmus nec dīvum parcimus ūllī.
Dēsīne, nam veniō moritūrus et haec tibi portō
dōna prius.' Dixit tēlumque intorsit in hostem;
inde aliud super atque aliud figitque volatque
ingentī gŷrō; sed sustinet aureus umbō.
885 Ter circum adstantēm laevōs equitāvit in orbis
tēla manū iaciēns, ter sēcum Trōius hērōs
immānem aerātō circumfert tegmine silvam.
Inde, ubi tot trāxisse morās, tot spīcula taedet
vellere et urgētur pūgnā congressus iniquā,
890 multa movēns animō iam tandem ērumpit et inter
bellātōris equī cava tempora cōnicit hastam.
Tollit sē arrēctum quadrupēs et calcibus aurās
verberat effūsumque equitem super ipse secūtus
implicat ēiectōque incumbit cernuus armō.
895 Clāmōre incendunt caelum Trōesque Latīnīque.
Advolat Aenēās vāgīnāque ēripit ēnsem
et super haec: 'Ubi nunc Mezentius ācer et illa
effera vīs animī?' Contrā Tyrrhēnus, ut aurās
suspiciēns hausit caelum mentemque recēpit:
900 'Hostis amāre, quid increpitās mortemque mināris?
nūllum in caede nefās; nec sic ad proelia vēnī,
nec tēcum meus haec pepigit mihi foedera Lausus.
Ūnum hōc per sī qua est victīs venia hostibus ōrō:
corpus humō patiāre tegī. Sciō acerba meōrum
905 circumstāre odia; hunc, ōrō, dēfende furōrem
et mē cōnsortem nātī concēde sepulcrō.'
Haec loquitur iugulōque haud īncius accipit ēnsem
undantīque animam diffundit in arma cruōre.

LIBER XI

'Sī nūllam nostrīs ultrā spem pōnis in armīs,
 sī tam dēserti sumus et semel agmine versō
 funditus occidimus neque habet fortūna regressum,
 ōrēmus pācem et dextrās tendāmus inertīs.
 Quamquam ō sī solitae quicquam virtūtis adesset! 415
 Ille mihi ante aliōs fortūnātusque labōrum
 ēgregiusque animī, quī, nē quid tāle vidēret,
 prōcubuit moriēns et humum semel ōre momordit.
 Sīn et opēs nōbīs et adhūc intācta iuventūs
 auxiliōque urbēs Italiae populique supersunt, 420
 sīn et Trōiānis cum multō glōria vēnit
 sanguine (sunt illīs sua fūnera, pārque per omnis
 tempestās), cūr indecorēs in limine primō
 dēficimus? cūr ante tubam tremor occupat artūs?
 Multa diēs variīque labor mūtābilis aevi 425
 rettulit in melius, multōs alterna revisēns
 lūsit et in solidō rūsus Fortūna locāvit.
 Nōn erit auxiliō nōbīs Aetōlus et Arpī;
 at Messāpus erit fēlixque Tolumnius et quōs
 tot populī misēre ducēs, nec parva sequētur 430
 glōria dēlēctōs Latiō et Laurentibus agrīs.
 Est et Volscōrum ēgregiā de gente Camilla
 agmen agēns equitum et flōrentis aere catervās.
 Quod sī mē solum Teucrī in certāmina poscunt
 idque placet tantumque bonīs commūnibus obstō, 435
 nōn adeō hās exōsa manūs Victōria fūgit,
 ut tantā quicquam prō spē temptāre recūsem.
 Ibō animīs contrā, vel māgnūm praestet Achillem
 factaque Vulcānī manibus paria induat arma
 ille licet. Vōbīs animam hanc socerōque Latīnō 440
 Turnus ego, haud ūlli veterum virtūte secundus,
 dēvōvi. "Solum Aenēās vocat." Et vocet ōrō,

nec Drancēs potius, sive est haec ira deōrum,
morte luat, sive est virtūs et glōria, tollat.'

- Cingitur ipse furēns certātim in proelia Turnus.
Iamque adeō rutilum thōrāca indūtus aēnis
horrēbat squāmīs sūrāsque inclūserat aurō,
tempora nūdus adhūc, laterique accīnserat ēnsem
490 fulgēbatque altā dēcurrēns aureus arce
exsultatque animīs et spē iam praecipit hostem,
quālis ubi abruptīs fūgit praesaepia vinclīs
tandem liber ecus campōque potītus apertō
aut ille in pāstūs armentaue tendit equārum
495 aut adsuētus aquae perfundī flūmine nōtō
ēmicat arrētisque fremit cervicibus altē
hūxuriāns, lūduntque iubae per colla, per armōs.
Obvia cui Volscōrum aciē comitante Camilla
occurrit portisque ab equō rēgīna sub ipsīs
500 dēsiluit, quam tōta cohors imitāta relictīs
ad terram dēfluxit equīs; tum tālia fātur:
'Turne, suī meritō sī qua est fidūcia fortī,
audeō et Aeneadum prōmittō occurrere turmae
sōlaque Tyrrhēnōs equitēs ire obvia contrā.
505 Mē sine prīma manū temptāre pericula bellī;
tū pedes ad mūrōs subsiste et moenia servā.'
Turnus ad haec oculōs horrendā in virgine fixus:
'Ō decus Ītaliae virgō, quās dicere grātēs
quāsve referre parem? sed nunc, est omnia quandō
510 iste animus suprā, mēcum partīre labōrem
Aenēās, ut fāma fidem missīque reportant
explōrātōrēs, equitum levia improbus arma
praemisit, quaterent campōs; ipse ardua montis
per dēserta iugō superāns adventat ad urbem.
515 Fūrta parō bellī convexō in trāmite silvae,
ut bivias armātō obsīdam milite faucēs.
Tū Tyrrhēnum equitem collātis excipe signīs;

tēcum ācer Messāpus erit turmaeque Latīnae
 Tiburtique manus; ducis et tū concipe cūram.
 Sic ait et paribus Messāpum in proelia dictis 520
 hortātur sociōsque ducēs et pergit in hostem.
 Est curvō ānfrāctū vallēs, adcommoda fraudi
 armōrumque dolis, quam dēnsis frondibus ātrum
 urget utrimque latus, tenuis quō sēmita dūcit
 angustaeque ferunt faucēs aditūsque maligni. 525
 Hanc super in speculis summōque in vertice montis
 plānitēs ignōta iacet tūtique recessūs,
 seu dextrā laevāque velis occurrere pūgnae
 sive instāre iugīs et grandia volvere saxa.
 Hūc iuvenis nōtā fertur regiōne viārum 530
 arripuitque locum et silvīs insēdit iniquis.

* At mediās inter caedēs exsultat Amāzōn,
 ūnum exserta latus pūgnae, pharetrāta Camilla,
 et nunc lenta manū spargēns hastilia dēnsset, 650
 nunc validam dextrā rapit indēfessa bipennem;
 aureus ex umerō sonat arcus et arma Diānae.
 Illa etiam, sī quandō in tergum pulsa recessit,
 spīcula conversō fugientia dīrigit arcū.
 At circum lēctae comitēs, Lārīnaque virgō 655
 Tullaque et aerātam quatiēns Tarpēia secūrim,
 Italides, quās ipsa decus sibi diā Camilla
 dēlēgit pācisque bonās bellique ministrās,
 quālēs Thrēiciāe cum flūmina Thermōdontis
 pulsant et pīctis bellantur Amāzōnes armīs, 660
 seu circum Hippolytē seu cum sē Martia currū
 Penthesilēa refert māgnōque ululante tumultū
 fēminea exsultant lūnātis agmina pīctis.
 Quem telō primum, quem postrēmum, aspera virgō,
 dēicis? aut quot humi morientia corpora fundis? 665
 Eunēum Clytiō primum patre, cuius apertum
 adversi longā transverberat abiete pectus;

- sanguinis ille vomēns rīvōs cadit atque cruentam
 mandit humum moriēnsque suō sē in vulnere versat:
 670 tum Lirim Pagasumque super, quōrum alter, habēnās
 suffossō revolūtus equō dum colligit, alter,
 dum subit ac dextram lābentī tendit inermem,
 praecipitēs pariterque ruunt. Hīs addit Amastrum
 Hippotadēn sequiturque incumbēns ēminus hastā
 675 Tēreaque Harpalycumque et Dēmophoōnta Chromimque,
 quotque ēmissa manū contorsit spīcula virgō,
 tot Phrygiī cecidēre virī. Procul Ornytus armīs
 ignōtis et equō vērator Iāpyge fertur,
 cui pellis lātōs umerōs ērepta iuvencō
 680 pūgnātōrī operit, caput ingēns ōris hiātus
 et mālāe tēxere lupī cum dentibus albīs,
 agrestisque manūs armat sparus; ipse catervīs
 vertitur in mediīs et tōtō vertice suprā est.
 Hunc illa exceptum (neque enim labor agmine versō)
 685 trāicit et super haec inimicō pectore fātur:
 ‘Silvīs tē, Tyrrhēne, ferās agitāre putāsti?
 Advēnit quī vestra diēs muliebribus armīs
 verba redarguerit. Nōmen tamen haud leve patrum
 Mānibus hōc referēs, tēlō cecidisse Camillae.’
 690 Prōtinus Orsilochem et Būtēn, duo mākima Tencrūm
 corpora, sed Būtēn āversum cuspidē fixit
 lōricam galeamque inter, quā colla sedentis
 lūcent et laevō dēpendet parma lacertō,
 Orsilochem fugiēns māgnumque agitāta per orbem
 695 elūdit gyrō interior sequiturque sequentē;
 tum validam perque arma virō perque ossa secūrim
 altior exsurgēns ōrantī et multa precantī
 congeminat; vulnus calidō rigat ōra cerebrō.
 Incidit huic subitōque aspectū territus haesit
 700 Appennīnicolae bellātor filius Aunī,
 haud Ligurum extrēmus, dum fallere Fāta sinēbant.
 Isque, ubi sē nullō iam cursū ēvādere pūgnae

posse neque instantem rēginam āvertere cernit,
 cōnsiliō versāre dolōs ingressus et astū
 incipit haec: 'Quid tam ēgregium, sī fēmina fortī 705
 fīdis equō? dīmītte fugam et tē cominus aequō
 mēcum crēde solō pūgnaeque accinge pedestrī;
 iam nōscēs, ventōsa ferat cui glōria fraudem.'
 Dixit; at illa furēns ācrique accēnsa dolōre
 trādit ecum comitī paribusque resistit in armīs 710
 ēnse pedes nūdō pūrāque interrita parmā.
 At iuvenis vīcissee dolō ratus āvolat ipse
 (haud mora) conversīsque fugāx aufertur habēnis
 quadrupedemque citum ferrātā calce fatīgat.
 'Vāne Ligus frūstrāque animīs ēlāte superbīs, 715
 nēquiquam patriās temptāstī lūbricus artīs,
 nec fraus tē incolumem fallācī perferet Aunō.'
 Haec fātur virgō et pernīcibus īgnea plantīs
 trānsit ecum cursū frēnīsque adversa prehēnsīs
 congreditur poenāsque inimicō ex sanguine sūmit, 720
 quam facile accipiter saxō sacer āles ab altō
 cōnsequitur pinnīs sublīmē in nūbe columbam
 comprēnsamque tenet pedibusque ēviscerat uncīs;
 tum cruor et vulsae lābuntur ab aethere plūmae.
 At nōn haec nūllīs hominum sator atque deōrum 725
 observāns oculīs summō sedet altus Olympō:
 Tyrrhēnum genitor Tarchōnem in proelia saeva
 suscitāt et stimulis haud mollibus incutit irās.
 Ergō inter caedēs cēdentiaque agmina Tarchōn
 fertur equō variīsque instīgat vōcibus ālās, 730
 nōmine quemque vocāns, reficitque in proelia pulsōs.
 'Quis metus, ō numquam dolitūrī, ō semper inertēs
 Tyrrhēnī, quae tanta animīs ignāvia vēnit?
 Fēmina pālantis agit atque haec agmina vertit!
 Quō ferrum quidve haec gerimus tēla inrita dextrīs?' 735
 Haec effātus ecum in mediōs, moritūrus et ipse,
 concitat et Venulō adversum sē turbidus īnfert 741

- dēreptumque ab equō dextrā complectitur hostem
et gremium ante suum multā vī concitus aufert.
- 745 Tollitur in caelum clāmor, cūctique Latīnī
convertēre oculōs. Volat īgneus aequore Tarchōn
arma virumque ferēns; tum summā ipsius ab hastā
dēfringit ferrum et partis rimātur apertās,
quā vulnus lētāle ferat; contrā ille repūgnāns
- 750 sustinet ā iugulō dextram et vim vīribus exit.
Utque volāns altē raptum cum fulva dracōnem
fert aquila implicuitque pedēs atque unguibus haesit,
saucius at serpēns sinuōsa volūmina versat
arrēctisque horret squāmīs et sībilat ōre
- 755 arduus insurgēns; illa haud min⁹s urget obuncō
luctantem rōstrō, simul aethera verberat ālīs,
haud aliter praedam Tiburtum ex agmine Tarchōn
portat ovāns. Ducis exemplum ēventumque secūtī
Maeonidae incurrunt. Tum Fātīs dēbitus Arrūns
- 760 vëlōcem iaculō et multā prior arte Camillam
circuit et, quae sit fortūna facillima, temptat:
quā sē cumque furēns mediō tulit agmine virgō,
hāc Arrūns subit et tacitus vestīgia lūstrat;
quā victrix redit illa pedemque ex hoste reportat,
- 765 hāc iuvenis fūrtim celeris dētorquet habēnās.
Hōs aditūs iamque hōs aditūs omnemque pererrat
undique circuitum et certam quatit improbus hastam.
Forte sacer Cybelae Chlōreus ōlimque sacer dōs
īsignis longē Phrygiīs fulgēbat in armīs
- 770 spūmantemque agitābat ecum, quem pellis aēnīs
in plūmam squāmīs aurō cōnserta tegēbat.
Ipse peregrinā ferrūgine clārus et ostrō
spīcula torquēbat Lyciō Gortȳnia cornū;
aureus ex umerīs erat arcus et aurea vātī
- 775 cassida; tum croceam chlamydemque sinūsque crepantis
carbaseōs fulvō in nōdum collēgerat aurō,
pictus acū tunicās et barbara tegmina crūrum.

Hunc virgō, sive ut templis praefigeret arma
 Trōia, captivō sive ut sē ferret in aurō,
 vênâtrix ūnum ex omni certāmine pūgnae 780
 caeca sequēbātur tōtumque incauta per agmen
 fēmineō praedae et spoliōrum ardēbat amōre,
 tēlum ex insidiis cum tandem tempore captō
 concitat et superōs Arrūns sic vōce precātur:
 ‘Summe deum, sācti cūstōs Sōractis Apollō, 785
 quem primī colimus, cui pīneus ardor acervō
 pāscitur et medium frētī pietāte per ignem
 cultōrēs multā premimus vestigia prūnā,
 dā, pater, hōc nostris abolērī dēdecus armīs,
 omnipotēns! nōn exuviās pulsaeve tropaeum 790
 virginis aut spolia ūlla petō (mihi cētera laudem
 facta ferent); haec dira meō dum vulnere pestis
 pulsa cadat, patriās remeābō inglōrius urbēs.’
 Audiit et vōti Phoebus succēdere partem
 mente dedit, partem volucris dispersit in aurās: 795
 sterneret ut subitā turbātam morte Camillam
 adnuit ōrantī; reducem ut patria alta vidēret,
 nōn dedit, inque Notōs vōcem vertēre procellae.
 Ergō, ubi missa manū sonitum dedit hasta per aurās,
 convertēre animōs ācris oculōsque tulēre 800
 cūncti ad rēginam Volscī. Nihil ipsa nec aurae
 nec sonitūs memor aut venientis ab aethere tēli,
 hasta sub exsertam dōnec perlāta papillam
 haesit virgineumque altē bibit ācta cruōrem.
 Concurrunt trepidae comitēs dominamque ruentem 805
 suscipiunt. Fugit ante omnis exterritus Arrūns
 laetitīa mixtōque metū nec iam amplius hastae
 crēdere nec tēlis occurrere virginis audet.
 Ac velut ille, prius quam tēla inimica sequantur,
 continuō in montis sēsē āvius abdidit altōs 810
 occisō pāstōre lupus māgnōve iuencō,
 cōnsciū audācis facti, caudamque remulcēns

- subiēcit pavitantem uterō silvāsque petivit,
 haud secus ex oculis sē turbidus abstulit Arrūns
 815 contentusque fugā mediis sē immiscuit armis.
 Illa manū moriēns, tēlum trahit, ossa sed inter
 ferreus ad costās altō stat vulnere mūcrō;
 lābitur exsanguis, lābuntur frīgida lētō
 lūmina, purpureus quondam color ōra reliquit.
 820 Tum sic expirāns Accam ex aequalibus ūnam
 adloquitur, fīda ante aliās quae sōla Camillae,
 quicūq; partiri cūrās, atque haec ita fātur:
 ‘Hāctenus, Acca soror, potui; nunc vulnus acerbum
 cōnficit, et tenebris nigrēscunt omnia cīrcum.
 825 Effuge et haec Turnō mandāta novissima perfer:
 succēdat pūgnae Trōiānōsque arceat urbe.
 Iamque valē.’ Simul hīs dictis linquēbat habēnās
 ad terram nōn sponte fluēns. Tum frīgida tōtō
 paulātīm exsolvit sē corpore lentaque colla
 830 et captum lētō posuit caput, arma relinquēns,
 vītaque cum gemitū fugit indignāta sub umbrās.
 Tum vērō inmēnsus surgēns ferit aurea clāmor
 sīdera; dēiectā crūdēscit pūgna Camillā;
 incurrunt dēnsī simul omnis cōpia Teucrum
 835 Tyrrhēnique ducēs Euandrique Arcades ālae.

LIBER XII

- Turnus ut infrāctōs adversō Marte Latīnōs
 dēfēcisse videt, sua nunc prōmissa reposcī,
 sē signārī oculis, ultrō inplācābilis ārdet
 attollitque animōs. Poenōrum quālis in arvīs
 5 saucius ille gravī vēnantum vulnere pectus
 tum dēmum movet arma leō gaudetque comantis

excutiēns cervice torōs fixumque latrōnis
 inpavidus frangit tēlum et fremit ōre cruentō,
 haud secus accēnsō gliscit violentia Turnō.
 Tum sic adfātur rēgem atque ita turbidus inquit: 10
 ‘Nulla mora in Turnō; nihil est quod dicta retrāctent
 ighāvi Aeneadae nec, quae pepigēre, recūsant;
 congredior. Fer sacra, patēr, et concipe foedus.
 Aut hāc Dardanium dextrā sub Tartara mittam,
 dēsertōrem Asiae, (sedeant spectentque Latīni), 15
 et sōlus ferrō crīmen commūne refellam,
 aut habeat victōs, cēdat Lāvīnia coniūnx.’

‘Nē, quaesō, nē mē lacrimīs nēve ōmine tantō
 prōsequere in dūrī certāmina Martis euntem,
 ō mātēr, neque enim Turnō mora libera mortis.
 Nūntius haec, Idmōn, Phrygiō mea dicta tyrannō 75
 haud placitūra refer: cum primum crāstina caelō
 pūniceis invecta rotīs Aurōra rubēbit,
 nōn Teucrōs agat in Rutulōs; Teucrum arma quiēscant
 et Rutulī; nostrō dirimāmus sanguine bellum;
 illō quaerātur coniūnx Lāvīnia campō.’ 80

Nec minus intereā maternīs saevus in armīs
 Aenēās acuit Martem et sē suscitāt irā
 oblātō gaudēns compōnī foedere bellum.
 Tum sociōs maestique metum sōlātur Iūli 110
 fāta docēns rēgīque iubet respōnsa Latīnō
 certa referre virōs et pācis dicere lēgēs.

Intereā rēgēs, ingentī mōle Latīnus
 quadriiugō vehitur currū (cui tempora circum
 aurātī bis sex radiī fulgentia cingunt,
 Sōlis avī specimen), bigīs it Turnus in albīs,
 bīna manū lātō crīspāns hastīlia ferrō: 165
 hinc pater Aenēās, Rōmānae stirpis origō,

- sidereō flagrāns clipeō et caelestibus armīs,
 et iūxtā Ascanius, māgnae spēs altera Rōmae,
 prōcēdunt castrīs, pūrāque in veste sacerdos
 170 saetigerī fētum suis intōnsamque bidentem
 attulit admōvitque pecus flagrantibus ārīs.
 Illī ad surgentem conversī lūmina sōlem
 dant frūgēs manibus salsās et tempora ferrō
 summa notant pecudum paterisque altāria libant.
 175 Tum pius Aenēās strictō sic ēnse precātur:
 ‘Estō nunc Sōl testis et haec mihi Terra precantī,
 quam propter tantōs potuī perferre labōrēs,
 et pater omnipotēns et tū, Sātūrnīa coniūnx
 (iam melior, iam, dīva, precor), tūque, inclute Māvors,
 180 cūncta tuō quī bella, pater, sub nūmine torquēs,
 fontisque fluviōsque vocō quaeque aetheris altī
 rēligiō et quae caeruleō sunt nūmina pontō:
 cesserit Ausoniō sī fors victōria Turnō,
 convenit Euandri victōs discēdere ad urbem,
 185 cēdet Iūlus agrīs, nec post arma ūlla rebellēs
 Aeneadae referent ferrōve haec rēgna lacescent,
 sīn nostrum adnuerit nōbīs Victōria Martem
 (ut potius reor et potius dī nūmine firment),
 nōn ego nec Teucris Italōs pārēre iubēbō
 190 nec mihi rēgna petō; paribus sē lēgibus ambae
 invictae gentēs aeterna in foedera mittant;
 sacra deōsque dabō; socer arma Latinus habētō,
 imperium sollemne socer; mihi moenia Teucrī
 cōnstituent, urbīque dabit Lāvīnia nōmen.’
 195 Sic prior Aenēās; sequitur sic deinde Latinus
 suspiciēns caelum tenditque ad sīdera dextram:
 ‘Haec eadem, Aenēā, terram, mare, sīdera iūrō
 Lātōnaeque genus duplex lānumque bifrontem
 vimque deum infernam et dūrī sacrāria Dītis;
 200 audiat haec genitor, quī foedera fulmine sancit;
 tangō ārās, mediōs ignīs et nūmina testor:

nūlla diēs pācem hanc Italīs nec foedera rumpet,
 quō rēs cumque cadent, nec mē vis ūlla volentem
 āvertet, nōn, sī tellūrem effundat in undās
 diluviō miscēns caelumque in Tartara solvat, 205
 ut scēptrum hōc' (dextrā scēptrum nam forte gerēbat)
 'numquam fronde levī fundet virgulta nec umbrās,
 cum semel in silvīs imō de stirpe recisum
 mātrem caret posuitque comās et brachia ferrō,
 ōlim arbōs, nunc artificis manus aere decōrō 210
 inclūsit patribusque dedit gestāre Latīnīs.'
 Tālibus inter sē firmābant foedera dictīs
 cōnspectū in mediō procerum. Tum rīte sacrātās
 in flammam iugulant pecudēs et viscera vivīs
 ēripiunt cumulantque onerātīs lancibus ārās. 215

At vērō Rutulīs inpār ea pūgna vidērī
 iam dūdum et variō miscērī pectora mōtū,
 tum magis, ut propius cernunt nōn viribus aequīs;
 adiuvat incessū tacitō prōgressus et āram
 suppliciter venerāns dēmissō lūmine Turnus 220
 tābentēsque genae et iuvenālī in corpore pallor.
 Quem simul ac Iūturna soror crēbrēscere vidīt
 sermōnem et vulgī variāre labantia corda,
 in mediās aciēs, fōrmam adsimulāta Camerti
 (cui genus ā proavis ingēns clārumque paternae 225
 nōmen erat virtūtis, et ipse ācerrimus armīs),
 in mediās dat sēsē aciēs haud nescia rerum
 rūmōrēsque serit variōs ac tālia fātur:
 'Nōn pudet, ō Rutulī, prō cūctīs tālibus ūnam
 obiectāre animam? numerōne an viribus aequī 230
 nōn sumus? ēn omnēs et Trōes et Arcades hī sunt
 fātālēsque manūs, infēnsa Etrūria Turnō;
 vix hostem, alternī sī congrediāmur, habēmus.
 Ille quidem ad superōs, quōrum sē dēvovet āris,
 succēdet fāmā vivusque per ōra ferētur; 235
 nōs patriā āmissā dominīs pārēre superbīs

- cōgēmur, quī nunc lentī cōnsēdimus arvīs.
 Tālibus incēnsa est iuvenum sententia dictīs
 iam magis atque magis, serpitque per agmina murmur:
 240 ipsī Laurentēs mūtātī ipsīque Latīnī;
 quī sibi iam requiem pūgnae rēbusque salūtem
 spērābant, nunc arma volunt foedusque precantur
 infectum et Turnī sortem miserantur inīquam.
 Hīs aliud māius Iūturna adiungit et altō
 245 dat signum caelō (quō nōn praesentius ūllum
 turbāvit mentēs Italās mōnstrōque fefellit),
 namque volāns rubrā fulvus Iovis āles in aethrā
 lītoreās agitābat avēs turbamque sonantem
 agminis āligerī, subitō cum lāpsus ad undās
 250 cyenum excellentem pedibus rapit improbus uncīs.
 Arrēxere animōs Itali, cūctaeque volucrēs
 convertunt clāmōre fugam (mīrābile vīsū)
 aetheraque obscurant pinnīs hostemque per aurās
 factā nūbe premunt, dōnec vī victus et ipsō
 255 pondere dēfēcit praedamque ex unguibus āles
 prōiēcit fluviō penitusque in nūbila fūgit.
 Tum vērō augurium Rutulī clāmōre salūtant
 expediuntque manūs, primusque Tolumnius augur
 ‘Hōc erat, hōc, vōtīs,’ inquit, ‘quod saepe petīvī.
 260 Accipiō agnōscōque deōs; mē, mē duce ferrum
 corripite, ō miserī, quōs improbus advena bellō
 territat invalidās ut avēs et lītora vestra
 vī populat; petet ille fugam penitusque profundō
 vēla dabit. Vōs ūnanimī dēnsēte catervās
 265 et rēgem vōbīs pūgnā dēfendite raptum.’
 Dixit et adversōs tēlum contorsit in hostīs
 prōcurrēns; sonitum dat strīdula cornus et aurās
 certa secat. Simul hōc, simul ingēns clāmor, et omnēs
 turbātī cunei, calefactaque corda tumultū.
 270 Hasta volāns, ut forte novem pulcherrima frātrum
 corpora cōnstitērant contrā, quōs fida creārat

ūna tot Arcadiō coniūnx Tyrrhēna Gylippō,
 hōrum ūnum ad medium, teritur quā sūtilis alvō
 balteus et laterum iunctūrās fibula mordet,
 ēgregium fōrmā iuvenem et fulgentibus armīs, 275
 trānsadigit costās fulvāque effundit harēnā.
 At frātrēs, animōsa phalanx accēnsaque lūctū,
 pars gladiōs stringunt manibus, pars missile ferrum
 corripiunt caecīque ruunt. Quōs agmina contrā
 prōcurrunt Laurentum; hinc dēnsī rūrsus inundant 280
 Trōes Agyllinīque et pīctīs Arcades armīs;
 sic omnīs amor ūnus habet dēcernere ferrō.
 Diripuēre ārās, it tōtō turbida caelō
 tempestās tēlōrum, ac ferreus ingruit imber,
 crātērāsque focōsque ferunt. Fugit ipse Latinus 285
 pulsātōs referēns infectō foedere dīvōs.
 Infrēnant aliī currūs aut corpora saltū
 subiciunt in equōs et strictīs ēnsibus adsunt.
 Messāpus rēgem rēgisque insigne gerentem
 Tyrrhēnum Aulestēn, avidus cōfundere foedus, 290
 adversō prōterret equō; ruit ille recēdēns
 et miser oppositīs ā tergō involvitur ārīs
 in caput inque umerōs. At fervidus advolat hastā
 Messāpus tēlōque ōrantem multa trabālī
 dēsūper altus equō graviter ferit atque ita fātur: 295
 ‘Hōc habet! haec melior māgnīs data victima dīvīs.’
 Concurrunt Italī spolianteque calentia membra.
 Obvius ambūstum torrem Corynaeus ab ārā
 corripit et venientī Ebysō plāgamque ferentī
 occupat ōs flammīs; olli ingēns barba relūxit 300
 nīdōremque ambūsta dedit. Super ipse secūtus
 caesariem laevā turbātī corripit hostis
 inpressōque genū nītēns terrae applicat ipsum;
 sic rigidō latus ēnse ferit. Podalirius Alsum
 pāstōrem primāque aciē per tēla ruentem 305
 ēnse sequēns nūdō superimminet; ille secūri

adversī frontem mediam mentumque reductā
 disicit et sparsō lātē rigat arma cruōre.
 Ollī dūra quiēs oculōs et ferreus urget
 810 somnus; in aeternam clauduntur lūmina noctem.

- Intereā extrēmō bellātor in aequore Turnus
 615 pālantis sequitur paucōs iam sēgnior' atque ~
 iam minus atque minus successū laetus equōrum,
 Attulit hunc illī caecis terrōribus aura
 commixtum clāmōrem; arrētāsque impulit auris
 cōnfusae sonus urbis et inlaetābile murmur.
 620 'Eī mihi! quid tantō turbantur moenia luctū?
 quisve ruit tantus diversā clāmor ab urbe?'
 Sic autē adductisque amēns subsistit habēnis.
 Atque huic, in faciem sororū ut conversā Metiscī
 aurigae currumque et equōs et lōra regēbat,
 625 tālibus occurrit dictis: 'Haec, Turne, sequāmur
 Trōiugenās, quā prīma viam victōria pandit;
 sunt aliī, quī tēcta manū dēfendere possint.
 Ingruit Aenēās Italīs et proelia miscet;
 et nōs saeva manū mittāmus fūnera Teucrīs.
 630 Nec numerō inferior pūgnae nec honōre recēdēs.'
 Turnus ad haec:
 'Ō soror, et dūdum agnōvī, cum prīma per artem
 foedera turbāstī tēque haec in bella dedistī,
 et nunc nēquiquam fallis, dea. Sed quis Olympō
 635 dēmissam tantōs voluit tē ferre labōrēs?
 an frātris miserī lētum ut crūdēle vidērēs?
 Nam quid agō? aut quae iam spondet fortūna salūtem?
 Vidī oculōs ante ipse meōs mē vōce vocantem
 Murrānum, quō nōn superat mihi cārior alter,
 640 oppetere, ingentem atque ingentī vulnere victum.,
 Occidit infēlix nē nostrum dēdecus Ūfēns
 aspiceret; Teucrī potiuntur corpore et armīs.
 Exscindīne domōs (id rēbus dēfuit ūnum)

perpētiar, dextrā nec Drancis dicta refellam?
 Terga dabō et Turnum fugientem haec terra vidēbit? 645
 Ūsque adeōne mori miserum est? vōs ō mihi Mānēs
 este bonī, quoniam superis āversa voluntās!
 Sāncta ad vōs animā atque istius inscia culpae
 dēscendam māgnōrum haud umquam indignus avōrum.'

Vix ea fātus erat: mediōs volat ecce per hostis 650
 vectus equō spūmante Sacēs aduersa sagittā
 sauciūs ōra ruitque implōrāns nōmine Turnum:
 'Turne, in tē suprēma salūs; miserēre tuōrum.
 Fulmināt Aenēās armīs summāsque minātur
 dēiectūrum arcēs Italum excidiōque datūrū, 655
 iamque facēs ad tēcta volant. In tē ōra Latīnī,
 in tē oculōs referunt; mussat rēx ipse Latīnus,
 quōs generōs vocet aut quāe sēsē ad foederā flectat.
 Praetereā rēgīna, tuī fidissima, dextrā
 occidit ipsa suā lūcemque exterrita fūgit. 660
 Sōlī prō portis Messāpus et ācer Atīnās
 sustenant aciēs; circum hōs utrimque phalanges
 stant dēnsae, strictisque seges mūcrōnibus horret
 ferrea; tū currum dēsertō in grāmine versās.'
 Obstipuit variā cōnfūsus imāgine rērum 665
 Turnus et obtūtū tacitō stetit; aestuat ingēns
 ūnō in corde pudor mixtōque insānia lūctū
 et furiīs agitātus amōr et cōnscia virtūs.
 Ut primum discussae umbrae et lūx reddita mentī,
 ārdentis oculōrum orbīs ad moenia torsit 670
 turbidus ēque rotīs māgnam respexit ad urbem.
 Ecce autem flammis inter tabulāta volūtus
 ad caelum undābat vertex turrimque tenēbat,
 turrim, compāctis trabibus quam edūxerat ipse
 subdideratque rotās pontisque instraverat altōs. 675
 'Iam iam Fāta, soror, superant: absiste morārī;
 quō deus et quō dūra vocat fortūna, sequāmur.
 Stat cōnferre manum Aenēae, stat quidquid acerbī est

morte patī, neque mē indecorem, germāna, vidēbis
 680 amplius. Hunc, ōrō, sine mē furere ante furōrem.’
 Dixit et ē currū saltum dedit ōcius arvīs
 perque hostis, per tēla ruit maestamque sorōrem
 dēserit ac rapidō cursū media agmina rumpit.
 Ac velutī montis saxum dē vertice praeceps
 685 cum ruit āvulsum ventō, seu turbidus imber
 prōluit aut annīs solvit sublāpsa vetustās,
 fertur in abruptum māgnō mōns improbus actū
 exsultatque solō, silvās, armenta virōsque
 involvēs sēcum, disiecta per agmina Turnus
 690 sic urbis ruit ad mūrōs, ubi plūrima fūsō
 sanguine terra madet strīduntque hastīlibus aerae,
 significatque manū et māgnō simul incipit ōre:
 ‘Parcite iam, Rutulī, et vōs tēla inhibēte, Latīnī:
 quaecumque est fortūna, mea est; mē vērius ūnum
 695 prō vōbīs foedus luere et dēcernere ferrō.’
 Discessēre omnēs mediī spatiumque dedēre.

At pater Aenēās audītō nōmine Turnī
 dēserit et mūrōs et summās dēserit arcēs
 praecipitatque morās omnīs, opera omnia rumpit
 700 laetitiā exsultāns horrendumque intonat armīs,
 quantus Athōs aut quantus Eryx aut ipse cornuscīs
 cum fremit ilicibus quantus gandetque nivālī
 vertice sē attollēns pater Appennīnus ad aurās.
 Iam vērō et Rutulī certātīm et Trōes et omnēs
 705 convertēre oculōs Itali, quīque alta tenēbant
 moenia quīque imōs pulsābant ariete mūrōs,
 armaque dēposuēre umerīs. Stupet ipse Latīnus
 ingentīs, genitōs diversīs partibus orbis
 inter sē coiisse virōs et cernere ferrō.
 710 Atque illī, ut vacuō patuērunt aequore campī,
 prōcursū rapidō coniectīs ēminus hastīs
 invādunt Martem clipeīs atque aere sonōrō.
 Dat gemitum tellūs; tum crēbrōs ēnsibus ictūs

congeminant; fors et virtūs miscentur in ūnum.
 Ac velut ingentī Silā summōve Taburnō 715
 cum duo conversīs inimīca in proelia taurī
 frontibus incurrunt (pavidī cessēre magistrī;
 stat pecus omne metū mūtum, mussantque iuvencae,
 quis nemorī imperitet, quem tōta armenta sequantur),
 illī inter sēsē multā vī vulnera miscent 720
 cornuaque obnixī infigunt et sanguine largō
 colla armōsque lavant, gemitū nemus omne remūgit,
 nōn aliter Trōs Aenēās et Daunius hērōs
 concurrunt clipeīs; ingēns fragor aethera complet.
 Iuppiter ipse duās aequātō exāmine lancēs 725
 sustinet et fāta inpōnit diversa duōrum,
 quem damnet labor et quō vergat pondere lētum.
 Ēmicat hīc inpūne putāns et corpore tōtō
 altē sublātum cōnsurgit Turnus in ēnsem
 et ferit; exclāmant Trōes trepidīque Latīnī, 730
 arrēctaeque ambōrum aciēs. At perfidus ēnsis
 frangitur in mediōque ārdentem dēserit ictū,
 nī fuga subsidiō subeat. Fugit ōcior Eurō,
 ut capulum ignōtum dextramque aspexit inermem.
 Fāma est praecipitem, cum prīma in proelia iunctōs 735
 cōnscendēbat equōs, patriō mūcrōne relictō,
 dum trepidat, ferrum aurīgae rapuisse Metiscī,
 idque diū, dum terga dabant pālantia Teucrī,
 suffēcit; postquam arma deī ad Vulcānia ventum est,
 mortālis mūcrō glaciēs ceu futilis ictū 740
 dissiluit; fulvā resplendent frāgmīna harēnā.
 Ergō amēns diversa fugā petit aequora Turnus
 et nunc hūc, inde hūc incertōs implicat orbis,
 undique enim Teucrī dēnsā inclūsere corōnā,
 atque hinc vāsta palūs, hinc ardua moenia cingunt. 745
 Nec minus Aenēās, quamquam tardante sagittā
 interdum genua impediunt cursumque recūsant,
 insequitur trepidique pedem pede fervidus urget,

- inclūsum velutī sī quandō flūmine nactus
750 cervum aut pūniceae saeptum formīdine pinnae
vēnātor cursū canis et lātrātibus instat;
ille autem insidiīs et rīpā territus altā
mille fugit refugitque viās, at vīvidus UMBER
haeret hiāns, iam iamque tenet similisque tenentī
755 increpuit mālīs morsūque ēlūsus inānī est.
Tum vērō exoritur clāmor, rīpaeque lacūsque
respōnsant circā, et caelum tonat omne tumultū.
Ille simul fugiēns Rutulōs simul increpat omnis,
nōmine quemque vocāns, nōtumque efflāgitat ēnsem.
760 Aenēās mortem contrā praesēnsque minātur
exitium, sī quisquam adeat, terretque trementīs
excisūrum urbem minitāns et saucius instat.
Quīnque orbīs explent cursū totidemque retexunt
hūc illūc, neque enim levia aut lūdīcra petuntur
765 praemia, sed Turnī dē vitā et sanguine certant.
Forte sacer Faunō foliīs oleaster amārīs
hīc steterat, nautīs ōlim venerābile lignum,
servātī ex undīs ubi figere dōnā solēbant
Laurentī divō et vōtās suspendere vestēs,
770 sed stirpem Teucrī nullō discrīmine sacrum
sustulerant, pūrō ut possent concurrere campō.
Hīc hasta Aenēae stābāt, hūc impetus illam
dētulerat fixam et lentā rādīce tenēbat.
Incubuit voluitque manū convellere ferrum
775 Dardanidēs tēlōque sequī quem prēndere cursū
nōn poterat. Tum vērō amēns formīdine Turnus
‘Faune, precor, miserēre,’ inquit, ‘tūque optima ferrum
terra tenē, coluī vestrōs sī semper honōrēs,
quōs contrā Aeneadae bellō fēcēre profānōs.’
780 Dixit opemque deī nōn cassa in vōta vocāvit,
namque diū luctāns lentōque in stirpe morātus
vīribus haud ūllis valuit disclūdere morsūs
rōboris Aenēās. Dum nītitur ācer et instat,

rûrsus in aurigae faciem mûtâta Metiscî
 prôcurrit frâtrique ênsem dea Daunia reddit. 785
 Quod Venus audâcî nymphae indignâta licêre
 accessit têlumque altâ ab rādīce revellit.
 Ollî sublīmēs, armīs animīsque relectī,
 hīc gladiō fidēns, hīc âcer et arduus hastâ,
 adsistunt contrâ, certâmine Martis anhêlī. 790

‘Illud tē, nullâ Fâtī quod lēge tenētur,
 prô Latiō obtestor, prô mâiestâtē tuōrum: 820
 cum iam cōnubiis pācem fêlicibus (estō)
 compōnent, cum iam lēgēs et foedera iungent,
 nē vetus indigenās nōmen mûtāre Latinōs
 neu Trōas fierī iubeās Teucrōsque vocārī
 aut vōcem mûtāre virōs aut vertere vestem; 825
 sit Latium, sint Albānī per saecula rēgēs,
 sit Rōmāna potēns Italā virtūte propāgō;
 occidit, occideritque sinās cum nōmine Trōia.’
 Ollī subridēns hominum rērumque repertor:
 ‘Es germāna Iovis Sātūrnique altera prōlēs; 830
 irārum tantōs volvis sub pectore fluctūs.
 Vērūm age et inceptum frūstrā summitte furōrem;
 dō quod vīs et mē victusque volēnsque remittō.
 Sermōnem Ausonīi patrium mōrēsque tenēbunt,
 utque est nōmen, erit; commixtī corpore tantum 835
 subsident Teucrī. Mōrem rītūsque sacrōrum
 adiciam faciamque omnīs ūnō ōre Latinōs.
 Hinc genus Ausoniō mixtum quod sanguine surget,
 suprâ hominēs, suprâ ire deōs pietātē vidēbis,
 nec gēns ūlla tuōs aequē celebrābit honōrēs.’ 840
 Adnuit hīc Iūnō et mentem laetātâ retorsit;
 intereā excēdit caelō nūbemque relinquit.

Aenēās instat contrâ têlumque coruscat
 ingēns, arboreum, et saevō sic pectore fātur:

- 'Quae nunc deinde mora est? aut quid iam, Turne, retrāctās?
 890 Nōn cursū, saevīs certandum est comminus armīs.
 Verte omnis tēte in faciēs et contrahe quidquid
 sive animīs sive arte valēs; optā ardua pinnīs
 astra sequi clausumque cavā tē condere terrā.'
 Ille caput quassāns: 'Nōn mē tua fervida terrent
 895 dicta, ferōx; dī mē terrent et Iuppiter hostis.'
 Nec plūra effātus saxum circumspicit ingēns,
 saxum antīcum, ingēns, campō quod forte iacēbat
 līmes agrō positus, lītem ut discerneret arvis:
 vix illud lēcti bis sex cervīce subīrent,
 900 quālia nunc hominum prōdūcit corpora tellūs,
 ille manū raptum trepidā torquēbat in hostem
 altior insurgēns et cursū concitus hērōs.
 Sed neque currentem sē nec cognōscit euntem
 tollentemve manū saxumque immāne moventem;
 905 genua labant, gelidus concrēvit frigore sanguis.
 Tum lapis ipse viri vacuum per ināne volūtus
 nec spatium ēvāsīt tōtum neque pertulit ictum.
 Ac velut in somnīs, oculōs ubi languida pressit
 nocte quīēs, nēquīquam avidōs extendere cursūs
 910 velle vidēmur et in mediīs cōnātibus aegrī
 succidimus (nōn lingua valet, nōn corpore nōtae
 sufficiunt vīrēs, nec vōx aut verba secuntur),
 sic Turnō, quācumque viam virtūte petīvit,
 successum dea dīra negat. Tum pectore sēnsūs
 915 vertuntur varīi; Rutulōs aspectat et urbem
 cunctāturque metū tēlumque instāre tremēscit
 nec, quō sē ēripiat, nec, quā vī tendat in hostem,
 nec currūs ūsquam videt aurīgamve sorōrem.
 Cunctantī tēlum Aenēās fātāle coruscat
 920 sortītus fortūnam oculīs, et corpore tōtō
 ēminus intorquet. Mūrālī concita numquam
 tormentō sic saxa fremunt, nec fulmine tantī
 dissultant crepitūs. Volat ātrī turbinis instar

exitium dīrum hasta ferēns ōrāsque recludit
 lōricae et clipei extrēmōs septemplicis orbīs: 925
 per medium stridēns trānsit femur. Incidit ictus
 ingēns ad terram duplicātō poplite Turnus.
 Cōnsurgunt gemitū Rūtulī, tōtusque remūgit
 mōns circum, et vōcem lātē nemora alta remittunt.
 Ille humilis supplexque oculōs dextramque precantem 930
 prōtendēns, 'Equidem mernī nec dēprecor,' inquit;
 'ūtēre sorte tuā. Miserī tē sī qua parentis
 tangere cūra potest, ōrō (fuit et tibi tālis
 Anchīsēs genitor), Daunī miserēre senectae
 et mē seu corpus spoliātum lūmine māvis 935
 redde meis. Vicistī, et victum tendere palmās
 Ausonī vīdēre; tua est Lāvīnia coniūnx;
 ulterius nē tende odiīs.' Stetit ācer in armīs
 Aenēās volvēns oculōs dextramque repressit,
 et iam iamque magis cunctantem flectere sermō 940
 coeperat, infēlix umerō cum apparuit altō
 balteus et nōtīs fulsērunt cingula bullīs
 Pallantis puerī, victum quem vulnere Turnus
 strāverat atque umerīs inimicum insigne gerēbat.
 Ille, oculis postquam saevī monumenta dolōris 945
 exuviāsque hausit, furiīs accēnsus et irā
 terribilis, 'Tūne hinc spoliīs indūte meōrum
 ēripiāre mihī? Pallās tē hōc vulnere, Pallās
 immolat et poenam scelerātō ex sanguine sūmit.'
 Hōc dicēns ferrum adversō sub pectore condit 950
 fervidus; ast illi solvuntur frigore membra,
 vītaque cum gemitū fugit indignāta sub umbrās.

10

11

12

5





This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.

20 '68 H
1947-394

8
11 DE 105 P
EEL 215
AUG 29 1991

CANCELLED
JUN 26 1972 H

2281157
WIDENER
WIDENER
FEB 26 1998
FEB 27 1998
CANCELLED
book due

4654851
NOV 23 1973 H
BOOK DUE - VED
63-284
FEB 1973
CANCELLED
JAN 29 1973

